Simon Bălgrădeanul

Volumul, tipărit cu sprijinul financiar al Administraţiei Fondului Cultural Naţional, al Primăriei şi Consiliului Local al Municipiului Alba Iulia şi al Direcţiei Judeţene pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Alba, face parte din programul editorial al proiectului *Fragmente din universul credinţei româneşti*, iniţiat de Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia.

Colaboratori

Arhiepiscopia Ortodoxă a Albei Iulia
Arhiepiscopia Sibiului
Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba
Parohia Ortodoxă Alba Iulia – Centru
Parohia Ortodoxă Alba Iulia – Maieri I
Parohia Ortodoxă Apoldu de Jos (jud. Sibiu)
Parohia Ortodoxă Blaj I
Parohia Ortodoxă Blaj-Veza
Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă (jud. Alba)
Parohia Ortodoxă Gura Râului (jud. Sibiu)
Parohia Ortodoxă Ighiel (jud. Alba)
Parohia Ortodoxă Întregalde I, cu filia Necrileşti (jud. Alba)
Parohia Ortodoxă Întregalde II, cu filia Tecşeşti (jud. Alba)
Parohia Ortodoxă Mesentea (jud. Alba)
Parohia Ortodoxă Orlat (jud. Sibiu)
Parohia Ortodoxă Poiana Sibiului (jud. Sibiu)
Parohia Ortodoxă Ponor, cu filia Cheia (jud. Alba)
Colecţia particulară Camelia şi Liviu Nistor, Germania

Ilustraţia copertei: *Sfânt ierarh* (Ighiel); *Evanghelişti Matei şi Luca* (Blaj)
Traducere: ADINA GOŞA
Foto: ANA DUMITRAN, ELENA CUCUI, IOANA RUSTOIU
Tehnoredactare: ANA DUMITRAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DUMTRAN, ANA
Simon Bălgrădeanul / Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui. - Alba-Iulia : Altip, 2009
ISBN 978-973-117-206-6

I. Cucui, Elena

75.052

ISBN 978-973-117-206-6
© Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui

exemplar gratuit

ANA DUMITRAN **ELENA-DANIELA CUCUI**

Simon Bălgrădeanul

Au mai contribuit:

DANIELA BURNETE (Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia)
GHEORGHE FLEŞER (Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia)
VIORICA PÎRV (Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia)
SAVETA POP (Arhiepiscopia Ortodoxă de Alba Iulia)
ELENA POPESCU (Muzeul Brukenthal, Sibiu)
IOANA RUSTOIU (Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia)
ALEXANDRA DANA ZECHERU (Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba)

Editura “ALTIP”, Alba Iulia, 2009

SUMAR

Introducere ... 7
Repere biobibliografice ... 7
Cronologia operei ... 9
1771. Poiana Sibiului ... 9
1772. Apoldu de Jos ... 13
1772. Bucerdea Vinoasă ... 15
1779. Geoagiu de Sus ... 17
1780-1781, 1783. Ighiel ... 17
1780. Teiuş ... 18
1782. Galda de Sus ... 19
1782-1784. Alba Iulia ... 19
1788-1790. Veza ... 22
1789. Întregalde ... 23
1790. Gârbova de Sus ... 24
1794-1795. Sălciua de Jos ... 25
1795. Mirăslău ... 26
1799. Cistei-Târnave ... 26
1799-1800. Orlat ... 26
1799. Gura Râului ... 27
Blaj ... 27
Cheia ... 28
Dealu Geoagiului (Cristeşti) ... 30
Dumitra ... 31
Ighiu ... 31
Lupşa ... 31
Mesentea ... 31
Meşcreac ... 32
Mogoş-Mămăligani ... 32
Necrileşti ... 32
Tecşeşti ... 33
Sadu ... 34
Şibot ... 34

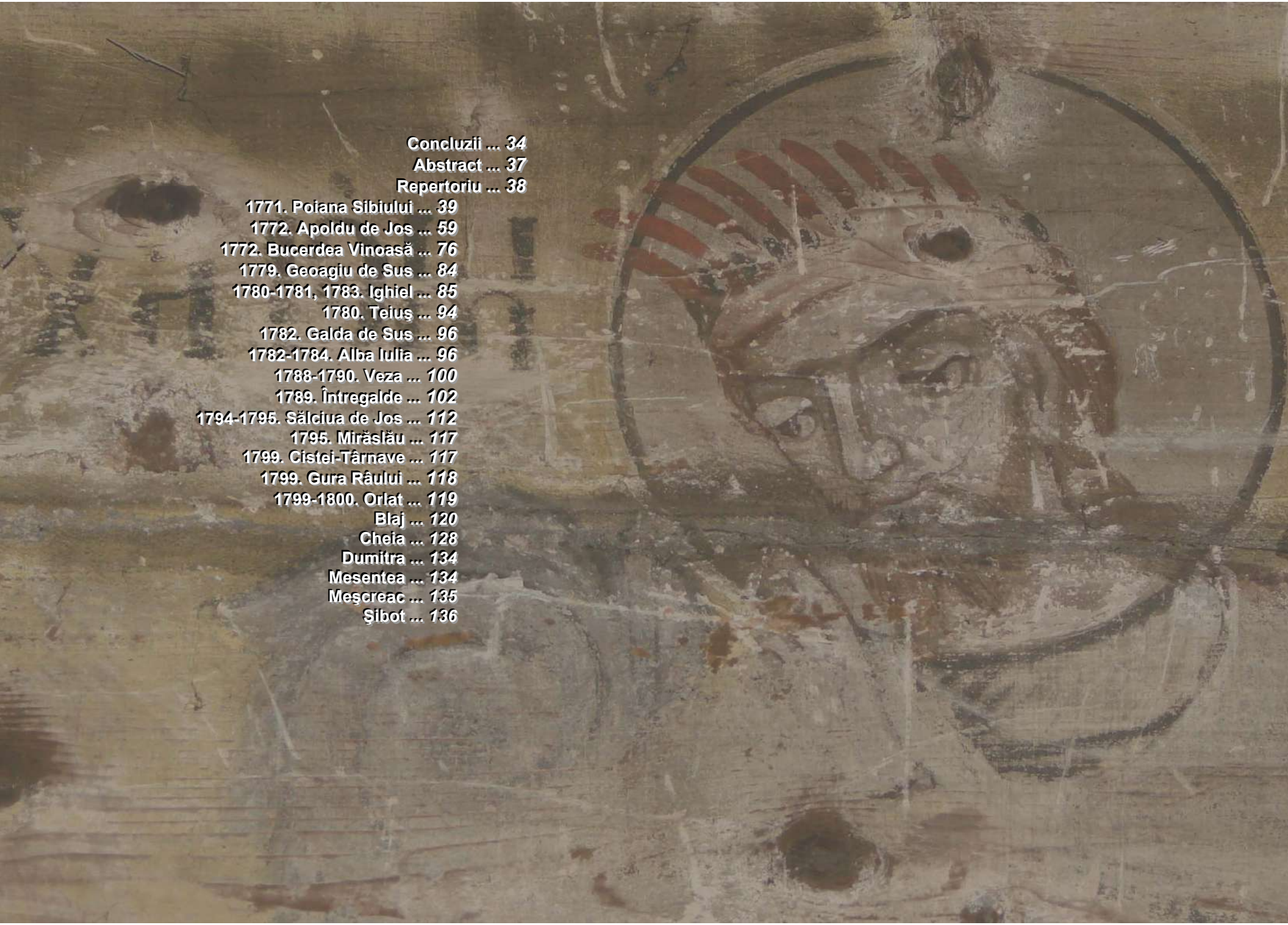

Concluzii ... *34*
Abstract ... *37*
Repertoriu ... *38*
1771. Poiana Sibiului ... *39*
1772. Apoldu de Jos ... *59*
1772. Bucerdea Vinoasă ... *76*
1779. Geoagiu de Sus ... *84*
1780-1781, 1783. Ighiel ... *85*
1780. Teiuş ... *94*
1782. Galda de Sus ... *96*
1782-1784. Alba Iulia ... *96*
1788-1790. Veza ... *100*
1789. Întregalde ... *102*
1794-1795. Sălciua de Jos ... *112*
1795. Mirăslău ... *117*
1799. Cisteiu-Târnave ... *117*
1799. Gura Râului ... *118*
1799-1800. Orlat ... *119*
Blaj ... *120*
Cheia ... *128*
Dumitra ... *134*
Mesentea ... *134*
Meşcreac ... *135*
Şibot ... *136*

INTRODUCERE

Simon Bălgrădeanul, zugravul căruia îi dedicăm această cercetare, este unul din cazurile clasice de peregrinare artistică atât de frecvent invocate în literatura de specialitate pentru a susţine unitatea de manifestare artistică a românilor, indiferent de stăpânirea politică la care au fost arondaţi pe parcursul veacurilor. De asemenea, este unul din acele numeroase cazuri de artişti de mare calibru, dar despre a cărui biografie tot ce se poate spune încape într-un singur paragraf. Din păcate, nu putem avea nici noi pretenţia că vom spune mai mult, puţinele informaţii pe care le-am descoperit fiind mai degrabă colaterale altor cercetări, deci prea puţin capabile să contribuie la reconstituirea poveştii vieţii sale şi a întregului traseu artistic pe care l-a urmat. Chiar şi interesul pentru opera sa a pornit de la un fapt biografic posibil minor şi anume stabilirea la un moment dat în Alba Iulia. Documentată pentru perioada 1780-1790, fără să ştim însă când a început şi dacă Bălgradul a fost sau nu ultima sa reşedinţă, această motivaţie a trebuit completată cu ceva mai consistent, cercetările de teren şi în diverse colecţii patrimoniale oferind, din fericire, destul de mult material inedit pentru a justifica un studiu despre activitatea artistului în judeţul Alba. Constatând însă că ceea ce se află în afara acestui areal este, pe de o parte, esenţial în înţelegerea particularităţilor stilului său, pe de altă parte prea puţin pentru a mai îndemna la o cercetare separată, am extins zona de interes, cuprinzând astfel şi localităţile din arealul judeţului Sibiu unde a fost semnalat, sperând într-o recuperare dacă nu exhaustivă, cel puţin de cât mai mare amploare a operei sale care a câştigat bătălia împotriva timpului. Privind retrospectiv, efortul a meritat, deoarece zugravul în cauză face parte din primul eşalon al ierarhiei valorice a artiştilor din epocă, prestaţia sa impresionând prin calitatea desenului, colorit şi, în mod special, prin râvna de a-şi depăşi maeştrii, de a trece dincolo de convenţionalismul artei postbrâncoveneşti şi a se exprima conform noului gust artistic ce a pus stăpânire pe lumea românească la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

REPERE BIOBIBLIOGRAFICE

Cunoscut încă din primii ani ai secolului trecut, meritul de a-l fi semnalat pe zugravul nostru îi aparţine lui Nicolae Iorga, care a observat semnătura artistului în pisaniile de la Poiana Sibiului[1] şi Apoldu de Jos[2] şi pe câte o icoană la Geoagiu de Sus[3] şi Teiuş[4]. Peste aproape trei decenii Ştefan Meteş, urmându-l îndeaproape pe Iorga şi pe alţi istorici, semn că nu a văzut şi personal obiectivele la care a făcut referire[5], lăsa să se înţeleagă că şi zugrăveala din biserica de la Orlat îi aparţine autorului celei de la Poiana Sibiului[6]. După alte aproape două decenii şi jumătate suntem asiguraţi, indirect, că zugravul Simion Oprovici din Craiova, semnatarul ansamblurilor murale de la Poiana Sibiului şi Apoldu de Jos, nu are nici o lucrare în zona de unde îşi revendică originea[7]. Cam tot atât a durat până la apariţia următoarelor noutăţi, de această dată într-adevăr vrednice de interes. Astfel, la o diferenţă de timp foarte scurtă, Gelu-Mihai Hărdălău[8] şi Ioana Cristache-Panait[9] vorbesc de icoanele lui Simon de la Ighiel, Tecşeşti, Necrileşti, Dealu Geoagiului, Întregalde, Berghin, Sălciua de Jos, Mirăslău, Meşcreac şi de iconostasul de la Veza. Dintre acestea, doar o parte din lucrările semnate au fost repertoriate în cele două volume de sinteză asupra artei româneşti transilvănene semnate de Marius Porumb[10].

Pe baza acestor contribuţii bibliografice se poate contura cel mult un crochiu biografic. Informaţiile sunt însă cu atât mai preţioase cu cât sunt mai puţine. Originar din Craiova, conform propriei declaraţii înscrisă în pisaniile bisericilor de la Poiana Sibiului şi Apoldul de Jos şi pe o icoană de la Geoagiu de Sus, artistul era fiul unui oarecare Oprea, posibil o persoană suficient de importantă ca să justifice purtarea supranumelui Oprovici de către descendentul său, cel puţin în anii de început, când, pentru făurirea propriului rost, faima părintelui putea fi de mare ajutor. În cazul nostru, indicarea prin acest mijloc a originilor a fost de foarte scurtă durată, fiind cunoscută doar din prima semnătură a zugravului, fie pentru că în Ardeal numele tatălui său nu avea rezonanţa scontată, fie pentru că artistul a reuşit să-şi câştige repede o bună reputaţie printre confraţii de breaslă. Un succes atât de rapid şi categoric, bazat desigur pe o formaţie profesională de înaltă calitate, se

[1] Nicolae Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, vol. II, Bucureşti, 1906, p. 147.
[2] *Ibidem*, p. 38.
[3] *Ibidem*, p. 106.
[4] *Ibidem*, p. 192.
[5] Ştefan Meteş, *Zugravii bisericilor româneşti*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania*, 1926-1928, Cluj, 1929, p. 120, pentru pictura murală de la Poiana Sibiului şi Apoldu de Jos, şi p. 128 pentru icoanele de la Geoagiu de Sus şi Teiuş.
[6] *Ibidem*, p. 120.
[7] I. Popescu-Cilieni, *Vechi zugravi craioveni*, în *Mitropolia Olteniei*, 1956, nr. 4-5, p. 257.
[8] Gelu-Mihai Hărdălău, *Zugravii din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea în judeţul Alba*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 402-403, 412; succint, autorul a reluat informaţiile în articolul *Icoane pe sticlă şi lemn în colecţia Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia*, în *Îndrumător Pastoral*, VII, Alba Iulia, 1983, p. 59.
[9] Ioana Cristache-Panait, *Rolul zugravilor de la sud de Carpaţi în dezvoltarea picturii româneşti din Transilvania (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, tom 31, 1984, p. 87; autoarea reia mai detaliat informaţia în volumul *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate şi creaţie românească*, Alba Iulia, 1987, p. 53, 78, 79, 80, 81, 86, 87, 114, 122.
[10] Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*, Bucureşti, 1998, p. 275 (s. v. *Oprovici, Simion*); Idem, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, Bucureşti, 2003, p. 129.

explică mai uşor dacă persoana respectivă avea o condiţie materială dacă nu de invidiat, cel puţin capabilă să ofere suficientă mobilitate şi bunăstare, într-o vreme destul de încercată de neputinţe. Sugestivă în această direcţie ni se pare şi modalitatea sa de recomandare, apelativul Simon indicând o anume uşurinţă în adaptarea la realităţile social-politice transilvănene. O atitudine similară, justificată de această dată prin anii de ucenicie în Cluj, în atelierul unui pictor maghiar, a avut Simion Silaghi, care în prima parte a lungii sale cariere artistice a semnat şi el Simon şi chiar Şimon. Utilizarea ulterioară a versiunii româneşti a numelui, Simeon/Simion, convinge despre o mutaţie la nivelul mentalităţii unei epoci în care românii începeau să aibă şi ei un rost tot mai vizibil. Bazăm pe un astfel de considerent şi opţiunea noastră în ceea ce priveşte numele zugravului care constituie subiectul acestui volum, bănuind că, atunci când a fost botezat, la Craiova, preotul a rostit numele Simion şi că varianta Simon ţine doar de orgoliul cuiva care vroia să sublinieze, şi pe această cale, că este o personalitate respectabilă, mai degrabă decât că a adoptat o pronunţie specifică mediului transilvan, fie el şi românesc. Indiferent de motivaţie, este remarcabilă rapiditatea cu care pictorul craiovean s-a pliat la onomastica să-i spunem oficială din Transilvania, el semnând în toate cazurile cunoscute cu numele Simon. Cât priveşte supranumele Bălgrădeanul, derivat din semnăturile în care artistul îşi indică drept reşedinţă Alba Iulia, pe atunci pentru români Bălgrad, departe de a fi o creaţie a noastră[1], el nu a făcut totuşi carieră în literatura de specialitate, cel mai probabil din cauza interesului periferic de care s-a bucurat până acum artistul. Cum, deocamdată, nimic nu indică o schimbare a domiciliului după anul 1790, sperăm să nu fie considerată o impietate individualizarea sa prin acest cognomen derivat din numele bătrânei metropole.

*

Deoarece completările pe care cercetarea noastră le aduce la cunoaşterea celui pe care îl vom numi în continuare Simon Bălgrădeanul nu conţin date biografice explicite, propunem o reluare a puţinului spus până aici, cu intenţia de a specula orice ar putea oferi o trăsătură în plus portretului său. Având ca limite extreme de atestare anii 1771 (Poiana Sibiului, jud. Sibiu) şi 1800 (Orlat, jud. Sibiu), presupunem că artistul, originar din Craiova şi fiu al lui Oprea, în memoria căruia a purtat o vreme numele Oprovici, s-a născut cândva spre mijlocul secolului al XVIII-lea, lăsându-i astfel timp suficient pentru ucenicie, mai înainte de a lua calea Ardealului spre a-şi căuta de lucru sau a-şi definitiva formaţia profesională pe lângă vreun artist celebru de aici. Înzestrat cu un talent remarcabil şi stăpânind cunoştinţe tehnice temeinice, nu putem spune nimic în legătură cu cel sau cei de la care şi le-a însuşit, cel puţin nu pentru perioada uceniciei de acasă, de unde a venit însă cu un repertoriu gata format, căruia i-a rămas fidel. Personajele sale sunt foarte uşor de recunoscut, trăsăturile chipurilor rămân aceleaşi pe parcursul întregii cariere artistice, distinctivă fiind predilecţia – aceasta tot mai accentuată cu timpul – pentru sublinierea cu tuşe groase de gri a cutelor frunţii şi umbrelor feţei.

[1] Într-un inventar al bunurilor bisericii din Veza se spune că iconostasul a fost zugrăvit de "Simon Belgradenul", nume care putea fi dat de semnatarul din 1864 al documentului, dar care, la fel de bine, a putut fi păstrat de memoria comunităţii (Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Veza*, dos. 1/1864, f. 3r).

În 1771 îl găsim la Poiana Sibiului, angajat pentru zugrăvirea naosului, în vreme ce altarul era împodobit prin osteneala unui "Costan[din] zugrav"[2], în persoana căruia ne permitem, cu titlu de ipoteză, să-l vedem pe Constantin Boghină din Braşov, artist prolific, născut în 1750, cu o activitate care, conform cunoştinţelor actuale, acoperă patru decenii, stins din viaţă la 28 februarie 1820[3]. Dacă presupunerea noastră este corectă, atunci, indirect, acest colaborator poate oferi o informaţie foarte preţioasă despre anii de formare ai lui Simon. Ştim, adică, despre Constantin Boghină că şi-a făcut ucenicia la Bucureşti. Din păcate, nici numele maestrului său nu este cunoscut şi nici perioada în care a avut loc instrucţia. La 1776 însă un "zugrav Costandin", era deja stăpân pe secretele artei sale. Icoana semnată şi datată în acest an (*fig. 1*) o considerăm cea mai timpurie atestare de până acum a zugravului braşovean[4] şi probă de dexteritate în încercarea de aducere a debutului activităţii înainte de 1771. Conform scenariului astfel construit, braşoveanul Constantin şi craioveanul Simon s-ar fi întâlnit în atelierul unui meşter bucureştean, au venit împreună în Transilvania, traseul lui Simon vizând mai întâi Braşovul, unde familia lui Constantin avea o poziţie importantă, tatăl său fiind preot. O vreme au lucrat împreună, cum dovedeşte surprinderea documentară de la Poiana Sibiului de la 1771. Deja în anul următor căile lor se despart, Simon fiind singurul angajat la zugrăvirea bisericii de la Apoldu de Jos, poate la recomandarea protopopului Ioan Dobrotă din Poiana Sibiului, în vreme ce Constantin fie a primit şi el o comandă, fie a plecat în acea călătorie la Muntele Athos de care aminteşte la 1789 negustorul braşovean Ioan Pană într-o scrisoare către Hagi Constantin Pop din Sibiu, în care-l recomandă ca zugrav care "ştie meşteşug bun"[5].

Fig. 1. Zugravul Constantin (Boghină?), *Sf. Nicolae*, 1776, colecţie particulară.

Un stagiu al lui Simon la Bucureşti, sau şi acolo, este în tot cazul de presupus, pe de o parte datorită talentului remarcabil cu care a fost înzestrat şi care cerea un maestru pe măsură, pe de alta pentru că, în anii în care a putut debuta ucenicia sa, cei mai talentaţi zugravi craioveni erau deja de multă vreme stabiliţi în Transilvania. Ne referim la Grigore Ranite şi la fiul său, Ioan Grigorovici, care, în ultimă instanţă, au putut constitui şi ei un stimul pentru cineva dispus sau nevoit să-şi încerce norocul dincoace de graniţa Carpaţilor.

Peregrinarea se pare că a fost fructuoasă, din moment ce, cândva între 20 noiembrie 1779 şi 4 februarie 1780, zugravul s-a stabilit într-unul din cele mai importante oraşe ale Transilvaniei, achiziţionarea aici a unei locuinţe fiind, de presupus, mai scumpă sau mai dificilă decât în alte medii, preferate de zugra-

[2] N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 148, a citit numele integral. În prezent, o parte a grundului s-a desprins, rămânând vizibil doar *Costan* (vezi *fig. 3*).
[3] M. Porumb, *Dicţionar*, p. 46-47.
[4] Până acum, cele mai timpurii lucrări datau din 1781 (*ibidem*, p. 46).
[5] Pentru corespondenţa între cei doi negustori vezi Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, Craiova, 1921, p. 298-299, şi M. Porumb, *Dicţionar*, p. 47.

vii cu cel mai mare potenţial de atunci, precum Iacov din Răşinari, stabilit la Feisa, lângă Cetatea de Baltă, fratele său Stan, stabilit la Orăştie, Simion Silaghi-Sălăjeanu, stabilit la Abrud, Gheorghe fiul lui Iacov, despre care ştim că a rezidat o vreme la Livezile.

Într-o altă ipoteză de lucru, întâlnirea cu Constantin (Boghină sau nu) este secundară, aleatorie şi chiar nenecesară, la Poiana Sibiului cei doi zugravi putând lucra, în cursul anului 1771, la date diferite, nu simultan. În noul scenariu, Simon era deja de ceva vreme în Ardeal când a acceptat invitaţia poienarilor, fiind deja un artist cunoscut pe un areal larg din moment ce un an mai târziu primea două importante comenzi la distanţe apreciabile între ele: zugrăvirea bisericii de lemn din Apoldu de Jos (jud. Sibiu) şi pe cea a bisericii de zid de la Bucerdea Vinoasă (jud. Alba). Această celebritate, spectaculoasă pentru un pelegrin, precum şi faptul că ceea ce i s-a cerut să execute în 1771-1772, primii ani de activitate cunoscuţi, presupunea o foarte bună stăpânire a meşteşugului, iar zugravul s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor, conving că stagiul său transilvănean dura deja de câţiva ani, mai degrabă decât că intrase în relaţii cu păstorii din Poiana deplasaţi sezonier cu turmele dincolo de Carpaţi, iar aceştia, impresionaţi de talentul său, l-ar fi angajat să le zugrăvească lăcaşul de rugăciune de acasă.

Nu putem, din păcate, să asociem creaţia lui Simon cu a niciunuia dintre marii zugravi transilvăneni ai timpului, nici măcar cu a celor pe care ştim sigur că i-a întâlnit, la o dată prea târzie însă pentru a mai recepta influenţe semnificative. Fastul baroc al tronurilor pe care îşi instalează personajele, tuşele largi, aproape dezordonate, cu care dă contur anatomiei ascunse de veşminte sau schiţează formele de relief, umanizarea trăsăturilor prin redarea unei carnaţii cât mai realiste, care nu-i reuşeşte întotdeauna, dar îl distanţează semnificativ de manierismul şi transcendentalitatea figurilor din arta de inspiraţie bizantină a primei jumătăţi a secolului al XVIII-lea practicată în Ţările Române, toate acestea trebuie să fi fost însuşite undeva la nordul Carpaţilor, dar în atelierul cui? Căci cei cu care poate fi comparat se aflau ei înşişi la începutul carierei, adaptarea lor la un nou gust estetic, occidentalizat, s-a făcut în timp, în condiţii care, în cele mai multe cazuri, rămân obscure.

În lipsa unor răspunsuri, toate aceste neputinţe ale cercetării reuşesc, cel puţin, să accentueze individualitatea operei lui Simion Bălgrădeanul, trăsăturile caracteristice ale stilului său, care îl fac, practic, inconfundabil. Datorită lor, o bună parte din opera până acum anonimă sau atribuită altor confraţi îşi poate recupera adevărata paternitate, reconstituirea, fie şi parţială, a laturii profesionale a biografiei sale compensând asupra întunericului care acoperă restul vieţii marelui artist.

CRONOLOGIA OPEREI

Propunem în continuare urmărirea traseului activităţii cunoscute a lui Simon Bălgrădeanul, poposind în fiecare lăcaş în care a fost invitat să zugrăvească. Prezentarea creaţiei sale va pune în valoare şi operele remarcabile care au precedat-o sau care au fost realizate simultan, pe considerentul că prezenţa acestora a putut constitui o sursă de inspiraţie ori un impuls spre depăşirea predecesorilor şi chiar o grijă sporită ca propria contribuţie să se încadreze armonios în ambientul deja existent. Din puţinul informaţional astfel cumulat, sperăm să se desprindă concluzii valide referitoare la evoluţia sa stilistică, la colaboratorii pe care i-a avut şi la situarea operei sale pe scara valorică a epocii.

Ordinea prezentării va fi, pentru început, cea cronologică, urmată de cea alfabetică, pentru localităţile de unde provin piesele nedatate, deşi tentaţia de a le căuta un loc în înşiruirea cronologică a fost foarte mare şi motivaţia aşezării lor acolo uneori plauzibilă. Pentru a compensa amalgamarea planurilor temporale, un tabel cu imaginea pe care o propunem noi asupra periplului artistic al lui Simon Bălgrădeanul va încheia acest capitol, după extragerea prealabilă a concluziilor, atâtea câte vor fi posibile.

1771. POIANA SIBIULUI (JUD. SIBIU)

Istoricul bisericii de lemn cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" (*fig. 2*) este până astăzi cel mai bine povestit de inscripţiile lăsate de meşteri şi de însemnările de pe vechile cărţi de cult, publicate de Nicolae Iorga în 1906[1]. Aflăm din acestea că înălţarea bisericii a început cu binecuvântarea episcopului Dionisie Novacovici, cel mai probabil în 1766, an săpat pe ancadramentul uşii de la intrarea în naos, dar a fost încheiată abia în 1770, în timpul păstoririi lui Sofronie Chirilovici (*fig. 3*). Din 1767 datează icoanele împărăteşti[2] care, împreună cu o friză a Apostolilor ce împodobeşte astăzi, la interior, timpanul de vest[3], au înlocuit vechea tâmplă zugrăvită la 1743 de "rucopiseţ Dumitru" (*fig. 4*), păstrată şi ea fragmentar ca element decorativ al exteriorului aceleiaşi componente arhitecturale. În 1770[4] s-a mai adăugat un rând de icoane (*fig. 8-13*), iar în 1771 a fost zugrăvită şi biserica: altarul de "Costandin zugrav"[5] şi naosul de "Simon zugravu Oprovici din Craiova" (*fig. 14*), care a realizat

[1] N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 146-149.

[2] Atribuite de Ioana Cristache-Panait, toate patru, Popii Ivan din Răşinari (*Rolul zugravilor ...*, p. 76). Deşi pare mai greu de crezut, execuţia lor nu se datorează unui singur autor, iar Popa Ivan nu şi-o poate revendica pe niciuna.

[3] Scena *Deisis* (*fig. 7*) aminteşte în mod surprinzător de icoanele cu temă similară ale fraţilor Ranite, motiv pentru care îndrăznim să bănuim că ansamblul, în întregime, aparţine lui Ioan Grigorovici, fiul lui Grigore Ranite. Aceeaşi paternitate o presupunem şi pentru icoana *Maicii Domnului cu Pruncul* (*fig. 6*) şi pentru cea a hramului, *Adormirea Maicii Domnului.*

[4] An înscris pe spatele icoanelor cu reprezentarea Sf. Teodor şi a Sfinţilor Constantin şi Elena.

[5] Marius Porumb îi atribuie doar zugrăvirea părţii superioare a iconostasului, deşi pisania vorbeşte de "acest sfânt oltar" (M. Porumb, *Dicţionar*, p. 292-293). Vezi *fig. 3*.

Fig. 2. **Poiana Sibiului, biserica "Adormirea Maicii Domnului".**

şi icoanele-prăznicar. În 1791 Vasile Muntean din Sălişte, ucenic al lui Stan din Răşinari şi reproducător fidel al modelelor maestrului, a zugrăvit un rând nou de prăznicare şi de icoane împărăteşti, care împodobesc şi astăzi tâmpla pictată în partea superioară de zugravul Simon, încoronată încă de crucea *Răstignirii* şi moleniile sale.

Cât priveşte pictura murală a lui Simon, precaritatea stării actuale de conservare nu a putut ascunde cu totul admirabila calitate artistică. Comparativ cu ceea ce va realiza un an mai tîrziu la Apoldu de Jos, se poate spune însă că Simon a acumulat mult pe şantierul de la Poiana Sibiului, unde contrastul între imensitatea lăcaşului şi spaţiul redus rezervat scenelor, pentru a putea da cât mai multă amploare tematicii, afectează întrucâtva asupra acurateţei desenului şi a candorii chipurilor personajelor. Până la urmă, cele mai reuşite sunt portretele redate în medalioanele de pe boltă şi teoria de sfinţi înfăţişaţi aproape în mărime naturală pe pereţi, deasupra unor casete cu reprezentări ale pildelor a căror prezenţă în spaţiul respectiv, fără să fie neapărat o inovaţie a lui Simon, reprezintă, la nivelul actual al cunoştinţelor noastre, o particularitate a bisericilor zugrăvite de el. Poalele bolţii sunt ocupate de două rânduri de scene, cuprinzând în special momente din existenţa terestră a Mântuitorului, iar deasupra lor se înscrie un rând de medalioane cu chipuri de sfinţi, de asemenea o particularitate a ansamblurilor murale ale artistului, inspirată probabil din decorul similar de pe arcadele bisericilor de zid.

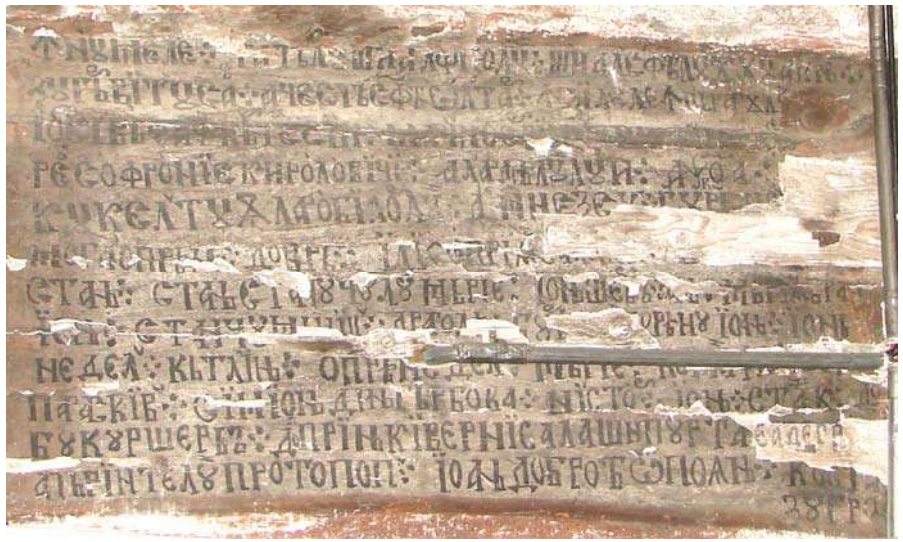

Fig. 3. **Pisania din spatele iconostasului: *În numele Tatălui şi al Fiiului şi al Sfântului Duh, amin. Zugrăvitu-s-au acest sfânt oltar în zilele împăratului Iosiv, a împărătesii Marii Therezii şi fiind arhiereu Sofronie Chirolovici* [!] *al Ardealului, 1771, cu cheltuiala robilor lui Dumnezeu Bucur Ban, [Simion] Moga, Oprean Dobră, Ilie Opriia, [Salomie Bucur, Opriian] Stan, Stan Stanciului, Mărie, Ion Şerb[...], Măriia Bran, Ion Stanciu, Măniţu, Dragolea Bucur, [Hond]oreanu Ioan, Ion Nedel, Cătălină, Oprea Nedel, Mărie, Coman [Fleşeriu], Paraschiv Simion din Gârbova, Nistor, Ion, Stancu Do[bră], Bucur Şerb, Do [?]. Prin chivernisala şi purtarea de gr[ijă] a părintelui protopop Ioan Dobrotă ot Poiană. Costan[din] zugrav.***

Fig. 4. **Fragment din friza Apostolilor, cu menţiunea: *Po[me]ni G[ospo]di D[u]mitru Dobrotă. 1743* (cu slove şi cifre). *Az rucopiseţ Dum[itru].***

Fig. 5. Sf. Nicolae*; pe spate menţiunea: *Acea[stă] sfântă icoană o au dăruit Nicolae Ban de pomană sfintei băseareci. 1743.

Fig. 6. **Ioan Grigorovici (atribuire),** ***Maica Domnului cu Pruncul*** **(detaliu), 1767.**

Fig. 7. **Ioan Grigorovici (atribuire),** ***Sf. Petru*** **şi** ***Deisis*** **(detaliu din friza Apostolilor), 1767.**

Fig. 8. Maica Domnului cu Pruncul**, 1770**

Fig. 9. Sf. Teodor**, 1770**

Fig. 10. Sf. Dimitrie**, 1770**

Fig. 11. Sf. Gheorghe**, 1770**

Fig. 12. Sfinţii Constantin şi Elena, 1770

Fig. 13. Sfinţii Trei Ierarhi, 1770

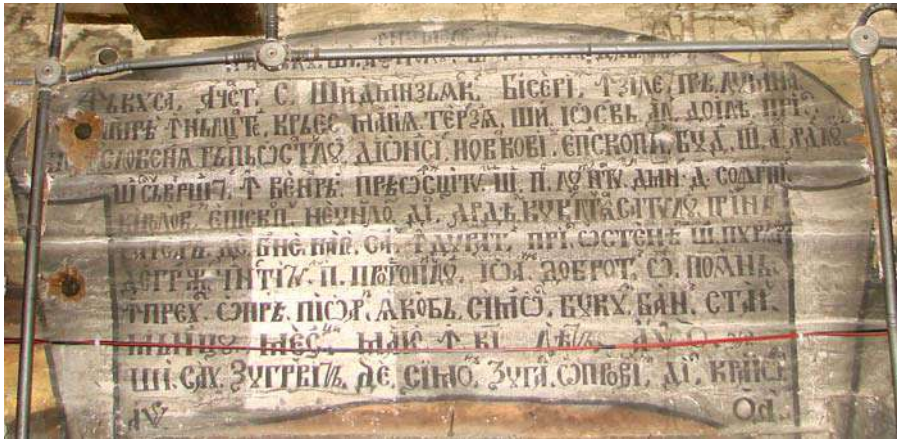

Fig. 14. **Pisania de deasupra uşii de la intrarea în naos, în interior:** ***În numele Tatălui şi a Fiiului şi a Sfântului Duh, amin. Făcu[tu-]s-au această s[fântă] şi dumnezăiască biserică în zilele prealuminatei şi preaînălţatei crăese Mariia Terezia şi Iosiv al doilea, prin blagoslovenia răpăosatului Dionisie Novacovici, episcopul Budii şi al Ardealului, şi s-au săvârşit în venirea preaosfinţitului şi prealuminatului domn d[omnul] Sofronie Chirolovici [!], episcopul neuniţilor din Ardeal, cu cheltuiala satului, prin facerea de bine care s-au îndurat, prin osteneala şi purtarea de grijă [a] cinstitului p[ărinte] protopopului Ioan Dobrotă ot Poiană, împreună [cu] Oprea Pioariu, Iacov Simion, Bucur Ban, Stan Măniţu, mesiţa maiu, în 12, leatul 1780. Şi s-au zugrăvit de Simon zugrav Oprovici din Craiova, 1771.***

Fig. 15-16. **Constantin Zugravul,** ***chip de ierarh*** **şi** ***Marele Preot Zaharia*****, absida altarului, 1771**

1772. APOLDU DE JOS (JUD. SIBIU)

Adusă, conform tradiţiei, de la Ocna Sibiului[1], la o dată care cel mai probabil succede construirii acolo a bisericii ortodoxe de zid, finalizată în jurul anului 1870[2], biserica de lemn de la Apoldu de Jos, cu hramul "Sf. Ioan Evanghelistul" (*fig. 18*), îi datorează tot lui Nicolae Iorga culegerea primelor informaţii care vorbesc de trecutul său[3]. O biserică de lemn la Apoldu de Jos exista însă şi în veacul al XVIII, pentru care la 1768 "popa Ivan zugravul [din] Răşinari" semna icoanele împărăteşti, tot lui fiindu-i atribuită şi friza Proorocilor din vechea tâmplă (*fig. 20-21*)[4]. În forma actuală, lăcaşul combină o absidă şi un pronaos, ambele poligonale, cu nava a cărei valoroasă pictură a fost semnată la 1772 de "Simon zugravu ot Craiova". Interesant este că cele două extreme conţin şi ele decor mural, databil cel mai târziu în prima jumătate a secolului al XIX-lea, operă a unui artist rămas deocamdată anonim (*fig. 17*, *19*, *22*)[5]. Avem de-a face, deci, cu asamblarea componentelor mai multor biserici şi cea mai firească întrebare este care dintre ele provine de la Ocna Sibiului? La prima vedere, pisania din naos nu ne lămureşte, ea reţinând doar numele epitropilor şi al protopopului, acelaşi Ioan Dobrotă din Poiana Sibiului (*fig. 23*). Numele celui din urmă este însă în măsură să rezolve enigma, căci pisania indică o parohie supusă jurisdicţiei sale, care se pare că nu includea şi Ocna Sibiului, dar viza în schimb Apoldu de Jos ![6] Concluzia, surprinzătoare, ar fi că Simon a zugrăvit de fapt la Apoldu de Jos, reparaţiile necesare la un moment dat edificiului presupunând înlocuirea absidei, respectiv extinderea spre vest prin includerea unor componente recuperate de la biserica din Ocna Sibiului.

Fig. 17. **Anonim, detaliu din pictura murală a absidei bisericii din Apoldu de Jos.**

[1] **Tradiţie cunoscută şi lui Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal şi Banat*, vol. I, Bucureşti, 1977, p. 128: "acelaşi meşter din Craiova care a zugrăvit biserica de lemn din Ocna, strămutată acuma la Apoldul de Jos".**

[2] **"Acum treizeci de ani şi mai bine" plasa Nicolae Iorga construirea noului lăcaş, în urma discuţiilor cu preotul local care, copil fiind, a participat şi el la efortul colectiv de edificare a şcolii din imediata vecinătate (*Ibidem*, p. 106).**

[3] **N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 38.**

[4] **Ioana Cristache-Panait, *Rolul zugravilor ...*, p. 76. Icoanele se aflau deja în colecţia Mitropoliei din Sibiu. Pe baza frizei Proorocilor, considerăm că este vorba de Popa Ivan cel Tânăr, nu de tatăl său, zugravul omonim care semnează la 1758, alături de Nistor Dascălul, fresca exterioară a bisericii "Cuvioasa Paraschiva" din Răşinari.**

[5] **Cf. şi M. Porumb, *Dicţionar*, p. 22-23, unde numai pictura pronaosului este diferenţiată de cea a lui Simion.**

[6] **Keith Hitchins, Ioan N. Beju, *Conscripţia clerului ortodox transilvan din 1767*, în *Mitropolia Ardealului*, an XXIX, 1984, nr. 7-8, p. 567.**

Fig. 18. **Apoldu de Jos, biserica "Sf. Ioan Evanghelistul".**

Fig. 19. **Anonim, fragment din tâmpla bisericii din Apoldu de Jos.**

Fig. 20-21. **Popa Ivan cel Tânăr din Răşinari, fragmente de tâmplă (friza Proorocilor), Apoldu de Jos, 1768.**

Fig. 22. **Anonim, scene din pictura murală a pronaosului bisericii din Apoldu de Jos.**

Fig. 23. **Pisania de deasupra uşii de la intrarea în naos, în interior: *În numele Tatălui şi a Fiiului şi a Sfântului Duh, amin. Zugrăvitu-s-au această s[fântă] biserică în zilele înălţatului împărat Iosiv al doilea, fiind arhiereu neunit d[omnul] Sofronie Chirolovici* [!], *protopop Ion Drobotă* [!] *ot Poiană şi s-au zugrăvit de Simon zugrav ot Craiova, cu cheltuiala şi purtarea de grijă a titorilor s[fintei] b[iserici] Ion Băltea, Ion Lazăr, Iosiv Băltea, Ion Cândea, Moisi Buta. 1772, avgust în 10.***

1772. BUCERDEA VINOASĂ (JUD. ALBA)

Enigmatica ruină (*fig. 24*) a bisericii de la Bucerdea Vinoasă (*fig. 25*) îşi lasă cu greu smulse secretele. În lipsa unor surse documentare elocvente, împărţirea localităţii în Bucerdea Românească şi Bucerdea Ungurească a condus la concluzia că respectivul lăcaş de cult este moştenitorul celui în care au slujit, în secolul al XIV-lea, preoţii Henczmannus şi Imre, plătitori de dijmă papală şi păstorii spirituali ai maghiarilor romano-catolici deveniţi, în secolele XVI-XVII, adepţi ai calvinismului. Existenţa, în secolul al XVIII-lea, a unei parohii reformate induce, de asemenea, necesitatea unei biserici, care nu putea fi decât cea veche de piatră, în condiţiile în care bisericile românilor au fost zidite din material durabil abia la sfârşitul secolului XIX şi în primele decenii ale veacului următor. Existenţa picturii, nefirească pentru o biserică protestantă, şi faptul că edificiul se afla în folosinţa ortodocşilor în momentul în care a fost abandonat se pare că nu au fost considerate de suficient interes pentru a mai fi explicate[1].

În literatura istorică românească, monumentul este atribuit exclusiv românilor şi datat, pe "considerente stilistice şi de tehnică constructivă", în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu reparaţii la mijlocul veacului al XVIII-lea, amintite de un protocol din 1761, în care se spune că "biserica vechea a fost reparată de săteni"[2]. O biserică deservită de 2 preoţi uniţi exista la 1733[3] şi numai la ea se putea referi documentul din 1761, dar în ce măsură era vorba de un lăcaş de zid şi cum se poate armoniza funcţionarea sa cu cea a bisericii conlocuitorilor maghiari? Un detaliu important în discuţie este faptul că ruina se află pe teritoriul Bucerzii Româneşti, deci nu a fost niciodată în folosinţa maghiarilor, despre care tradiţia orală a păstrat informaţia că au avut o biserică undeva în centrul actual al localităţii, pe atunci Bucerdea Ungurească, clădirea căminului cultural fiind considerată moştenitoarea fostei case parohiale. Impozantă, cu pivniţe imense şi extrem de utile cultivatorilor de viţă-de-vie din zonă, ea a supravieţuit dispariţiei, în contextul Revoluţiei de la 1848, a populaţiei maghiare, în vreme ce biserica, de presupus cea din secolul al XIV-lea, deci foarte veche şi probabil şi afectată de ostilităţi, a pierit cu totul suficient de repede pentru a nu mai lăsa localnicilor, de acum exclusiv români, decât o vagă şi confuză amintire.

Fig. 24. **Ruina vechii biserici ortodoxe din Bucerdea Vinoasă.**

Această digresiune permite concluzia că ruina în discuţie aici a fost de la început o biserică a românilor, dar nu rezolvă problema datării. Cel mai vechi document care vorbeşte cu certitudine despre ea este un inventar al averii bisericii ortodoxe datat 31 decembrie 1872, în care lăcaşul, "cu chramulu Ss Archangeli", cu "zidulu de peatra si caramida, coperisiulu de sindile", despre care "nu se scie prin cine s-au facutu", avea menţionat ca an al zidirii 1772, dar – la exact 100 de ani ! – se afla "aprópe de ruinatu". De asemenea, de presupus alături, se afla o clopotniţă de lemn construită în 1804, iar printre lucrurile sfinte se numărau doar "6 icóne vechi de lemnu", despre care "nu se scie candu si prin cine s-au procuratu", precum şi "1 icóna a inmormantari[i]", de pânză, dăruită în 1860, evaluată la 10 florini, în vreme ce toate celelalte valorau doar 3 florini[4].

[1] **Vezi Léstyán Ferenc, *Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi Püspökség templomai*, II, Cluj-Napoca, 2000, p. 73-74, cu fotografia ruinei.**

[2] **Ioana Cristache-Panait, Ion Istudor, *Un monument istoric dispărut din bazinul Ampoiului (jud. Alba)*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, tom 28, 1981, p. 142.**

[3] **Cf. Augustin Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein*, Blaj, 1900, p. 399.**

[4] **Colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4284/1, f. 1r-v.**

Fig. 25. **Vechea biserică ortodoxă din Bucerdea Vinoasă. Fotografie document, colecţia Muzeului bisericesc din localitate.**

Data construcţiei a putut fi luată dintr-o pisanie, aceeaşi cu cea reprodusă de Ioana Cristache-Panait şi Ion Istudor – "Borcea Mateiu, 1772 meseţa mai în 10, Mihăilă, Gheorghie" – sau alta dispărută deja la momentul ultimei cercetări a monumentului. Pentru cei doi istorici, menţiunea în cauză se referea doar la împodobirea cu pictura murală, numele fiind, primul, al unuia dintre zugravii atestaţi la 1741 la mănăstirea Râmeţ, lui fiindu-i atribuite "cu certitudine figurile mucenicilor", în vreme ce Gheorghe era zugravul de la Berghin şi Sartăş, iar Mihăilă acel Sun Mihăilă strecurat printre rândurile pisaniei din 1782 de la Valea Largă[1]. Starea deplorabilă a construcţiei, reclamată un veac mai târziu, ar fi, în acest context, un argument important pentru datarea sa anterioară, poate chiar în prima jumătate a secolului al XVII-lea, aşa cum propuneau cei doi cercetători. Ea nu a împiedicat însă continuarea frecventării lăcaşului, fără să avem ştire că s-a procedat la reparaţiile necesare. Abia în 20 decembrie 1896 parohul Theodor Pop începe demersuri în acest sens, anunţând printr-o scrisoare oficiul protopresbiteral că "Biserica nóstră gr. or. din Bucerdea Vinóse se ruinează, păreţii, boltitura, fruntariul biserecei sunt crepate astfeliu încât e mare temere că se va ruina şi cădea cu totul, cauzând daune şi chiar pericul de viaţiă. [...] nu se mai póte amâna, ci cu orişice preţiu trebue să ne îngrigim de biserică, se o reparăm din temelia, pe primăvară negreşit, éră acum să aflăm mijloce de apărare până atunci". Pe verso, răspunsul protopopului recomandă invitarea unui "măestru pricepătoriu la biserică" pentru a afla "dacă se mai poate repara biserica actuală ori nu?"[2]. Următoarele informaţii le avem din 27 mai 1901, când acelaşi preot, atât de îngrijorat la 1896, abia putea anunţa protopopiatul că "vom începe de acum cu contribuirile benevole ale parochienilor nostrii spre înfiinţiarea unui fond pentru renovarea biserecei". Pe verso, protopopul se exprimă destul de echivoc: "Ar fi de dorit ca să se repareze biserica, fiind cam slabă"[3]. O altă tăcere de cinci ani până când Theodor Pop şi-a anunţat superiorul că, în 9 aprilie 1906, a fost convocat sinodul parohial pentru "alegerea şi numirea locului unde este a se zidi biserica, de nou, pe basa proectului adus de comitetul parochial gr. or. din Bucerdea Vinósă în 3 Aprilie v[echi] 1906"[4]. La acea dată, însă, "proiectul" prevedea doar ca noul edificiu să fie construit pe locul celui vechi, pentru a se evita cheltuielile cu cumpărarea unui teren, dar, "fiind bolta bisericei vechi crepată şi amenińţa cu dumulare [!], din care causă póte deveni o catastrofă periculósă, cu deosebire pentru membri bărbăteşti", s-a luat hotărârea ca "biserica vechie să fie legată pre 2 locuri cu legaturi de fer"[5]. La 22 mai stil vechi se revine asupra acestei hotărâri, "din causa că legătura proiectată în acel protocol nu ar fi îndestulutóre la delăturarea catastrofei", şi "se încredinţază epitropul Pavel Truţa a să îngrigi de un măestru zidar care să conducă demularea boltului"[6]. Se pare că evenimentul s-a produs în scurtă vreme, căci la 10 septembrie 1906 era convocat comitetul în "afacerea cu cărămizile bisericei, pentru licitarea lor"[7]. Presupunem că era vorba de cărămizile rămăse după demolarea bolţii şi nu de vânzarea materialului cumpărat pentru repararea ei, căci, la 1913, "biserica zidită de piatră, coperită cu sindrilă", era declarată "în stare bună, însă veche de tot şi prea mică"[8]. Dar la 1920 era din nou "foarte slabă"[9], cea nouă nu exista decât tot în stadiul de deziderat, dar se făcuse un împrumut de 6302 coroane şi 59 fileri pentru repararea caselor parohiale donate în 1919 de Chiril Borza[10]. Biserica nouă va fi zidită între 1923-1925[11], dar cea veche a supravieţuit cu îndârjire, iar cauzele dispariţiei sale nu au fost, în cele din urmă, vechimea şi gradul ridicat de degradare[12], ci intervenţia oamenilor, care au tratat-o ca pe un depozit de materiale, servindu-se cu ce aveau trebuinţă.

Întreagă această paranteză s-a vrut un semnal de alarmă asupra aprecierii făcute la adresa lăcaşului în 1872, când acea stare "aproape de ruinat", în condiţiile în care biserica a mai rezistat încă un veac, trebuie să fi fost nu atât expresia unei realităţi, cât a neliniştii determinate de revigorarea comunităţii greco-catolice

[1] **Ioana Cristache-Panait, I. Istudor, *op. cit.*, p. 144.**
[2] **Colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4311/193.**
[3] ***Ibidem*, inv. nr. 4311/158.**
[4] ***Ibidem*, inv. nr. 4311/140.**
[5] **Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă, *Protocolul de procese-verbale ale şedinţelor comitetului parohial*, şedinţa din 3 aprilie 1906.**
[6] ***Ibidem*, şedinţa din 22 mai 1906.**
[7] ***Ibidem*, şedinţele din 10 şi 30 septembrie 1906.**
[8] **Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, dos. 1/1912, f. 50r.**
[9] **Colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4352/8, f. 1r.**
[10] ***Ibidem*, inv. nr. 4352/1, f. 3v; Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă, *Protocolul de procese-verbale ale şedinţelor comitetului parohial*, şedinţa din 26 februarie 1919, p. 172, sedinţa din 14/27 aprilie 1919, p. 175-176.**
[11] **Colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii, inv. nr. 4352/47, f. 1r; Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, dos. 1/1929, f. 39r; Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă, *Protocolul de procese-verbale ale şedinţelor comitetului parohial*, şedinţele din 23 aprilie şi 6 mai 1923 (licitarea construcţiei noii biserici), 21 octombrie 1923 (construirea turnului noii biserici), 24 martie 1924 (participarea cărăuşilor şi pălmaşilor la lucrările de construcţie).**
[12] **La 1937, în urma revenirii la ortodoxie a unei părţi a credincioşilor greco-catolici, a fost creată o a doua parohie ortodoxă, care, deşi nu avea biserică, a refuzat oferta parohiei I de a frecventa biserica cea veche, dar motivele invocate nu au avut legătură cu starea edificiului, ci doar cu depărtarea lui de locuinţele credincioşilor şi cu inconvenientul că drumul spre el trecea prin faţa celor două biserici, "dotate cu tot confortul" (Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă, *Registrul de procese verbale din parohia II*).**

şi de zelul edilitar al acesteia, materializat, în 1861, în construirea unui lăcaş de lemn[1], apoi, la abia două decenii, în 1881, a unui lăcaş de zid[2], completat, în 1894, cu un impozant turn-clopotniţă[3]. Aceste considerente nu rezolvă datarea vechii biserici de piatră şi cărămidă a ortodocşilor, dar anul 1772 menţionat în inventar şi pe zidul bisericii poate fi cel corect, căci inscripţia notată cu vopsea nu se referă la zugravi, atribut care nu însoţeşte niciunul din cele trei nume citite de Ioana Cristache-Panait şi Ion Istudor. Identificarea lor este pur gratuită, căci Matei din pomelnicul de la proscomidia bisericii din Râmeţ nu are nici acolo calitatea de zugrav, ci este plasat într-un şir de nume care cel mai probabil aparţin ctitorilor[4], Sun Mihăilă de la Valea Largă nu era nici el zugrav, ci fie unul dintre ctitori, fie în cel mai bun caz un ucenic al celor care au ostenit la pictarea lăcaşului, introdus în pisanie în ultimul moment, după ce iniţial fusese uitat sau pur şi simplu ignorat, iar Gheorghe este unul dintre cele mai frecvente antroponime româneşti din toate timpurile, care putea ascunde identitatea oricui, nu neapărat pe cea a fiului mai vârstnic al lui Iacov din Răşinari. În consecinţă, la Bucerdea Vinoasă ne aflăm mai degrabă în faţa unei liste de meşteri constructori, care şi-au terminat lucrarea la 10 mai 1772.

Chipurile din resturile de frescă păstrate[5] îl indică drept autor pe viitorul Simon Bălgrădeanul, dar prezenţa sa la Bucerdea Vinoasă trebuie armonizată cu cea de la Apoldu de Jos, încheiată la 10 august 1772. Deşi nu ştim ce a făcut zugravul din momentul terminării lucrărilor de la Poiana Sibiului şi până le-a început pe cele de la Apold, ni se pare destul de greu plauzibilă plasarea între ele a zugrăvirii încă unei biserici, aşa că itinerariul pe care-l propunem include Bucerdea Vinoasă abia pe locul al treilea. O colaborare atât de timpurie cu Gheorghe fiul lui Iacov este de asemenea exclusă, căci familiarizarea cu stilul şi şabloanele lui Simon indică doar penelul talentatului zugrav venit de peste Munţi[6].

Simon a mai executat pentru biserica ortodoxă din Bucerdea Vinoasă şi icoanele-prăznicar, în număr de şase, zugrăvite pe ambele feţe, din care au supravieţuit cinci[7], dar se pare că nu a zugrăvit şi icoane împărăteşti, lipsa acestora din inventare fiind de-a dreptul suspectă, căci ne îndoim că le vor fi luat cu sine urmaşii convertiţi la greco-catolicism ai donatorilor. Numărul atât de restrâns de icoane[8] atrage atenţia asupra limitelor financiare ale comanditarilor, iar acestea ar putea avea legătură cu un efort de anvergură, care să fi presupus atât (re)-construcţia cât şi zugrăvirea, la date apropiate, a lăcaşului de rugăciune, şi astfel anul 1772 să acopere ambele evenimente sau măcar sfârşitul primului şi debutul celui de-al doilea.

1779. GEOAGIU DE SUS (JUD. ALBA)

Localitatea avea la sfârşitul secolului al XVIII-lea trei biserici de zid. Doar una, cea ortodoxă "din deal", l-a angajat pe "Simon zugrav ot Craiova" în 1779 pentru zugrăvirea icoanelor împărăteşti, văzute încă de Iorga în 1906 la locul lor pe catapeteazmă[9].

1780-1781, 1783. IGHIEL (JUD. ALBA)

Fig. 26. Ighiel, biserica "Cuvioasa Paraschiva".

Construită pe fundaţiile unui lăcaş de la începutul secolului XVI, biserica de zid cu hramul "Cuvioasa Paraschiva" (*fig. 26*) a suferit importante prefaceri în anii '80 ai veacului al XVIII-lea[10], începând cu dotarea cu un rând nou de icoane împărăteşti, în 1780-1781, comandate lui "Simon Zugraf ot Belgrad", continuând cu zugrăvirea navei şi a absidei în 1781 de către Gheorghe fiul lui Iacov şi încheind, deşi poate nu acesta este termenul cel mai potrivit, cu dobândirea, în 1783, a icoanei de hram, donaţie a lui "Simon Zugravu".

Câteva motive fac prezenţa lui Simon Bălgrădeanul la Ighiel deosebit de interesantă. Primul constă în refolosirea pentru execuţia icoanei *Sf. Nicolae* a unei icoane din secolul al XVII-lea, posibil semn al neputinţelor financiare ale comanditarilor. Apoi, relaţia stabilită între zugrav şi comunitate trebuie să fi fost deosebită din moment ce, fie şi trei ani mai târziu, acesta le înzestra lăcaşul

---

[1] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Ighiu*, dos. 1/1861, f. 17 şi 22-24.

[2] *Şematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900*, Blaj, 1900, p. 137.

[3] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Bucerdea Vinoasă*, dos. 1/1894, f. 3r-7v.

[4] Vezi M. Porumb, *Dicţionar*, p. 231.

[5] Vezi şi ilustraţia la articolul Ioanei Cristache-Panait şi I. Istudor, p. 143-146.

[6] Pentru atribuirea frescei de la Bucerdea Vinoasă zugravului Gheorghe fiul lui Iacov vezi şi Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Zugravii de la Feisa*, Alba Iulia, 2008, p. 21.

[7] La 1872 erau încă toate şase (colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4284/1, f. 1v), dar la 1937 rămâneseră doar cinci şi erau ţinute în altarul bisericii celei noi, care fusese între timp dotată cu iconostas (Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia ortodoxă Bucerdea Vinoasă*, dos. 1/1937, f. 195v).

[8] În primele şedinţe ale comitetului parohial de după preluarea funcţiei de paroh, în august 1878, Theodor Pop ridică cu insistenţă problema lipsei odoarelor bisericeşti şi a unui inventar al lor, dar în momentul în care se purcede la alcătuirea acestuia, "se numera si pretiuescu 26 = douediecisisiase carti", iar alte 7 sunt declarate pierdute, dar nu se face nici o referire la icoane (Parohia Ortodoxă Bucerdea Vinoasă, *Protocolul de procese-verbale ale şedinţelor comitetului parohial*, şedinţa din 14 septembrie stil vechi, 1878). Deoarece la preluarea parohiei nu existau nici casă parohială, nici şcoală, Theodor Pop se va dedica rezolvării acestor probleme, complicate datorită neînţelegerilor din sânul comitetului parohial, starea bisericii nemaiconstituind obiect de discuţie până la 3 aprilie 1906 !

[9] N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 105-106.

[10] Gheorghe Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, Alba Iulia, 2001, p. 92-94.

de rugăciune cu o icoană oferită în dar. Ar fi de neînţeles, deci, de ce nu a primit tot el şi comanda picturii murale, semnată pe tâmplă, conform unei lecturi mai vechi, de Gavril Zugravul[1] şi datată 3 iulie 1781[2]. Deoarece porţiunea de tencuială pe care a fost consemnat numele artistului a căzut între timp, iar un Gavril Zugravul nu mai apare în nomenclatorul artiştilor din epocă, zugrăveala a fost atribuită, pe baza similitudinilor stilistice cu frescele de la Bucerdea Vinoasă şi Geoagiu de Sus, lui Gheorghe fiul lui Iacov[3]. Analiza atentă a chipurilor denotă însă dacă nu angajarea simultană la Ighiel a lui Gheorghe şi Simon, atunci o preluare masivă de către primul a şabloanelor celui de-al doilea. Nu ar fi ceva neobişnuit pentru creaţia lui Gheorghe, a cărei interferenţă, spre exemplu, cu cea a altui celebru contemporan, Simion Silaghi, este de notorietate. Totuşi, la Ighiel, cel care iese în faţă este Simon Bălgrădeanul, chiar şi în chipurile personajelor redate pe tâmplă – locul în care zugravul şi-a pus semnătura. Aceleaşi modele urmează chipul *Sf. Ioan Botezătorul* din medalionul de pe boltă, precum şi alte chipuri din teoriile de sfinţi ce decorează pereţii, iar exemplele ar putea continua cu modul superficial de tratare a unor elemente decorative, precum draperia din *Cina cea de Taină* sau fundalul muntos din scenele ilustrând ciclul *Patimilor*. Pe bună dreptate trebuie să ne întrebăm, deci, dacă numele zugravului a fost citit corect sau, dacă totuşi lectura a fost corectă, de ce lipseşte numele celuilalt zugrav? Cu ochiul liber, o nouă lectură este astăzi la limita imposibilului, dar facilităţile oferite de noile posibilităţi tehnice ne-au scos din impas, slovele СИМ ieşind din nou la iveală, astfel încât putem conchide că pictura murală de la Ighiel este opera lui Simon Bălgrădeanul. Întâlnirea sa cu Gheorghe fiul lui Iacov trebuie, din nou, amânată.

Cel mai important aspect biografic dezvăluit de activitatea lui Simon la Ighiel este menţiunea legată de reşedinţa sa bălgrădeană, după ce cu mai puţin de trei luni în urmă semnase pe una dintre icoanele de la Geoagiu de Sus cu indicarea localităţii de origine, Craiova. Noua semnătură implică un anume angajament faţă de cei care puteau fi interesaţi să-l contacteze. Indiscutabil, aceştia ar fi putut fi îndrumaţi de locuitorii din Ighiel, cum se va fi întâmplat în toate cazurile în care artistul a semnat doar cu numele. Este foarte greu de stabilit dacă artiştii au intenţionat efectiv să transmită un mesaj prin semnături, dar ele constituie astăzi, dincolo de dovada certă a paternităţii, importante surse documentare şi specularea lor devine inevitabilă. În acest caz însă, trebuie să ne mulţumim doar cu confirmarea rezidenţei bălgrădene a lui Simon pentru momentul februarie 1780.

[1] *Ibidem*, p. 94.
[2] *Ibidem*, p. 92.
[3] Ioana Cristache-Panait a pus asemănările dintre fresca de la Ighiel şi cea de la Bucerdea Vinoasă pe seama formării artiştilor în aceeaşi şcoală, "de la Rîmeţi"! (Ioana Cristache-Panait, I. Istudor, *op. cit.*, p. 144, nota 11). Pentru Marius Porumb, "autorul ansamblului mural nu poate fi altul decât Gheorghe Zugravul, fiul lui Iacov din Răşinari", argumentul fiind identitatea stilistică cu frescele de la Bucerdea Vinoasă şi Geoagiu de Sus (*Dicţionar*, p. 179); vezi şi Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 17, 21. "Expresia rustică de pe feţele personajelor", considerată de Ioana Cristache-Panait elementul diferenţiator principal între fresca de la Ighiel şi cea de la Bucerdea, este în realitate doar accentuarea acelor tuşe de gri prin care Simon Bălgrădeanul îşi individualiza deja, tot mai mult, maniera de tratare a chipurilor.

1780. TEIUŞ (JUD. ALBA)

În primăvara anului 1780 enoriaşii bisericii de zid cu hramul "Prezentarea la templu a Fecioarei Maria", monument din veacul al XVI-lea, i-au comandat lui "Simon zugrav" zugrăvirea iconostasului, din icoanele executate atunci păstrându-se un singur prăznicar şi imaginile *Sfântului Nicolae* şi a *Arhanghelului Mihail*. În 1790-1791 Gheorghe fiul lui Iacov, angajat pentru aşternerea unui strat nou de pictură murală (*fig. 27*), a completat numărul icoanelor împărăteşti, zugrăvind un impresionant *Iisus Pantocrator* (*fig. 28*), căruia Simion Silaghi i-a adăugat o *Maică cu Pruncul* de o surprinzătoare delicateţe (*fig. 29*).

Fig. 27. Gheorghe fiul lui Iacov, *Sfinţi Mucenici*, naosul bisericii din Teiuş, 1790-1791.

Fig. 28. Gheorghe fiul lui Iacov, *Iisus Pantocrator*, Teiuş, 1790 (colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia).

Fig. 29. Simion Silaghi (atribuire), *Maica Domnului cu Pruncul*, Teiuş (colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia).

1782. GALDA DE SUS (JUD. ALBA)

Fig. 30. Stan din Răşinari, *Sf. Nicolae*, Galda de Sus, 1782 (colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia).

Impozantul lăcaş, cu hramul "Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", a fost înălţat la mijlocul secolului al XVIII-lea. Anul 1749, gravat pe clopot şi pe cea mai veche dintre crucile de piatră încastrate în zidurile sale, poate fi considerat un reper în acest sens. La 1782 valoroasa sa zestre de icoane[1] este completată cu două piese semnate de "Simon zugrav" şi Stan din Răşinari (*fig. 30*). Întâlnirea celor doi maeştri la Galda de Sus este, astfel, de presupus, mai ales dacă o privim în continuarea prezenţei lui Stan în învecinata Mesentea, unde tocmai terminase pictura murală[2] şi unde icoanele împărăteşti au fost executate de Simon Bălgrădeanul. La 1803 Gheorghe fiul lui Iacov, nepotul lui Stan, devenit între timp Gheorghe Boiar, semn al distincţiei deosebite pe care şi-o câştigase poate nu doar printre artişti, a împodobit cu pictură murală absida altarului, ajutat de Toader Ciungar.

1782-1784. ALBA IULIA

Stabilirea zugravului pelegrin la Alba Iulia nu va fi fost străină de o comandă de ceva mai lungă durată, care să-i fi permis şi familiarizarea cu realităţile locale. Comanditari la acea dată puteau fi, teoretic, enoriaşii oricăreia din cele patru biserici româneşti din oraş: cea cu hramul "Sf. Treime" azi Maieri II, moştenitoarea rezidenţei mitropolitane de dinainte de unirea cu Roma, cu începuturi la 1713[3]; cea din cartierul Lipoveni, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului"[4], care lipseşte din conscripţia episcopului Inochentie, deşi comunitatea era deservită de trei preoţi[5], semn că poate construcţia ei nu era încă desăvârşită; cea "a grecilor", cu hramul "Buna Vestire"[6], ridicată pentru comunitatea ortodoxă după ce biserica din Lipoveni a fost adjudecată greco-catolicilor, şi, în sfârşit, sora născută din aceeaşi motivaţie în cartierul Maieri, tot cu hramul "Sfintei Treimi" ca şi biserica rămasă la 1761 uniţilor[7]. Dintre acestea, vechiul lăcaş denumit astăzi Maieri II avea pictură murală din prima jumătate a veacului al XVIII[8] şi iconostas zugrăvit la 1716-1717 de Iosif ieromonahul de la Hurez[9], iar la cel din Lipoveni s-au găsit în 1922, cu prilejul unor reparaţii, fragmente dintr-o zugrăveală pe care Nicolae Iorga o data, cu ajutorul unei inscripţii dispărute şi ea, în 1791[10], dar aprecierea este absolut gratuită şi, din păcate, imposibil de verificat.

Cât priveşte cele două lăcaşuri ortodoxe, primele informaţii documentare le avem pentru biserica grecilor, pentru care încă la 1767 "ctitorii din oraşul Belgradului, oraşanii [adică negustorii macedo-români], înpreună cu Lipovenii", se adresau episcopului Dionisie Novacovici, "având lipsă de preot aici la Lipoveni"[11]. Ea nu a avut de la început amplasamentul actual, pe care l-a primit abia după publicarea Edictului de toleranţă, la 29 noiembrie 1781[12], deci cândva în cursul anului 1782. Cel puţin aşa rezultă din reconstituirea propusă de Rubin Patiţia, alcătuită la sfârşitul veacului al XIX-lea, în bună măsură pe baza memoriei comunităţii. Avocatul-istoric declară deci că pe la 1755 "s-a dat bataia formala în jurul bisericei [din Lipoveni] şi pre curatori i-au prins şi dus în temniţa din fortaréţa. Poporul cu preotul au ţinut vro 26 de ani slusba bisericeasca în o şura. Si de aici au voit se-i oprésca, publicându-se un decret guvernial care spunea ca în teritoriul oraşului nu este iertat se se faca slusba la gr. or. si cei ce vreau se se mai ţina de acésta lege, se marga la sate. Când au vezut ca nu se ţin de porunca, au adus o comisia de la guvern ca se le închida biserica-şura si se le secuestreze odasdiile bisericesti. [...] Au mers comisarii guvernial[i] cu cei duoi calugari de la Blaj la biserica romanesca unde au pus pre un cismaş reformat ca se se suie pre coperis pentru a lua crucea din vîrful şurei. Când a pus acesta mâna pre cruce, l-a lovit guta şi, căzând la pament mort, comisarii îngroziţi au parasit locul şi cu acesta s-a ispravit, remanend romanii cu biserica nejefuita. [...] Pre curatorii bisericei gr. or. deţinuţi în fortareţa nu lasa se-i cerceteze preot gr. or. [...] Soţia unui neguţatoriu "Karandon", înca prinsoner, numai cu intrevenirea guvernului ţerei a castigat permisiune ca barbatul ei se fia spovedit şi cuminecat de un preot romanu gr. or. [...] După publicarea edictului de toleranţa a împăratului Iosif al II-lea, magistratul au trebuit se deia locu pentru edificarea bisericei si romanilor gr. or. din oras. Ca si la acésta ocasiune se-si

---

[1] Pentru o prezentare a lor de ansamblu vezi M. Porumb, *Dicţionar*, p. 131-132; pentru ilustraţie vezi Idem, *Un veac de pictură românească*, fig. 26.
[2] Semnată şi datată 1781 în naos şi 1782 pe peretele sudic al încăperii de la baza turnului.
[3] Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 22-25.
[4] *Ibidem*, p. 26-29.
[5] A. Bunea, *op. cit.*, p. 398.
[6] Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 30-31.
[7] *Ibidem*, p. 33-35.
[8] *Ibidem*, p. 24.
[9] N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, II, p. 34.
[10] Idem, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal şi Banat*, vol. I, p. 138.
[11] N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, II, p. 263, nr. 136.
[12] Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, ediţia a II-a, Cluj-Napoca, 2007, p. 57.

dovedésca ura, în batjocura li-a asignat locul în curtea ţăgăului (hoheriului), care se afla în locul unde azi este biserica gr. or. din oras. Gândeau cei din magistrat ca Romanii nu vor lua în posesia un atare locu, însa aceia au curăţit locul, au făcut osfestania şi s-a[u] apucat de zidit, aşa ca în pucini ani biserica s-a radicat în stil frumos orientalu si s-a înpodobit cu frumóse icóne si odasdii de catra neguţatorii romani a Levantei aici locuitori. Era biserica gata, dar fara turn, însa a dat Dzeu de un alt neguţatoriu strain, venind la o rudenia a sa de aici, au dat pentru radicarea turnului un don de 500 galbeni"[1].

Dacă aceasta este povestea construcţiei bisericii, atunci înălţarea sa fie a fost încheiată până în primăvara anului 1783, când Simon Bălgrădeanul o înzestra cu o icoană a Mântuitorului, datată în 19 aprilie, fie zidirea a mers în paralel cu zugrăvirea icoanelor[2], care poate o vreme au împodobit şi ele vechiul loc de rugăciune, alături de candela şi cădelniţa donate la 1768 de "Manu Karandoni dela Melinik" în memoria pătimirilor din anii conflictelor confesionale. Descoperită în altar, unde a ajuns după dezafectarea vechii tâmple şi înlocuirea cu fastuosul iconostas zugrăvit de echipa lui Simion Silaghi în primele decenii ale veacului al XIX-lea (*fig. 31*), icoana nu va fi fost singulară. De o zugrăvire a bisericii nu a fost însă vorba până cândva în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, şi atunci fiind pictaţi doar pereţii altarului. Sigur, deci, parohienii acestui lăcaş nu i-au mai solicitat alte servicii zugravului nostru.

Fig. 31. Simion Silaghi, panou al iconostasului bisericii "Buna Vestire", a grecilor, Alba Iulia.

[1] Rubin Patiţia, *Alba Iulia séu Belgradul*, manuscris păstrat în colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4487, p. 15-18.

[2] "Însemnările locale dau ca dată a întemeierii anii 1783-1787" (cf. Eugen Hulea, *Repertoriul monumentelor şi locurilor istorice din fostul judeţ Alba*, 1962, manuscris păstrat la biblioteca Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. I 2941.

Comanda unei icoane împărăteşti poate fi, totuşi, considerată un semn că artistul era un apropiat al comunităţii de negustori macedo-români, fără să fi şi locuit în mijlocul acestor oameni cu dare de mână. Ceva mai accesibile trebuie să fi fost locuinţele din cartierul Maieri – care nu aparţinea încă oraşului, fiind considerat localitate rurală până după 1852[3] –, nu cele iobăgeşti, care aveau probabil un regim aparte, ci cele ale taxaliştilor, "maiestrii pănzari, cari în mare parte au contribuit la zidirea bisericei gr. or., pentru a cărei zidire cu greu s-a potut castiga locu de la proprietarii papistasi"[4], tot numai după promulgarea Edictului de toleranţă[5]. Presupunem că e vorba de zidirea din material durabil, căci e greu de crezut că parohia a funcţionat timp de 20 de ani fără biserică. O biserică de lemn, amplasată sau nu pe acelaşi loc[6], este presupunerea cea mai la îndemână, la fel ca şi frecventarea în comun – o vreme cel puţin – a şurii care a ţinut loc de biserică în Lipoveni, după atribuirea bisericii de acolo confesiunii greco-catolice. Cea din urmă variantă este, indirect, susţinută de lipsa de interes a lui Rubin Patiţia pentru trecutul bisericii Maieri I, spre deosebire de cea a grecilor, pentru care oferă atât de multe amănunte. Mai este apoi încă enigmatica figură a protopopului Nicolae Raţiu, revendicat deopotrivă de biserica Maierilor, unde este atestat ca paroh în 1785[7], în ultimii ani ai secolului slujind însă la biserica grecilor, în proximitatea căreia a şi fost înhumat, la 13 aprilie 1805, alături de soţia decedată în 1803[8].

Construirea unei a doua biserici în Maieri a devenit o problemă de actualitate după 6 iulie 1761, când moştenitoarea Mitropoliei a fost atribuită de generalul Buccow celor 21 de familii rămase unite[9], în vreme ce restul de 298 s-au înghesuit să asculte liturghia slujită de episcopul Dionisie Novacovici în grădina casei unde fusese găzduit, loc desigur neîncăpător, astfel că marea de oameni s-a întins până la porţile cetăţii[10]. Delicată este, în special, perioada de până la sfârşitul anului 1768, când, în primele zile ale lunii decembrie, undeva în sudul Carpaţilor, era hirotonit "Popa Nicolae neunitu, la Belgradu întărit"[11], presupunem acelaşi cu viitorul protopop Nicolae Raţiu. Sfinţirea atât de târzie exclude identificarea sa cu candidatul la preoţie recomandat la 7 mai 1767 de "ctitorii ot Belgrad [...] împreună cu Lipovenii", care probabil este Ioan Coman, preotul înregistrat deja de conscripţia din anul 1767[12], alături de Nicolae Rusan, ale cărui cărţi au fost cumpărate

[3] Rubin Patiţia, *Alba Iulia*, manuscris în colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4860, f. 12r.

[4] R. Patiţia, *Alba Iulia séu Belgradul*, p. 14.

[5] Idem, *Alba Iulia*, f. 12r.

[6] E. Hulea, *op. cit.*, p. 52.

[7] David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. II, Bucureşti, 1979, p. 487.

[8] Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *O schiţă de biografie a protopopului albaiulian Nicolae Raţiu*, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 291-292.

[9] Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, III, 1924-1925, p. 623.

[10] Cf. Petrus Bod, *Historia Valachorum Transylvaniam incolentium*, Caput sextum, § IX, la Ana Dumitran, Gúdor Botond, Nicolae Dănilă, *Relaţii interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII)*, Alba Iulia, 2000, p. 433.

[11] Semnătură pe un *Antologhion* tipărit la Bucureşti în 1766, *apud* N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 33. Vezi şi Doina Dreghiciu, *Colecţia de carte românească veche de la biserica ortodoxă-română Maieri I din Alba Iulia (catalog)*, în *Apulum*, XXXV, 1998, p. 366-367 (textul nu mai era, însă, lizibil !).

[12] Nicolae Josan, Gheorghe Fleşer, Ana Dumitran, *Oameni şi fapte din trecutul judeţului Alba*

pe seama parohiei Maieri I[1], semn că acolo îşi exercitase şi păstoria. Creatoare de confuzie, funcţionarea concomitentă a celor doi preoţi omonimi este documentată încă la 1787, când la Maieri I slujeau Nicolae Raţiu şi Nicolae Georgevici[2], sub ultimul nume ascunzându-se, destul de probabil, acelaşi Nicolae Rusan, rebotezat însă după moda sârbească.

Oricât de vitrege au fost vremurile şi oricât de mari piedicile puse de autorităţile catolice, o parohie deservită de doi preoţi nu putea funcţiona fără măcar un lăcaş modest de rugăciune, deşi acesta se încăpăţânează să rămână neconsemnat în documente până la 1784[3]. În acel an "sfânta biserică neunită a Maerilor Bălgradului" era înzestrată cu două cărţi, un *Octoih*[4] *şi un Strastnic*[5]. La acea dată avea însă între odoare mai multe icoane semnate de "Simon zugrav", dintre care prăznicarele trebuie să fi fost executate toate la 1782 – an menţionat, împreună cu semnătura şi calitatea de "pomenitor" (donator?) pe icoana cu scena *Botezului*, în vreme ce în 1783 şi 1784 au fost realizate o serie de icoane ale sfinţilor, cea a *Sf. Nicolae* purtând pe spate numele donatorului: "Popa Nicolae Raţiu". Acest efort ctitoricesc concentrat pe un lăcaş modest, depus tocmai în anii când în cartierul "grecilor" se ridica un edificiu de piatră, pare surprinzător, mai ales prin raportare la acel an 1785 citit pe arhitrava portalului care permite accesul în biserica actuală[6]. În realitate, inscripţia respectivă, publicată încă din 1906 de Nicolae Iorga[7], conţine anul 1795, astfel că cel puţin data încheierii construcţiei nu mai poate fi contestată. Să fi început însă ea de prin 1791[8] – datarea propusă de conscripţia clerului neunit de la 1805? Se poate accepta, dacă de asemenea se acceptă că anul 1794, dat tot acolo pentru zidirea bisericii "grecilor", reprezintă momentul finalizării lucrărilor, prin înălţarea turnului, moment asupra căruia atenţionează probabil şi cele două candele aşezate în dreptul icoanelor împărăteşti, ambele cu inscripţia "Kriska Karandoni 1794", dăruite, deci, din partea aceleiaşi familii care donase şi candela de la 1768. Desigur, o întrebare care trebuie pusă este de ce conscripţia de la 1805, atât de apropiată de cele două date, preferă pentru o biserică anul începerii construcţiei şi pentru cealaltă pe cel al finalizării unor lucrări care începuseră cu un deceniu mai devreme? Răspunsul nostru este că pentru biserica din "greci" a fost dat anul finalizării, proaspăt în memoria tuturor, în vreme ce pentru Maieri I a fost preferat anul începerii lucrărilor, în condiţiile în care la 1805 turnul fie nu era încă înălţat, fie tocmai se afla în construcţie, ansamblul în sine nefiind deci terminat. Stimulată fiind şi de inscripţia gravată pe arhitrava portalului: "S-au zidit la anno 1795, supt hramul S. Troitze", comunitatea a reţinut însă ca moment al zidirii anul 1795, şi acesta a însoţit de fiecare dată descrierea bisericii în actele oficiale[9].

Toată această divagaţie are rost doar în măsura în care edificiul rezultat poate fi pus în relaţie cu Simon Bălgrădeanul. Am văzut că pentru cel anterior zugravul a fost solicitat, în 1782, să execute icoanele-prăznicar. Că această înfrumuseţare venea la circa 20 de ani de la înălţarea bisericii de lemn nu era ceva neobişnuit. Neobişnuită pare abandonarea sa atât de curând după înfrumuseţare. Sau, în realitate va fi fost vorba doar de o avanpremieră la construcţia de zid, îngreunată de opoziţia autorităţilor?, căci recuperarea icoanelor şi mutarea lor în noul lăcaş rezolva problema iconostasului. În acest caz, probabil că ar trebui luată *ad litteram* expresia "biserică de scânduri", care a supravieţuit în memoria colectivă până în primele decenii ale secolului XX[10], materialul atât de nepotrivit indicând caracterul provizoriu pe care l-ar fi avut încă de la început respectivul adăpost, precum şi o anume emulaţie a credincioşilor, care nu erau dispuşi să accepte decât temporar o biserică modestă, în condiţiile în care alături se înălţa, provocatoare, biserica greco-catolică de piatră, la fel stăteau lucrurile cu biserica greco-catolică din Lipoveni, iar ortodocşii din oraş se nevoiau şi ei să-şi zidească un lăcaş de rugăciune durabil. Într-o asemenea eventualitate, nu se va fi pus nicicând problema zugrăvirii pereţilor ori a înzestrării cu veritabile opere de artă, eforturile fiind canalizate înspre adunarea fondurilor necesare construirii noului edificiu. Nu se va fi putut sta, totuşi, la nesfârşit fără icoanele de maximă trebuinţă şi astfel comandarea lor va fi început cam în acelaşi timp cu demersurile pentru înălţarea propriu-zisă a bisericii. Sau poate că acest îndemn va fi venit chiar din partea zugravului, nevoit, alături de ceilalţi enoriaşi, să frecventeze o biserică prea austeră pentru pretenţiile sale estetice. Facem această afirmaţie pe baza unei informaţii de maximă importanţă, oferită de un inventar al averii parohiei alcătuit la 1880, în care, alături de antimisul dăruit la 1790 de "Episcopul Dionisie dila Buda"[11], figurează cele patru icoane împărăteşti, toate datate 1790, donate, cea a Sfântului Nicolae, de Rozor Ion, cea a hramului de Ratz Andrej, cea a Maicii Domnului de Mathej cărămidarul, în vreme ce "icoana Mântuitorului [era] dăruită de Simon Zugravu"[12]. "Celea doaspreziece prasnice împaratesci" şi "doaspreziece ale sfinţilor" se

---

în memoria urmaşilor, Alba Iulia, 1996, p. 104.

[1] Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 366 (*Psaltire*, Râmnic, 1764), p. 367 (*Molitvenic*, Râmnic, 1768), p. 368 (*Octoih*, Bucureşti, 1774).

[2] Cf. Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, p. 301.

[3] Însemnarea de pe un *Catavasier* de Râmnic din 1750, cum că "iaste a sfintei besearecі din Maerii Belgradului, a clierului neunit de supt hramul Sfintei Troiţe", a cărei dată a fost citită "1761, aprilie 18", nu este concludentă, singura slovă-cifră lizibilă fiind cea a unităţilor, 1. Restul, dispărut prin ajustarea filelor, cu ocazia unei relegări a volumului, nu permite în nici un caz identificarea slovei pentru 60, ci îndeamnă mai degrabă la lectura 1801 (biblioteca Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, CVR 39, f. 177r). Pentru lectura 1761 vezi Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, p. 295.

[4] Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 368.

[5] N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 34.

[6] Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 34.

[7] "S-au zidit la 1795, în hramul S. Troitze" (N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, II, p. 33).

[8] Nicolae Josan, Gheorghe Fleşer, Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 121.

[9] Inventarul averii parohiei pe anul 1880: "Biserica [...] de caramida arsa si acoperita cu czigle, [...] zidita de popor la anul 1795" (colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4292/58); vezi şi inventarele pe anii 1925 (*ibidem*, inv. nr. 4340/16) şi 1927 (*ibidem*, inv. nr. 4340/32).

[10] "Al patrulia clopot, cam de 50 măji, iaste ramas dila Biserica ai de scânduri di pi la anul 1780" (Inventarul averii parohiei la anul 1880, colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4292/58, f. 5r). Vezi şi *Chestionar pentru parohia Alba Iulia-Maieri din Alba Iulia, judeţul Alba Inferioară*, Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia ortodoxă Maieri*, dos. 1/fără dată, f. 5r.

[11] În acel an arhiereu era Gherasim Adamovici. Dionisie Novacovici murise la 8 decembrie 1767. Antimisul era, deci, mai vechi, căci era mult mai uşor să se greşească la citirea anului, decât la cea a numelui.

[12] Colecţia de documente a Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. 4292/58, f. 3v.

regăsesc abia în inventarul din 1888[1], dar datarea lor o considerăm cea din 1782, respectiv 1783-1784, căci nu e de crezut că zugravul a mai executat o serie în 1790, din care să nu fi supravieţuit nici o piesă, păstrându-se în schimb cele vechi.

Zugrăvirea icoanelor împărăteşti la o distanţă atât de mare de timp poate fi privită şi ea ca o expresie a priorităţii preocupărilor pentru ridicarea bisericii, dar observăm că ele se datează, totuşi, înaintea începerii construcţiei, pe care am stabilit-o la anul 1791. Mobilizarea celor patru donatori pare nefirească pentru un asemenea moment, mai ales că între ei se află şi acel Matei cărămidarul, care trebuie să fi fost responsabil cu livrarea materialului de construcţie. Sau avem din nou de-a face cu un impuls din partea zugravului, menit să readucă speranţă după o prea lungă perioadă în care s-a bătut pasul pe loc?

Trebuie să recunoaştem şi că această datare a icoanelor împărăteşti complică istoria edificiului, în loc să uşureze reconstituirea paşilor făcuţi pentru înălţarea sa. Este tentantă o contestare a datării propuse de inventarul din 1880, pe baza greşelii observabile în cazul antimisului, atribuit unui episcop care la 1790 era mort de 23 de ani ! Sprijin pentru o asemenea poziţie critică oferă şi Marius Porumb, care declară că *Maria cu Pruncul* şi *Iisus Pantocrator* "sunt datate prin inscripţii în anul [...] 1797"[2]. Icoanele sunt considerate însă anonime, deşi cea a Mântuitorului trebuia să fi fost semnată de zugrav din moment ce la 1880 i se mai cunoştea numele. Nu este exclus ca inscripţiile să fi devenit între timp ilizibile, descifrabil rămânând doar anul, dar aceasta tot nu explică cum de nu a fost observată semnătura "Simon zugrav" şi datarea 1784 de pe icoana *Apostolilor Petru şi Pavel*, care, împreună cu un grup de prăznicare, este atribuită "aceluiaşi pictor, rămas anonim"[3]. Execuţia iconostasului în 1797, posterior construcţiei bisericii, s-ar fi înscris într-o ordine firească a lucrurilor, dar icoanele care să o probeze nu mai există astăzi, iar ezitările lui Marius Porumb împiedică acceptarea lecturii propuse datării. Rămâne să conchidem, ceea ce nu este oricum puţin lucru, că biserica ortodoxă din Maieri a beneficiat, în mai multe rânduri, de serviciile lui Simon Bălgrădeanul şi, prin calitatea sa de donator, să restrângem la teritoriul arondat acestei parohii aria în care se putea afla locuinţa achiziţionată de zugrav la cumpăna anilor 1779-1780.

Ca enoriaş la Maieri I, artistul a fost desigur un apropiat al preoţilor şi ne gândim aici în primul rând la "Popa Nicolae Raţ, paroh Maerii Belgradului, neunit", conform semnăturii de pe testamentele lui Horea şi Cloşca, pe care le-a redactat, în februarie 1785, după cum a "priimit din gura lor"[4]. Contemporan al răscoalei, martor al evenimentelor petrecute în acel sfârşit însângerat de februarie pe Dealul Furcilor din Alba Iulia, păstorul sufletesc nu s-a simţit în largul lui într-o lume ce părea tot mai încercată de nedreptăţi, tânguindu-se pe fila unei cărţi "ca să am ertare pentru toate păcatele carele eu le-am făcut cu firea şi cu voia mea. Ne îndeamnă domnimea, eu erei Nicolae neunit şi cu preoţia. Foarte mult am pătimit, iară mulţi m-au necăjit şi eu pre toţi am grijit"[5]. Bănuim că acest Nicolae este Nicolae Raţiu şi nu omonimul său, Rusan, iar neplăcerile de care se plânge sunt directivele primite, în calitate de protopop, de la autorităţi, inclusiv de la episcopul său, prin care era solicitat să participe la pacificare prin colaborarea la pedepsirea ţăranilor răsculaţi în 1784[6]. Cât din aceste gânduri ascunse, în loc de spovedanie, între paginile cărţii a îndrăznit să împărtăşească celor din jur şi, mai ales, cui? Zugravul Simon, care, prin elitismul meşteşugului, se ridica deasupra celei mai mari părţi a enoriaşilor şi care, prin peregrinare, văzuse şi auzise multe, era confidentul ideal. O prietenie între cei doi trebuie, deci, să se fi înfiripat, năzuinţe comune de a-şi vedea biserica în rând cu lăcaşurile de rugăciune ale concetăţenilor privilegiaţi trebuie să-i fi animat. O dovadă sunt icoanele făcute donaţie de Simon şi biserica însăşi, "zidită de popor" în timpul păstoriei lui Nicolae Raţiu. Intuim în primele rânduri ale "poporului" chipul artistului poposit în Bălgrad de peste un deceniu. Entuziasmul său va fi fost însufleţit şi de speranţa că, odată construită, biserica trebuia zugrăvită, întrezărindu-se astfel o importantă comandă. Sau poate va fi fost conştient că efortul financiar presupus de construcţie va stoarce toate resursele comunităţii, biserica urmând să adăpostească doar icoanele zugrăvite încă înainte de înălţarea ei. Avântată sau temperată de realism, contribuţia lui Simon Bălgrădeanul la istoria monumentului rămâne fundamentală, icoanele sale ocupându-şi locul de cinste pe iconostas până în primii ani ai veacului trecut, şi constituind, fără îndoială, subiect de inspiraţie pentru Petru Prodan, un alt iconar care, de pe la 1850, a început să facă din nou faimă Bălgradului[7].

1788-1790. VEZA (JUD. ALBA)

Biserica de zid de aici, cu hramul "Intrarea în biserică a Maicii Domnului", a fost înălţată, conform *Şematismului* pe anul 1900 al Arhiepiscopiei Greco-Catolice transilvane, în anul 1783[8], în vreme ce un inventar al bunurilor parohiei, alcătuit la 1864, înregistra construcţia ca fiind edificată în 1787, iar "Santu Altariu frumosu depinsu de Simonu Belgradenulu, a[nul] 1788"[9]. La 1890, "Bisereca de peatra acoperită cu sindrilă", evaluată la 2800 de florini, era "slabă", iar "Iconostasu de lemnu înauritu"[10]. La 1914, la aceeaşi evaluare, doar că acum transformată în coroane, biserica era declarată în "stare bună"[11]. Poate vor fi avut loc reparaţii, paralel cu adăugarea turnului-clopotniţă. Consistenţa lor nu a fost însă la înălţimea necesităţilor căci, la 1978, când au fost angajate alte lucrări de renovare, bolţile s-au prăbuşit, antrenând după ele ruina vechiului lăcaş, doar turnul rămânând neafectat. Dezastrul a avut consecinţe catastrofale asupra iconostasului, care a fost zdrobit sub dărâmături. Fragmentele recuperate nu mai conţin semnătura artistului, citită "Simion de la Bălgrad" de Gelu-Mihai Hărdălău[12], iar de Marius Porumb "1789, mesiţa iunie 17 zile, Simon Zugrav din Belgrad"[13]. Conform altor surse, astăzi neve-

[1] *Ibidem*, inv. nr. 4292/65, f. 3v.
[2] M. Porumb, *Dicţionar*, p. 16. Vezi şi Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 35.
[3] M. Porumb, *Dicţionar*, p. 16.
[4] D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 487.
[5] *Penticostar*, Râmnic, 1743, f. 209, *apud* Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 365.
[6] Pentru aceste aspecte vezi Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*, p. 304-309.
[7] Pentru acest aspect din istoria culturală a Albei Iulia vezi Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Iconarii din Maierii Bălgradului*, Alba Iulia, 2007.
[8] *Şematism ... 1900*, p. 202.
[9] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Veza*, dos. 1/1864, f. 3r.
[10] *Ibidem*, dos. 1/1890, f. 39r.
[11] *Ibidem*, dos. 1/1914, f. 92r.
[12] G. M. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 403. O lectură similară a avut semnătura de pe icoana *Maicii Domnului* de la Ighiel, deşi zugravul a scris *Simon* (*Ibidem*).
[13] M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275.

Fig. 32. Anonim, *Iisus Pantocrator*, 1757, Veza; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia.

rificabile, a existat şi o datare din 1790[1]. Avem, din nou, o diferenţă de datare, lecturile istoricilor indicând anii 1789-1790, în vreme ce documentul din 1864 invocat mai sus dădea ca an al execuţiei 1788. O armonizare a celor două date poate fi oferită prin presupunerea că lucrul la iconostas a început în 1788 şi a fost finalizat cu icoanele împărăteşti în anii următori. Lăsarea acestora la sfârşit, deşi poate normal era să se înceapă cu ele, nu este de neacceptat, deoarece în zestrea bisericii a supravieţuit o icoană a Mântuitorului datată *1757* (*fig. 32*), care trebuie să fi avut o pereche împreună cu care să fi împodobit tâmpla bisericii anterioare şi care, ambele, vor fi rămas în uz până la terminarea noului iconostas. Apoi, este de neconceput ca execuţia acestuia să nu fi durat o perioadă mai îndelungată, câtă vreme icoanele nu au fost făcute la întâmplare, ci ca parte integrantă a unui ansamblu care impresiona în primul rând prin spectaculozitatea decorului sculptural, de pură inspiraţie brâncovenească. Similitudinile evidente între uşile împărăteşti de aici cu cele de la iconostasul "bisericii grecilor" din Blaj, singurele care se mai pot face, în condiţiile dispariţiei iconostasului de la Veza, îl indică drept autor pe Ion din Ţara Românească, a cărui semnătură apare pe spatele uşilor din Blaj (*fig. 47*). Întâlnirea şi colaborarea între sculptor şi zugrav, ambii pelegrini din sudul Carpaţilor, devine astfel un subiect de meditaţie şi ajută consistent la datarea iconostasului din Blaj, zugrăvit şi el de Simon Bălgrădeanul. Comparaţia cu acesta este deosebit de utilă şi pentru reconstituirea imaginii iconostasului de la Veza, în condiţiile în care cel care i-a luat locul a încercat să urmeze, la nivel pictural cel puţin, caracteristicile piesei anterioare. Astfel, stângaci dar vizibil, pictorul a introdus în limbajul său artistic atât de caracteristicele riduri ale chipurilor şi cutele dezordonate ale veşmintelor personajelor lui Simon, dar şi combinaţia de fundaluri roz şi albastre la icoanele Apostolilor şi Proorocilor, ceea ce ne face să bănuim că a fost respectată întocmai şi compoziţia tematică a ansamblului, astfel devenind vizibile nu numai asemănările între cele două iconostase, ci şi elementele diferenţiatoare. Este vorba de imaginile Arhanghelilor de pe uşile diaconeşti, de *Năframa Veronicăi*, plasată deasupra uşilor împărăteşti, sub scena *Cinei celei de Taină*, care înlocuieşte chipul Mântuitorului din şirul Apostolilor, mutat la rândul său cu un nivel mai sus, între Prooroci, această aranjare a icoanelor obligând la reducerea dimensiunilor crucii *Răstignirii* (*fig. 33*).

Fig. 33. Iconostasul actual al bisericii din Veza.

În această structură sau, oricum, una foarte asemănătoare, iconostasul de la Veza a fost apreciat printre cele mai impresionante realizări ale artei postbrâncoveneşti din judeţul Alba. În ce măsură a contribuit la aceasta prestaţia zugravului o dovedesc monumentalele icoane păstrate, deşi, în ochii privitorilor, concurenţa cu prestaţia sculptorului trebuie să fi fost acerbă. Fericita colaborare a dat o operă de mare măiestrie, pe care putem doar să regretăm că am pierdut-o pentru totdeauna.

1789. ÎNTREGALDE (JUD.ALBA)

La biserica de lemn de aici, cu hramul "Sf. Ilie", Ioana Cristache-Panait a semnalat prezenţa lui Simon Bălgrădeanul ca autor al picturii murale şi al icoanelor împărăteşti[2]. Dintre acestea din urmă, doar icoana de hram este opera sa, celelalte trei aparţinându-i lui Gheorghe fiul lui Iacov (*fig. 34-35*)[3]. Întâlnirea celor

[1] Cf. G. M. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 412, unde datează activitatea lui Simon la Veza în 1789-1790, deşi în cuprinsul articolului apare doar anul 1789; în însemnările d-lui Gheorghe Fleşer – pentru a căror consultare ne exprimăm întreaga recunoştinţă – am găsit, de asemenea, semnalată menţiunea "zugrav din Bălgrad la 1790", notată pe icoana *Maicii Domnului*, precum şi faptul că iconostasul avea 43 sau 49 de icoane din lemn de tei, cifre corecte, prima reprezentând doar icoanele propriu-zise, cealaltă incluzând moleniile şi imaginile de pe uşile împărăteşti şi diaconeşti. Vezi, în continuare, comparaţia cu iconostasul "bisericii grecilor" din Blaj şi fig. 33.

[2] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 78.

[3] Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 72-73, nr. 43, p. 78-79, nr. 53, p. 90-91, nr. 70.

doi este surprinzătoare, dacă ne raportăm la execuţia impozantului iconostas al bisericii din Veza, începută în 1788 şi continuată anul următor, ceea ce presupune că deplasarea la Întregalde a avut loc după finalizarea acestuia, deci undeva în a doua jumătate a anului 1789. Despre Gheorghe ştim că în 1788 a zugrăvit o icoană pentru biserica din Coşlariu[1], nu foarte departe de Blaj, următoarea semnalare fiind din 1790 când, împreună cu Simon şi Teodor, zugrăvea la Gârbova de Sus[2].

Fig. 34. Gheorghe fiul lui Iacov, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1789, Întregalde.

Fig. 35. Gheorghe fiul lui Iacov, *Iisus Pantocrator*, 1789, Întregalde.

Ce va fi făcut Gheorghe de la terminarea icoanei pentru Coşlariu până la finalizarea de către Simon a lucrărilor de la Veza? Să fi purces împreună la drum spre Întregalde sau întâlnirea lor acolo s-a datorat altor conjuncturi, care îl aduseseră deja pe Gheorghe în localităţile din apropiere? Întâlnirea şi nu o prezenţă succesivă la Întregalde este probată de traseul ulterior comun, la Dealu Geoagiului, apoi la Gârbova de Sus. Discuţia nu este gratuită, deoarece ea ridică o altă problemă şi anume capacitatea comanditarilor de a angaja simultan mai mulţi artişti, mai ales atunci când îi alegeau dintre cei mai buni. Sigur, ei împărţeau câştigul, dar o făceau din proprie iniţiativă, invitându-se unul pe şantierul celuilalt, sau efectiv comunitatea îşi dorea o lucrare comună, caz în care cu siguranţă era dispusă să investească o sumă mai mare, deoarece nu lucra un meşter cu ucenicii săi, ci lucrau numai meşteri cu faimă şi, desigur, cu pretenţii financiare pe măsură.

[1] *Ibidem*, p. 74-75, nr. 46.
[2] *Ibidem*, p. 21.

Dacă încercăm să oferim un răspuns acestei problematici prin prisma lucrărilor angajate la Întregalde în 1789, el nu se preconizează a fi deloc simplu. Deoarece lui Simon Bălgrădeanul i-a revenit o parte mai mare de lucru, constând în zugrăvirea altarului, a părţii superioare a iconostasului, a unui medalion pe bolta naosului şi a icoanei de hram, deducem că spre el s-a îndreptat mai întâi solicitarea enoriaşilor, implicarea lui Gheorghe fiind o iniţiativă a zugravului, nu a sătenilor. Nu ştim dacă se va fi căzut de la început de acord asupra preţului sau, măcar dinspre o parte, se va fi sperat la o ajustare a lui pe parcurs, dar consemnarea lăsată de Gheorghe pe icoana Mântuitorului cum că *Icoana lui H[risto]s şi Mariia preţ au 24 florinţi* – singura de acest tip din întreaga sa creaţie cunoscută – lasă să se întrevadă unele neînţelegeri cu comanditarii, ale căror posibilităţi financiare au fost destul de modeste din moment ce nu şi-au putut permite zugrăvirea întregii biserici nici atunci şi nici mai târziu[3]. Lăudabil pentru ei rămâne faptul că au apelat la serviciile unuia dintre cei mai buni artişti ai epocii. Accidentală sau nu, invitarea celui de-al doilea zugrav a determinat o adevărată emulaţie, dezvăluită atât de calitatea de excepţie a picturii murale din altar şi a icoanelor, cât mai ales de icoana de hram, o capodoperă, comparabilă în creaţia lui Simon doar cu icoana Mântuitorului de la Mesentea. Să fi vrut Simon să demonstreze că nu este cu nimic mai prejos decât oricare dintre marii maeştri ai timpului? Dacă aceasta i-a fost intenţia, cu siguranţă a reuşit ! Dar de ce zelul său s-a dezlănţuit abia acum şi de ce în prezenţa Gheorghe? După cum am văzut, lucrările de la Ighiel şi Bucerdea Vinoasă sunt în mod eronat considerate operă comună a celor doi, pe baza unei lecturi defectuoase a semnăturilor? Dacă aceasta înseamnă şi că ei nu se cunoşteau încă personal, mai putem spune că prezenţa lui Gheorghe la Întregalde se datorează invitaţiei lansate de Simon? Din păcate, nici una dintre întrebări nu-şi poate găsi răspunsul aici. Că Simon a fost cel dorit iniţial de comunitatea de la Întregalde pare clar. Să fi fost Gheorghe cel atras aici de faima zugravului de la Bălgrad ori doar de simpla curiozitate de a întâlni un confrate deloc de neglijat pe piaţa muncii? Dar, odată sosit, indiferent de motiv, cum se explică preluarea unei părţi a comenzii? Sau angajarea amândurora a fost încă de la început iniţiativa comunităţii? În faţa atâtor necunoscute, orice speculaţie devine de prisos.

1790. GÂRBOVA DE SUS (JUD. ALBA)

Construită în 1707, vândută în 1900 comunităţii greco-catolice din Berghin, ruină în 1978, biserica de lemn de la Gârbova de Sus mai supravieţuieşte doar prin descrierea publicată de Ioana Cristache-Panait[4], prin cele trei icoane împărăteşti realizate la 1791 de Gheorghe fiul lui Iacov[5] (*fig. 36-37*) şi printr-o icoană a Mântuitorului atribuită lui Simon Bălgrădeanul[6], dar care este, în realitate, opera Popii Ivan din Răşinari (*fig. 38*).

[3] Ioana Cristache-Panait credea că pictura a continuat şi în navă, dar a fost acoperită de stratul de tencuială. La ultimele reparaţii, această ipoteză a fost infirmată.
[4] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 51-53. Strămutată din nou, amintirea ei trăieşte prin biserica de lemn înălţată pe bastioanele cetăţii din Alba Iulia, marcând locul fostei reşedinţe mitropolitane a Transilvaniei de până la unirea cu Biserica Romei.
[5] Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 66-67, nr. 35, p. 80-81, nr. 56, p. 84-85, nr. 61.
[6] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 53.

Fig. 36. **Gheorghe fiul lui Iacov, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1791, Gârbova de Sus.**

Fig. 37. **Gheorghe fiul lui Iacov, *Iisus Pantocrator*, 1791, Gârbova de Sus.**

Râvnei neobositei cercetătoare de atâtea ori amintite îi datorăm şansa de a-i cunoaşte pe cei care au ostenit pentru înfrumuseţarea cu pictură murală a lăcaşului dispărut: "Gheorghe, Teodor, Simon", precum şi rodul ostenelii lor din 1790[1], chiar dacă tematica urmată a fost, în esenţă, aceeaşi cu a celorlalte biserici zugrăvite în epocă. Extraordinară şansă, deoarece biserica de la Gârbova de Sus este, în ultimă instanţă, singurul lăcaş pentru care semnătura comună certifică participarea efectivă şi simultană a lui Gheorghe fiul lui Iacov şi Simon Bălgrădeanul la executarea unei comenzi, dovada sigură că cei doi s-au cunoscut personal.

Dacă în 1789 întâlnirea lor la Întregalde a presupus o scrutare reciprocă a profesionalismului, atunci cea de la Gârbova de Sus din anul următor a fost consecinţa încrederii şi admiraţiei pe care fiecare şi le-a câştigat în ochii celuilalt. Pe lista colaboratorilor apare însă o a treia persoană, Teodor Ciungar, un apropiat intim al lui Gheorghe şi al tatălui său Iacov. Poziţia sa centrală în şirul semnatarilor ne ajută să stabilim o ierarhie între ceilalţi doi, greu de decelat dacă ar fi semnat singuri. Zugrav înzestrat, extrem de activ şi aflat deja la o vârstă înaintată, Teodor îi succede totuşi lui Gheorghe, subliniindu-i astfel preeminenţa. Simon, care trebuie să fi fost cam de aceeaşi vârstă cu Gheorghe, eventual cu puţin mai tânăr, rămâne ultimul poate şi pentru că nu era la fel de versat ca el în stăpânirea penelului, în special când era vorba de trucurile barocului, mânuite cu mare dibăcie de Gheorghe. Icoanele acestuia de la Gârbova de Sus sunt o dovadă elocventă în acest sens şi poate chiar o demonstraţie de forţă din partea autorului, care adoptă figurile cu ochi exoftalmici ale coechipierului său, particularizându-le însă prin redarea unei carnaţii după toate regulile anatomice. Ele sunt revanşa la proba de măiestrie oferită de Simon la Întregalde, prin icoana *Sfântului Ilie*, un adevărat tablou, o lucrare fără nici o legătură cu ceea ce îl defineşte pe Simon ca iconar, ca practicant al artei de tradiţie bizantină.

Fig. 38. **Popa Ivan din Răşinari (atribuire), *Iisus Pantocrator*, Berghin; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia.**

1794-1795. SĂLCIUA DE JOS (JUD. ALBA)

Biserica de lemn ortodoxă, cu hramul "Sfânta Treime", construită în 1780, a fost înlocuită la 1908 printr-un lăcaş de zid, ceea ce i-a adus curând uitarea şi ruinarea. Din zestrea sa au supravieţuit însă mai multe prăznicare şi icoanele împărăteşti, datate 1794 şi 1795, realizate de "Simon z[ugrav]"[2].

[1] **Dată consemnată în contractul de vânzare-cumpărare (cf. Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 52).**

[2] **Doar două dintre icoanele împărăteşti au fost semnalate de Ioana Cristache-Panait, *Biserici***

1795. MIRĂSLĂU (JUD. ALBA)

Amintirea dispărutei biserici de lemn cu hramul "Sfinţii Arhangheli" de la Mirăslău este întreţinută doar de descrierea publicată de Ioana Cristache-Panait[1], de două icoane împărăteşti – o *Maică cu Pruncul* din 1830, semnată de Nicolae Zugrav, şi *Deisis*, datată "1797 martie 25 de zile", operă a lui Simon Bălgrădeanul – şi de proscomidierul cioplit şi pictat la 1826 de "zugravul Vasilie Ban şi feciorul său Porfirie de la Feisa" (*fig. 39*). Ioana Cristache-Panait i-a atribuit lui Simon Bălgrădeanul şi pictura, "de bună factură", de pe bolta altarului. La origine, ea ar fi împodobit naosul, dar în 1846, an reţinut ca dată a construcţiei edificiului[2], şi-a schimbat destinaţia, prin reutilizarea materialului recuperat, deci, de la un lăcaş anterior. Parohia, greco-catolică în acel moment, exista din 1801, dar icoana datată 1795 vorbeşte de precedenţa bisericii, pe atunci ortodoxă. O zugrăvire a ei de către Simon Bălgrădeanul face de neînţeles necesitatea unei noi picturi murale la un interval de timp de doar 30 de ani. Totuşi, execuţia sa este certă, fiind confirmată de o însemnare a zugravului, notată pe filele unui *Penticostar* tipărit la Blaj în 1808, anume că "la anul 1826 s-au zugrăvit besearica Mirăslăului cu 90 de zloţi bani răi [!]. Scris-am eu, Porfirie zugrav de la Feisa, [...] dascăl nu unit [!]"[3], precum şi de pisania din acelaşi an de pe proscomidier. Tot Porfirie Şarlea a zugrăvit, cândva între 1855-1867, şi friza Apostolilor de pe tâmplă[4]. Ioana Cristache-Panait nu a făcut nici o menţiune despre pictura navei, foarte probabil pentru că nu exista sau pentru că starea sa de degradare era atât de avansată încât nu a mai permis nici cea mai vagă analiză.

Fig. 39. **Vasile Ban şi Porfirie Şarlea din Feisa, fragment din pictura proscomidierului de la Mirăslău, 1826.**

Pornind de la aceste date, considerăm că ar fi fost un nonsens să se înlocuiască atât de curând o pictură de o valoare artistică incomparabil superioară celei pe care o puteau aşterne Porfirie Şarlea şi tatăl său, Vasile Ban din Feisa, şi tot un nonsens este să credem că Simon Bălgrădeanul ar fi fost invitat să zugrăvească un lăcaş îmbătrânit, fără o prealabilă refacere, care să-i asigure supravieţuirea măcar pentru încă un veac. În aceste condiţii, fie la 1846 au fost folosite materiale de la două biserici, una zugrăvită de Simon Bălgrădeanul, cealaltă de Porfirie Şarlea, fie pictura de pe bolta absidei a fost în realitate creaţia celui din urmă, recuperată din navă cu ocazia transformărilor din 1846. Pe baza însemnării de pe filele *Penticostarului*, considerăm mai probabilă cea de-a doua ipoteză şi, astfel, activitatea lui Simon Bălgrădeanul la Mirăslău se reduce la zugrăvirea icoanei *Deisis*, eventual şi a altor odoare, dispărute şi ele între timp.

1799. CISTEI-TÂRNAVE (JUD. ALBA)

Actuala biserică, de zid, datează din 1912[5], astfel că icoana *Arhanghelului Mihail* achiziţionată în 1982 de la Simion Petruţa a aparţinut zestrei lăcaşului anterior, de lemn, construit la 1744[6]. Donată în 1799 de "judele Crişca Onu [şi] judele Dănilă Onu, Stânea", impozanta icoană a fost semnată de "Simon Zugrav". Un al doilea *Arhanghel Mihail* şi o *Maica Domnului cu Pruncul*, păstrate în colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, se datorează aceluiaşi artist. Ele s-au adăugat unei *Maici* semnate la 1752 de "Oprea Zugrav" (*fig. 40*), formând probabil împreună şirul icoanelor împărăteşti. Alături de ele, inventarele bisericii mai vorbesc de cei 12 Apostoli şi de crucifixul de pe fruntariu, fără să spună însă şi de cine au fost zugrăvite[7].

Fig. 40. **Oprea Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul* (detaliu), Cistei, 1752; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia.**

1799-1800. ORLAT (JUD. SIBIU)

Preluând o informaţie publicată de Ioan Lupaş în 1924, Ştefan Meteş semnalează, pentru anul 1800, prezenţa unui Simion zugravul, autor al picturii murale din biserica cu hramul "Sf. Nicolae" de la Orlat[8]. Zugrăveala a dispărut între timp, dar amintirea ei este păstrată în pisania actuală, care vorbeşte de construcţia bisericii în 1796 şi pictarea parţială în 1799, de Simeon zugravul. Chiar dacă nu ştim în ce proporţie va fi fost zugrăvită ampla construcţie, armonizarea celor două date în sensul că lucrul a început în 1799 şi a fost finalizat anul următor, nu este de neacceptat. Aceasta cu atât mai mult cu cât zugravul nu a executat doar pictura murală, ci şi iconostasul, din care se mai păstrează astăzi friza Apostolilor. Aceasta este, de fapt, piesa care confirmă că Simon de la Orlat este Simon Bălgrădeanul şi nu un zugrav omonim contemporan.

---

de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei, p. 121-122. M. Porumb, *Dicţionar*, p. 347, mai adaugă icoana de hram.

[1] *Ibidem*, p. 87-88.

[2] *Şematism ... 1900*, p. 124.

[3] Datorăm semnalarea însemnării d-nei Doina Dreghiciu, căreia îi exprimăm întreaga recunoştinţă. Exemplarul se păstrează în colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 449.

[4] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 87.

[5] *Îndrumător Pastoral*, XXI, 2005, p. 113.

[6] *Şematism ... 1900*, p. 192.

[7] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Cistei*, dos. 1/1890, f. 5r, dos. 1/1893, f. 3r, dos. 1/1896, f. 5r.

[8] Şt. Meteş, *op. cit.*, p. 120.

1799. GURA RÂULUI (JUD. SIBIU)

Angajarea sa un timp mai îndelungat la Orlat va fi constituit un îndemn pentru "Popa Ştefan, Ion Hanzu, Pătru Hanzu, Tudor Albu" de a-i comanda şi ei o icoană a *Sfântului Nicolae*, pe care "Simon Zugrav" a semnat-o şi datat-o în 10 decembrie 1799. Ea s-a adăugat altor două capodopere, semnate la 1769 de Stan din Răşinari (*fig. 41-42*) şi, împreună cu încă o icoană a *Cuvioasei Paraschiva* zugrăvită la 1800 de Ioan din Poplaca, a împodobit iconostasul noii biserici ortodoxe din Gura Râului, care s-a alăturat vechiului lăcaş ajuns în posesia uniţilor.

Fig. 41. **Stan din Răşinari, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1769, Gura Râului.**

Fig. 42. **Stan din Răşinari, *Iisus Pantocrator*, 1769, Gura Râului.**

BLAJ

Execuţia în 1788-1790 a impozantului iconostas al bisericii din Veza, în imediata vecinătate a Blajului, a putut constitui un imbold pentru comunitatea credincioşilor bisericii cu hramul "Sfinţii Arhangheli" sau "a grecilor", cum o cunosc localnicii, de a-i comanda şi ei o lucrare pentru lăcaşul lor de închinăciune. Sau, au putut sta lucrurile şi invers?

La începutul secolului trecut, când biserica a fost vizitată de Nicolae Iorga, istoricul s-a arătat plăcut impresionat de "catapiteasma bună, împodobită cu zugrăveli din anii 1770"[1], mai precis din 1776, an pe care l-a cules de pe una din icoanele împărăteşti[2]. Remarca laudativă a marelui istoric a fost asociată de Ioana Cristache-Panait cu unul dintre semnatarii contractului din 1737 prin care episcopul Inochentie Micu îl angaja pe Ştefan de la Ocnele Mari să-i zugrăvească un iconostas. Cum catedrala nu se afla la acea dată nici măcar în stadiu de proiect şi singura biserică românească din Blaj era biserica grecilor, autorul catapetesmei acesteia a devenit zugravul Ştefan, după ce în prealabil au fost separate icoanele împărăteşti, executate în 1776, "a căror pictură distonează cu cea a întregului ansamblu"[3]. Ulterior, Marius Porumb a conchis, pe cea mai bună dreptate, că stilul celor trei şiruri de icoane atribuite lui Ştefan de la Ocnele Mari "este departe de a fi cel al unui zugrav de şcoală brâncovenească din prima jumătate a secolului al XVIII-lea din Ţara Românească", socotind toate icoanele ca fiind zugrăvite la 1776[4].

Din cele patru icoane care formează registrul icoanelor împărăteşti, trei sunt opera aceleiaşi mâini, care le-a datat în 1776, dar a preferat să rămână în anonimat (*fig. 43, 45-46*). Cea de-a patra, icoana *Maicii Domnului cu Pruncul* (*fig. 44*), aparţine creaţiei lui Iacov din Răşinari, fiind destinată mănăstirii Ciunga, de unde a fost adusă în 1932, împreună cu surorile sale zugrăvite în 1746, ajunse între timp în patrimoniul Muzeul de Istorie din Blaj. Montarea ei pe catapeteasma bisericii grecilor este deci de dată relativ recentă, iar integrarea sa în ansamblu, deşi a fost făcută cu multă grijă, nu a putut ascunde diferenţa stilistică şi mai ales de colorit, atât comparativ cu celelalte piese din registru, cât şi cu cele din registrele superioare. Portocaliul veşmântului Fecioarei crează un contrast frapant cu rozul care acoperă masiv elementele decorative ale arhitecturii iconostasului, iar lipsa fondului aurit, prezent la celelalte trei icoane, îi scoate şi mai mult în evidenţă măiestria execuţiei.

Icoanele din 1776 ar putea oferi un indiciu şi pentru datarea restului pieselor, faţă de care sunt, într-adevăr, foarte distonante. Cadrul arhitectonic este unitar şi contemporan cu icoanele din registrele superioare, dar pare să fi ţinut cont şi de dimensiunile celor trei icoane împărăteşti. Aceasta poate însemna fie că ele existau deja când a fost confecţionat cadrul, fie că sunt contemporane cu el, zugrăvirea iconostasului fiind, în acest caz, dată în sarcina a doi zugravi, care, însă, nu au considerat necesar să-şi armonizeze stilul şi nici măcar coloritul. Au fost totuşi de acord într-un aspect, şi anume să nu-şi semneze contribuţiile, astfel că, până în acest moment, ei au rămas anonimi. Inspirat de barocul sârbesc importat în Blaj prin Ştefan Teneţchi, autorul iconostasului din învecinata catedrală, zugravul icoanelor datate 1776 rămâne în continuare necunoscut. Cel al icoanelor-prăznicar, al chipurilor Apostolilor şi Proorocilor este, fără îndoială, Simon Bălgrădeanul. În ciuda intervenţiei de înnoire a culorilor pe care au suferit-o fundalurile şi veşmintele personajelor şi chiar şi figurile pe alocuri, trăsăturile lor îl dau uşor de gol pe zugrav. Doar datarea rămâne o problemă, deşi răspunsul gravitează în jurul execuţiei iconostasului de la Veza, nu doar zugravul fiind acelaşi, ci şi meşterul sculptor, care, la Blaj cel puţin, a hotărât să iasă din anonimat, săpând o impresionantă inscripţie pe spatele uşilor împărăteşti şi declarând că "această tâmplă o au lucrat Ion tâmplariu din Ţara Rumân[e]ască" (*fig. 47*). Cele două ansambluri au, sub aspect pictural, mult mai mult în comun decât se întâmplă în asemenea cazuri, ceea ce ne face să bănuim că iconostasul de la Veza, un ansamblu unitar,

[1] **N. Iorga, *Pagini alese ...*, vol. I, p. 238.**
[2] **Idem, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 57.**
[3] **Ioana Cristache-Panait, *Un zugrav din Ţara Românească în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, tom 16, 1969, nr. 2, p. 326.**
[4] **Marius Porumb, *Ştefan Zugravul de la Ocnele Mari*, în *Acta Musei Napocensis*, XIV, 1977, p. 401.**

Fig. 43. **Anonim, *Sf. Ioan Botezătorul*, 1776, Blaj.**

Fig. 44. **Iacov din Răşinari, *Maica Domnului cu Pruncul*, cca 1746, mănăstirea Ciunga.**

Fig. 45. **Anonim, *Iisus Mare Arhiereu*, 1776, Blaj.**

Fig. 46. **Anonim, *Sf. Nicolae*, 1776, Blaj.**

bine închegat, l-a precedat pe cel de la Blaj, unde Simon a trebuit doar să completeze tâmpla. Această succesiune poate explica şi distonanţa între registrul icoanelor împărăteşti, preexistente, şi cele adăugate de Simon, în sensul că cei din Blaj i-au comandat o lucrare similară, inclusiv ca şi colorit, cu ce au văzut la Veza. Cum însă în 1789 zugravul a fost invitat să zugrăvească biserica de la Întregalde, iar de acolo a plecat la Gârbova de Sus cu Gheorghe fiul lui Iacov, execuţia iconostasului de la Blaj va fi aşteptat, poate, până la întoarcerea de pe aceste şantiere, mergând în paralel cu definitivarea ultimelor icoane pentru Veza, în cazul în care acolo într-adevăr au existat icoane datate 1790.

CHEIA (JUD. ALBA)

Actuala biserică de zid, construită în 1920[1], adăposteşte un patrimoniu de excepţie moştenit de la lăcaşul anterior de lemn, despre care nu a fost făcută până acum nici o menţiune în literatura de specialitate. Cum un fond documentar nu există, istoria sa mai poate fi reconstituită doar cu ajutorul obiectelor de cult care i-au supravieţuit. Un preţios indiciu cronologic oferă inscripţia de pe clopot: *Anul Domnului H[risto]s 1772*. Ca şi în alte situaţii, momentul astfel imortalizat trebuie să fi însemnat mai mult decât data dăruirii clopotului, altfel spus: anul edificării bisericii sau al unei înnoiri semnificative, constând în reparaţii ale construcţiei, zugrăvire sau înzestrarea cu un rând de odoare noi. În acest caz, bănuim cel puţin ultima posibilitate, materializată în icoanele executate de Gheorghe fiul lui Iacov, pe care în acelaşi an îl întâlnim în învecinatul Ponor, unde se mai păstrează încă două icoane din seria destinată bisericii de lemn strămutată ulterior la Micoşlaca[2], după înălţarea, în primii ani ai secolului XIX, a actualului lăcaş de zid. Zăbovirea mai îndelungată a artistului, care poate fusese angajat şi pentru zugrăvirea pereţilor, în orice caz pentru cea a iconostasului, din care a supravieţuit doar crucea[3], va fi oferit răgazul

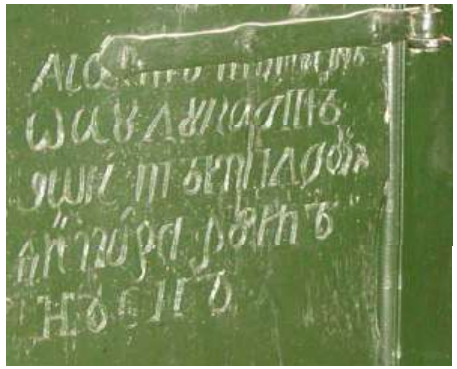

Fig. 47. **Inscripţie pe spatele uşilor împărăteşti ale iconostasului bisericii grecilor din Blaj: *Această tâmplă o au lucrat Ion tâmplariu din Ţara Rumânească*.**

[1] **Cf. *Îndrumător Pastoral*, XXI, 2005, p. 105.**

[2] **Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 76-77, nr. 48, p. 86-87, nr. 64.**

[3] **Păstrată astăzi la Micoşlaca, este singura relicvă rămasă din lăcaşul strămutat, care a pierit într-un incendiu cândva în anii '50 ai veacului trecut.**

Fig. 48. Gheorghe fiul lui Iacov, *Maica Domnului cu Pruncul*, Cheia.

Fig. 49. Anonim, *Deisis*, a doua jumătate a secolului XVIII, Cheia.

Fig. 50. Gheorghe fiul lui Iacov, *Arhanghelul Mihail*, Cheia.

Fig. 51. Gheorghe fiul lui Iacov, *Răstignirea lui Iisus*, Cheia.

necesar şi pentru execuţia celor trei icoane de la Cheia (*fig. 48, 50-51*). Un alt moment potrivit a fost în anul 1802, când acelaşi Gheorghe, acum Boiar, a zugrăvit, tot pentru biserica din Ponor, o impresionantă imagine a Treimii încoronând-o pe Fecioara Maria[1].

Acestor două momente îndrăznim să asociem icoanele-prăznicar realizate de Simon Bălgrădeanul. Anul 1772 devine astfel deosebit de interesant pentru pictor, numărul comenzilor şi sinuozitatea periplului urmat fiind cele mai elocvente dovezi ale faimei de excepţie de care se bucura deja. Ce-i drept, pare greu de crezut că de la Apoldu de Jos, unde încheia lucrările în 10 august, s-a deplasat la Bucerdea Vinoasă, pentru ca în acelaşi an să ajungă la Cheia, eventual chiar cu un popas prealabil la Ponor, dar este de-a dreptul stranie alăturarea lucrărilor sale cu cele ale lui Gheorghe până şi în acel colţ de lume, spre care nu duceau prea multe cărări şi acelea foarte greu accesibile. Celelalte prezenţe artistice la Cheia, anonime, dar cu totul remarcabile (*fig. 49, 52*), precum şi cea semnată, la 1803, de Martin Simion din Galda de Sus (*fig. 53*)[2], probează că dificultăţile terenului nu au împiedicat arta, chiar de cea mai bună calitate, să străbată până în cele mai ascunse

Fig. 52. Anonim, *Sfânta Treime*, a doua jumătate a secolului XVIII, Cheia.

Fig. 53. Martin Simion din Galda de Sus, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1803, Cheia.

[1] Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 84-85, nr. 62.

[2] El trebuie să fie acel "Simionu din Galda de Sus" care semnează, la 1812, o icoană semnalată într-o colecţie particulară din Cluj-Napoca (Marius Porumb, *Contribuţii la cunoaşterea unor zugravi din veacul al XVIII-lea din Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, VIII, 1971, p. 610; G. M. Hărdălău, *op. cit.*, p. 412).

cotloane, ceea ce poate însemna inclusiv ca Simon Bălgrădeanul să fi executat acele prăznicare la orice altă dată şi independent de prezenţa acolo a lui Gheorghe. Umbra marelui zugrav îl însoţeşte însă insistent şi, pentru noi, prea îndeaproape spre a putea întrezări natura relaţiei pe care o acoperă.

DEALU GEOAGIULUI (CRISTEŞTI) (JUD. ALBA)

Construită în 1742, biserica cu hramul "Sfinţii Arhangheli" a adăpostit un foarte valoros şi divers patrimoniu mobil, din care o parte (icoanele-prăznicar şi cele împărăteşti), împreună cu zugrăveala tâmplei, au fost atribuite de Ioana Cristache-Panait lui Simon Bălgrădeanul[1]. O singură icoană-prăznicar, aflată într-o stare de conservare jalnică, mai confirmă astăzi aserţiunea cercetătoarei. Dintre icoanele împărăteşti, cea mai veche, a *Sfântului Nicolae*, datează din secolul XVII (*fig. 54*)[2]. Alte două, *Maica Domnului cu Pruncul* şi icoana de hram (*fig. 55-56*), sunt opera lui Gheorghe fiul lui Iacov[3]. Pictura murală, care acoperă şi absida altarului, în ciuda paletei coloristice plăcute, are o factură naivă, stângace chiar pe alocuri (*fig. 57*), neavând nimic comun cu Simon Bălgrădeanul.

Fig. 54. Anonim, *Sf. Nicolae*, secolul XVII, Dealu Geoagiului.

Fig. 55. Gheorghe fiul lui Iacov, *Maica Domnului cu Pruncul*, Dealu Geoagiului.

Fig. 56. Gheorghe fiul lui Iacov, *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil*, Dealu Geoagiului.

Fig. 57. Anonim, pictură murală din absida altarului bisericii de la Dealu Geoagiului.

[1] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 79.
[2] *Ibidem*.
[3] Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 80-81, nr. 55, p. 88-89, nr. 67.

Prezenţa acestuia la Dealu Geoagiului, împreună cu Gheorghe fiul lui Iacov, rămâne totuşi o certitudine, iar cronologic poate fi încadrată în continuarea celei de la Întregalde, unde cei doi au zăbovit o parte a anului 1789.

DUMITRA (JUD. ALBA)

În anul 1983 a intrat în patrimoniul Muzeului Naţional al Unirii o icoană ilustrând scena *Intrării în biserică a Maicii Domnului*, achiziţionată de la Cruciţa Oancea din Dumitra. Datorită proporţiilor piesei (84,5 x 59,5 cm), destinaţia sa nu a fost cu siguranţă o locuinţă privată, ci tâmpla unei biserici. Presupunem că e vorba de fostul lăcaş de lemn al comunităţii, despre care un document din 1869 mărturiseşte că dura din 1489 ![1] Cifra este surprinzătoare şi, nefiind "rotunjită", ar trebui considerată corectă. La 1865 însă se ştia doar că "besereca de lemnu, slaba, [era] de 230 ani"[2], adică doar din 1635 ! La 1909, când se afla deja în construcţie biserica de zid, se spunea despre vechiul edificiu că "de ani de zile a fost oprit de oficiile administrative ca periculos pentru siguranţa publică, ş-am ajuns de nici loc cuviincios unde să ne închinăm lui Dumnezeu nu avem"[3]. La sfârşitul aceluiaşi an biserica de lemn nu mai exista. Dezafectată, lemnul a fost vândut pentru ridicolul preţ de o coroană şi 90 fileri[4].

După o asemenea prezentare a lăcaşului de cult, nu mai surprinde precaritatea stării de conservare a icoanei ajunse în colecţia Muzeului albaiulian, se pare singura supravieţuitoare a unei zestre pe care ne-o putem imagina impresionantă, deoarece piesa este comparabilă cu icoanele împărăteşti executate de Simion Bălgrădeanul pentru iconostasul bisericii din Veza. Această extraordinară similitudine oferă şi un indiciu pentru datarea prezenţei artistului la Dumitra în jurul anului 1790.

IGHIU (JUD. ALBA)

Angajarea lui Simon Bălgrădeanul la biserica de zid dedicată Cuvioasei Paraschiva, construită în 1724, este sugerată de prezenţa artistului în localitatea imediat învecinată, Bucerdea Vinoasă. Singura mărturie a unei podoabe picturale databile în perioada în care a fost activ zugravul este astăzi brâul din panglici răsucite care înconjura biserica la exterior. Element decorativ specific artei brâncoveneşti şi postbrâncoveneşti foarte larg răspândit, el este prea puţin pentru a putea indica mâna unui zugrav anume altfel decât prin raportare la fenomenul artistic observabil la bisericile din jur. Puternica şi ambiţioasa comunitate românească din Ighiu nu ar fi apelat însă la serviciile unui zugrav numai pentru brâul decorativ în discuţie, nici nu este de crezut că a rămas cu pereţii văruiţi până la 1952, de când datează actuala pictură[5], iar stabilirea lui Simon la Alba Iulia indică măcar, dacă nu şi confirmă, un anume succes în zonă. Pe aceste premise îndrăznim, cu titlu de ipoteză, să includem şi biserica din Ighiu în palmaresul zugravului nostru, considerându-l, din perspectiva a ceea ce ştim astăzi, mai îndreptăţit pentru o asemenea comandă decât Gheorghe fiul lui Iacov, căruia i-am atribuit iniţial brâul decorativ, pe acelaşi considerent al prezenţei la Bucerdea Vinoasă[6].

LUPŞA (JUD. ALBA)

În zestrea de icoane a bisericii de lemn a fostei mănăstiri Lupşa a fost semnalată o icoană a *Adormirii Maicii Domnului*, pe care Ioana Cristache-Panait o atribuie lui Simon Bălgrădeanul[7], opinie la care nu subscriem[8].

MESENTEA (JUD. ALBA)

Fig. 58. Stan din Răşinari, *Strajnica moarte*, scenă din încăperea de la baza turnului bisericii din Mesentea, 1782.

Biserica de zid cu hramul "Cuvioasa Paraschiva" a fost înălţată în 1778 în locul uneia de lemn, construită, conform unei inscripţii din pronaos, la 1674[9], distrusă într-un incendiu[10]. În 1781-1782 Stan din Răşinari a aşternut pictura murală (*fig. 58*) şi, poate în legătură cu prezenţa lui aici, fratele său Iacov a zugrăvit o icoană a *Sfântului Nicolae* (*fig. 59*). Icoana de hram pare piesa cea mai târzie din şirul icoanelor împărăteşti, în care locul de cinste îl ocupă două capodopere ale lui Simon Bălgrădeanul. Nedatate şi nesemnate, atribuirea şi datarea sunt uşurate de asemănarea izbitoare între icoana *Maicii Domnului* cu piesa similară executată în 1782 pentru biserica din Galda de Sus, dar şi cu cea mai timpurie cu un an de la Ighiel, pe care, din fericire, artistul le-a semnat. În icoana Mântuitorului stilul său este mai greu recognoscibil, datorită grijii excesive pentru umanizarea figurii, regăsită doar în icoana *Sfântului Ilie* de la Întregalde. S-ar putea spune că suntem în faţa unei probe de forţă, prin care zugravul bălgrădean a vrut să-l impresioneze

[1] Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Alba, fond *Parohia greco-catolică Dumitra*, dos. 1/1869, p. 7v.
[2] *Ibidem*, dos. 1/1865, f. 8r.
[3] *Ibidem*, dos. 1/1909, p. 132r.
[4] *Ibidem*, p. 135v.
[5] Cf. Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 98.
[6] Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *op. cit.*, p. 22.
[7] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 86.
[8] Pentru imaginea ei vezi protos. Melhisedec Ungureanu, *Mănăstirea Lupşa, monografie ilustrată*, Alba Iulia, 2004, p. 43.
[9] Victor Brătulescu, *Biserici din Transilvania*, în *Buletinul Comisiunii Monmentelor Istorice*, an XXX, fasc. 91, ian.-martie 1937, p. 19.
[10] Gh. Fleşer, *op. cit.*, p. 114-115.

pe autorul frescei, poate şi pe fratele său Iacov, devenit de curând "mai marele între zugravi" şi "boier"[1], probabil un fel de staroste al zugravilor timpului. Că Simon l-a întâlnit la Mesentea cel puţin pe Stan ne demonstrează pisania de la proscomidie, unde zugravul răşinărean, după ce înşiră numele celor din propria sa familie pe care îi încredinţează grijii lui Dumnezeu, adaugă, separat, un *Simon*, a cărui identitate nu este greu de ghicit. Prezenţa aici a Bălgrădeanului şi execuţia icoanelor se pot, deci, data în 1781, anul realizării frescei din altar şi din naos.

Fig. 59. Iacov din Răşinari, *Sf. Nicolae*, Mesentea.

Fig. 60. Pisania de la proscomidia bisericii din Mesentea: *Pomeni Gospodi Stan Zug., erei Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa, Andrei, Măriuţa. Simon*

MEŞCREAC (JUD. ALBA)

Biserica de lemn cu hramul "Sfinţii Ioachim şi Ana" a fost înălţată în 1703, an de când se considera că datau şi două icoane pe lemn existente încă la 1900[2]. Dispariţia sa a fost pusă în legătură cu ridicarea, în 1912, a bisericii de zid[3]. Din zestrea vechiului lăcaş au supravieţuit uşile împărăteşti (*fig. 61*), zugrăvite de Iacov din Răşinari în jurul anului 1743, când se afla în învecinatul Rădeşti, de asemenea o icoană a *Maicii Domnului* atribuibilă tot lui[4], în vreme ce imaginea *Mântuitorului* şi cea a *Arhanghelului Mihail* sunt opera lui Simon Bălgrădeanul[5]. Execuţia lor poate fi pusă în legătură cu prezenţa artistului, în 1795, în apropiatul Mirăslău.

Fig. 61. Iacov din Răşinari, uşile împărăteşti ale bisericii din Meşcreac.

MOGOŞ-MĂMĂLIGANI (JUD. ALBA)

De la biserica de lemn dispărută a ajuns în colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia o icoană ilustrând scena *Deisis* (*fig. 62*), printre ai cărei donatori au fost identificaţi Ion Mămăligă şi Chiril, căpitani ai lui Horea, piesa fiind atribuită de Ioana Cristache-Panait lui Simon Bălgrădeanul[6], opinie la care nu subscriem.

NECRILEŞTI (JUD. ALBA)

În patrimoniul bisericii actuale Ioana Cristache-Panait semnala existenţa a două icoane pe care le atribuia lui Iacov din Răşinari (*Iisus Pantocrator*) şi Simon

[1] Cf. semnăturii din pisania bisericii de la Cicău, pe care a zugrăvit-o în 1781 (*apud* M. Porumb, *Dicţionar*, p. 46, s. v. *Boer, Iacob*).
[2] *Şematism ... 1900*, p. 125.
[3] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 114.
[4] Pentru ele vezi şi Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Zugravii Iacov şi Toader: reconsiderări biografice*, în *Annales Universitatis Apulensis*, series Historica, 12/I, 2008, p. 129-130, cu ilustraţii la p. 146-147.
[5] Ioana Cristache-Panait consideră că doar icoana Mântuitorului este opera lui Simon, celelalte două atribuindu-le, împreună cu uşile împărăteşti, lui Toader (*Ibidem*, p. 114, 117), zugrav care, în opinia noastră, este identic cu colaboratorul lui Gheorghe şi Simon de la Gârbova de Sus, din 1790.
[6] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 95-96.

Bălgrădeanul (*Deisis*). Astăzi icoanele nu mai există[1], dar publicarea, dintr-o fericită inspiraţie, a imaginilor lor[2], permite încă exprimarea unor opinii. În cazul icoanei *Pantocratorului*, stângăcia evidentă a artistului nu poate fi pusă pe seama calităţii slabe a reproducerii tipografice, astfel că certamente ea nu este opera lui Iacov din Răşinari, analogii mult mai potrivite fiind identificate la Subpiatră şi Sălciua de Jos. În cazul *Deisis*, reprezentarea cvasi-identică cu cea de la Mogoş-Mămăligani indică, fără îndoială, un autor comun, dar care nu este Simon Bălgrădeanul.

Fig. 62. Anonim, *Deisis*, sfârşitul secolului XVIII, Mogoş-Mămăligani; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia.

Fig. 64. Ioan de la Beriu (atribuire), *Maica Domnului cu Pruncul*, Tecşeşti.

TECŞEŞTI (JUD. ALBA)

Componentă administrativă a localităţii Întregalde, comunitatea foloseşte astăzi o biserică de lemn înălţată la 1900, în patrimoniul căreia se mai păstrează câteva piese din zestrea lăcaşului anterior, construit, se pare, la 1700[3]. Este vorba

Fig. 63. Anonim, *Maica Domnului cu Pruncul*, Tecşeşti.

de o icoană a *Maicii Domnului cu Pruncul* zugrăvită în prima jumătate a secolului XVIII, serios afectată de o intervenţie de împrospătare (*fig. 63*), de o icoană cu aceeaşi temă, un pic mai târzie, posibil datorată lui Ioan de la Beriu (*fig. 641*), şi de o a treia icoană a *Maicii Domnului cu Pruncul*, datată 1777 (*fig. 65*), în care Ioana Cristache-Panait a văzut mâna meşterului Simon Bălgrădeanul[4]. Din păcate, analogiile invocate, icoana *Deisis* din învecinatul Necrileşti şi *Maica Domnului cu Pruncul* de la Ighiel, nu se susţin, piesa de la Tecşeşti fiind, deocamdată, o prezenţă singulară a artistului, anonim, în cuprinsul teritoriul cercetat de noi.

Fig. 65. Anonim, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1777, Tecşeşti.

[1] Pentru aceste piese bănuim o încurcare a fişelor cercetătoarei bucureştene, care nu semnalează prezenţa la Necrileşti a încă trei icoane împărăteşti, creaţie a lui Simion Poienaru din Laz din prima jumătate a secolului XIX, scăpare greu de acceptat (vezi Ioana Rustoiu, *Zugravii Lazului. Pictura murală*, Alba Iulia, 2008, p. 15). Din păcate, nici în alte parohii sau colecţii patrimoniale nu am dat încă de urma celor două piese.

[2] Ioana Cristache-Panait, *Contribuţie la cunoaşterea populaţiei româneşti a judeţului Alba la mijlocul secolului al XVIII-lea în lumina valorilor de cultură şi artă*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, tom 33, 1986, p. 38-39.

[3] O bârnă cu inscripţia conţinând anul şi numele meşterului a ajuns în componenţa unei case (vezi Ioana Cristache-Panait, *Contribuţie la cunoaşterea populaţiei româneşti* p. 39; *Eadem*, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 81.

[4] *Eadem*, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 81.

SADU (JUD. SIBIU)

În colecţia patrimonială adăpostită de Arhiepiscopia din Sibiu a ajuns, într-o stare de conservare precară, o icoană-prăznicar cu reprezentarea *Adormirii Maicii Domnului*, a cărei provenienţă o bănuim a fi Sadu[1]. Predispoziţia pentru maro şi insistenţa asupra sobrietăţii chipurilor personajelor ne fac să credem că piesa aparţine mai degrabă anilor de sfârşit ai secolului XVIII, când zugravul a avut comenzi la Orlat şi Gura Râului, decât celor de început ai carierei sale, când a fost prezent la Poiana şi Ocna Sibiului.

ŞIBOT (JUD. ALBA)

De la biserica atestată de conscripţiile din secolul al XVIII-lea trebuie să fi provenit două icoane de mici dimensiuni, ilustrând, ambele, *Soborul Arhanghelilor*, zugrăvite de Simon Bălgrădeanul la date necunoscute, ajunse între timp în patrimoniul Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia. Deoarece alte informaţii referitoare la prezenţa în zonă a artistului nu avem, nu putem avansa nici o ipoteză în legătură cu datarea lor. Surprinde însă repetarea temei şi chiar tema în sine, care nu aparţine ciclului praznicelor, deci ajungerea lor la biserică trebuie pusă pe seama unor donaţii pioase. Dar de ce două icoane la fel? Să fie oare vorba de o achiziţie fortuită din târg? Sau, în pofida ciudăţeniei, ar trebui să includem şi Şibotul pe lista localităţilor unde zugravul a fost invitat pentru execuţia unor lucrări de mai mare amploare? Biserica actuală, de zid, a fost înălţată la 1826, luând locul vechiului lăcaş atestat de conscripţii, care se va fi prăpădit la scurtă vreme sau, în cel mai bun caz, a fost preluat de comunitatea greco-catolică, prezentată la 1835 ca "parochia antiqua"[2]. În orice caz, la 1855 bătrâna construcţie încă rezista, dar în patrimoniul său erau semnalate doar sfeşnice[3], nu şi alte obiecte de cult, care fuseseră probabil mutate în lăcaşul cel nou sau dispăruseră deja, nemaifiind de utilitate.

[1] În anii '70 ai veacului trecut, icoana fusese fişată în parohie de d-na dr. Elena Popescu, pentru evidenţa Oficiului de Patrimoniu al Judeţului Sibiu.

[2] Gheorghe Fleşer, Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, vol. I, *Protopopiatul Ortodox Sebeş*, Alba Iulia, 2005, p. 170-171.

[3] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 131.

CONCLUZII

Pe parcursul acestor pagini am încercat să facem cunoştinţă cu un artist de excepţie, contemporan al unor personalităţi şi evenimente de excepţie, care fără îndoială i-au marcat cariera şi biografia. Originar din Craiova, născut cândva spre mijlocul secolului al XVIII-lea, înzestrat cu mult talent şi poate şi beneficiar al unor venituri care să-i fi permis să ucenicească pe lângă artişti de renume ai timpului, Simon Oprovici a trecut graniţa Carpaţilor în Transilvania, fiind atestat pentru prima dată la 1771, la Poiana Sibiului. După o peregrinare rodnică de aproape un deceniu, s-a stabilit în Maierii Albei Iulia, devenind Simon ot Bălgrad, Bălgrădeanul, cum i-am spus noi. În decursul carierei, a avut ocazia să-i cunoască pe cei mai mari zugravi ardeleni ai timpului, lucrând alături de Stan din Răşinari la Mesentea, unde poate a avut şansa să-l întâlnească şi pe fratele acestuia, "mai marele între zugravi" Iacov din Feisa, cu al cărui fiu, Gheorghe, a colaborat mai apoi, zugrăvind împreună la Întregalde, Dealu Geoagiului, Cheia, Gârbova de Sus şi poate şi în alte locuri astăzi necunoscute.

Creaţia sa se înscrie pe traiectoria artei postbrâncoveneşti din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când influenţele baroce încorporate în special sub presiunea modelului sârbesc reprezentat de Mitropolia de Karlowitz, căreia i-au fost subordonaţi ortodocşii transilvăneni, au provocat o reorientare a gustului, obligându-i şi pe artişti şi pe beneficiari să accepte noi formule de exprimare estetică, mergând de la colorit până la iconografie şi de la regulile de compoziţie până la exploatarea celor mai subtile căi de percepţie senzorială. Umanizarea figurilor, prin redarea realistă a fizionomiei şi o anatomie corectă, curajul unor combinaţii de culori sunt consecinţe ale unei asemenea adaptări. Este absent însă decorativismul, atât cel de sorginte bizantină, opulent prin cantitatea de aur încorporată operei de artă, cât şi cel occidental, cu caracterul său apoteotic. Personajele lui Simon emană simplitate, siguranţă, tărie de caracter şi o anume tristeţe, impregnată chipurilor prin tuşele de gri atât de caracteristice. Tridimensionalitatea, atât cea care priveşte peisajele, în special munţii şi draperiile, dar şi cea care scoate în evidenţă mişcările corpului sub veşminte, este tratată de asemenea într-o manieră personală, caracterizată de grabă şi aproape dezordonată, dar tocmai prin aceste trăsături extrem de modernă pentru o epocă în care grija pentru detaliu este cel mai adesea excesivă.

Contactul cu alţi artişti, şi talentaţi şi foarte bine pregătiţi, adevăraţi întemeietori de şcoală, l-au pus pe Simon în faţa unei diversităţi stilistice care l-a ajutat să-şi dezvolte măiestria nativă, încurajându-l înspre modalităţi de exprimare oarecum nonconformiste, dar extrem de picturale pentru admiratorul de astăzi. Similitudini cu opera sa găsim la un singur artist contemporan, Teodor Zugravul, necunoscut, din păcate, altfel decât în calitate de autor, împreună cu fiul său Sava[4], al iconostasului bisericii din Avrig, pe care l-au semnat în 1807 (*fig. 66-67*). Fără a fi identice, tuşele groase ale pliurilor şi abundenţa de roz, în special în coloritul norilor, pot fi indicii ale uceniciei în acelaşi atelier sud-carpatic.

[4] Maestrul marelui iconar Ioan Pop de la Făgăraş, cu lucrări în bisericile de la Calbor (1813), Sâmbăta de Jos (1814), Mândra (1821). Vezi Ioana Rustoiu, Elena Băjenaru, Ana Dumitran, Szőcs Fűlöp Károly, *... Prin mine, Ioan Pop Zugravul*, Alba Iulia, 2008, p. 15-20.

Conştient de valoarea instrucţiei pe care a primit-o, în întreaga sa carieră Simon a rămas fidel modelelor pe care şi le-a însuşit de la primii săi maeştri. Aceasta nu a însemnat o lipsă de preocupare pentru îmbogăţirea repertoriului, ci străduinţa pentru perfecţionarea a ceea ce ştia prea bine că îl diferenţiază de ceilalţi zugravi din epocă. De aceea personajele sale sunt inconfundabile, iar lucrărilor nesemnate li se recuperează atât de uşor paternitatea.

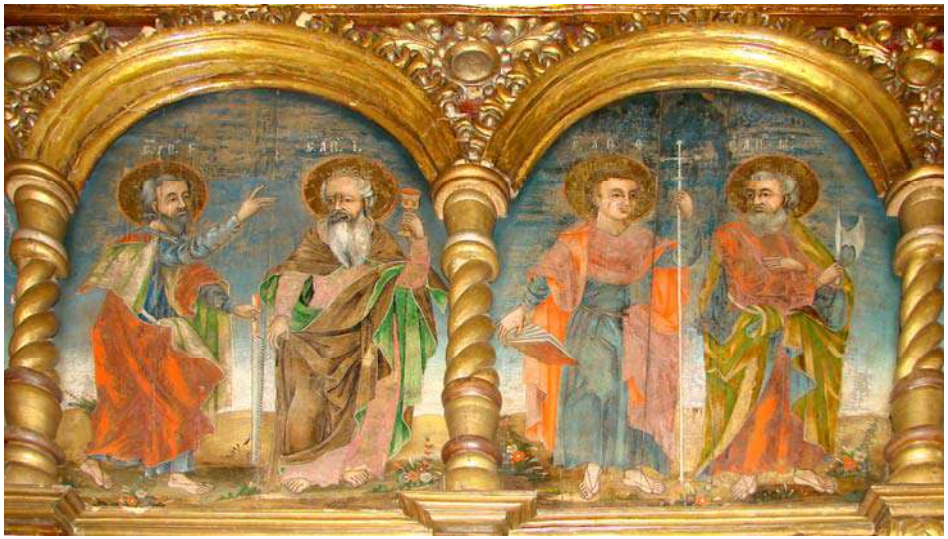

Fig. 66. Teodor Zugravul şi fiul său Sava, iconostasul bisericii din Avrig, fragment din friza Proorocilor, 1807.

Fără a fi la fel de sofisticată ca opera lui Gheorghe fiul lui Iacov sau a lui Simion Silaghi, creaţia lui Simon Bălgrădeanul nu este, sub aspect artistic, mai prejos decât a acestora. Apreciat în epocă şi invitat pe şantiere care şi-au avut importanţa lor, chiar dacă mai greu recognoscibilă astăzi, artistul a fost un reper şi pentru localitatea în care şi-a stabilit reşedinţa, Alba Iulia devenind pentru prima dată în mod cert un centru artistic reprezentativ pentru arta românească a timpului, un loc de pelerinaj pentru cei doritori să-şi înzestreze lăcaşul de rugăciune cu valori veritabile. "Zugravul Ion de la Belgrad", de la care Ioana, moştenitoarea lui Gheorghe Micu din Drâmbar, cumpăra la 1760 un *Antologhion* râmnicean[1], este, deocamdată, o figură pasageră, chiar dacă un "zugrav popa Ioan ot Bălgrad" mai apare semnalat în literatura de specialitate pentru acelaşi an 1760, ca semnatar al unei icoane *Deisis* de la Mogoş-Cojocani, identificată de Ioana Cristache-Panait[2].

[1] Păstrat în colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 51. Însemnarea despre achiziţie se află pe filele 33v-58r, iar numele zugravului este pomenit pe filele 48r-49r. Vezi şi M. Porumb, *Dicţionar*, p. 181, care îl include în repertoriu pe baza unei informaţii oferite de Eva Mârza.

[2] Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 93.

Cu regret trebuie să spunem însă că o icoană cu o asemenea temă nu a existat în patrimoniului bisericii respective, iar cele patru icoane împărăteşti nu sunt niciuna nici datată, nici semnată. Cea a *Arhanghelului Mihail* (*fig. 68*) este foarte probabil opera lui Ioan de la Beriu, cu care cercetătoarea îl şi identifică pe "popa Ioan ot Bălgrad", dar despre celelalte singura apreciere care se poate face deocamdată este că aparţin unor zugravi anonimi. Desigur, în lumina acestor informaţii, un zugrav Ioan, preot sau nu, rezida în Alba Iulia la 1760 şi o icoană *Deisis* putea fi semnată în acelaşi an de el sau de un omonim al său, identic sau nu cu Ioan de la Beriu, activ spre mijlocul secolului al XVIII-lea în mai multe localităţi situate în preajma Cojocanilor. Dar, până la descoperirea unei lucrări a cărei paternitate certă să ofere indicii şi în legătură cu impactul pe care creaţia sa l-a putut avea asupra contemporanilor, rămâne să-i atribuim lui Simon din Craiova meritul de a fi primul mare artist care şi-a avut reşedinţa în vechea metropolă.

Fig. 67. Teodor Zugravul şi fiul său Sava, *Buna Vestire*, iconostasul bisericii din Avrig, 1807.

Fig. 68. **Ioan de la Beriu (atribuire), *Arhanghelul Mihail*, Mogoş-Cojocani.**

Stabilirea lui Simon la Alba Iulia, dacă a fost rezultatul unui angajament profesional, atunci acela a putut avea legătură doar cu biserica unită din cartierul Lipoveni, căci celălalt edificiu de cult, actualmente Maieri II, avea deja o zestre artistică de mare valoare, acumulată în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, iar cele două parohii ortodoxe foloseau drept lăcaşe de închinăciune construcţii improvizate, efortul lor financiar concentrându-se deocamdată pentru înălţarea unora adecvate. Singura comandă de anvergură a putut fi, deci, zugrăveala bisericii din Lipoveni, ale cărei urme au fost descoperite în 1922. Atribuirea acestei lucrări lui Simon poate fi făcută însă numai cu titlu ipotetic şi, oricum, ea va fi fost doar ocazia, nu şi motivaţia statornicirii artistului la Alba Iulia, mai ales că reşedinţa sa nu a fost arondată parohiei unite din Lipoveni, ci celei ortodoxe din cartierul Maieri, la a cărei biserică zugravul apare în calitate de ctitor, dăruind mai multe icoane şi contribuind, probabil mai mult decât cu sfatul, la edificarea lăcaşului actual. O asemenea implicare, sentimentală şi financiară, ne face să credem că, deşi ultimele sale atestări sunt situate din nou în judeţul Sibiu, Simon nu a mai părăsit Alba Iulia decât pentru executarea comenzilor, numeroase şi unele primite de la distanţe apreciabile, semn al bunului renume de care se bucura între contemporani. Pendularea sa între localităţile din jurul Sibiului şi cele din Munţii Apuseni şi dintre Blaj şi cele mai ascunse cotloane ale Munţilor Trascăului indică o remarcabilă notorietate, pe care, pentru cel puţin două decenii, a circumscris-o şi fostei capitale a Principatului, recuperându-i astfel, măcar în parte, alura de centru spiritual pe care a pierdut-o prin desfiinţarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei. La 1800, Simon Bălgrădeanul a ieşit din scenă la fel de discret cum a intrat, cu 30 de ani mai înainte. E imposibil de stabilit dacă e vorba de o dispariţie biologică efectivă, sau doar de o tăcere a documentelor. Dacă de vină a fost prima, atunci artistul s-a stins din viaţă tânăr, în plină forţă creatoare, sărăcind şi mai mult peisajul artistic deja afectat de tendinţa de vulgarizare a picturii practicate de ucenicii maeştrilor din veacul XVIII, precum şi de academismul celor care reuşiseră să răzbată până în şcolile de *belle arte* ale Imperiului. Dacă este vorba doar de o lacună informaţională, atunci opere ale sale trebuie să mai răsară de undeva, prin reatribuiri sau noi descoperiri, şi astfel biografia sa să poată trece pragul în secolul XIX. Sperăm ca această a doua variantă să se dovedească cea corectă, conştiente fiind cât de mult noroc am avut noi înşine pe parcursul unei cercetări care a permis recuperarea pentru Simon Bălgrădeanul a paternităţii asupra picturii murale din bisericile de la Bucerdea Vinoasă şi Ighiel, asupra icoanelor de la Cheia şi Mesentea şi a iconostaselor de la biserica grecilor din Blaj şi de la cea a măierenilor ortodocşi din Alba Iulia, pentru a ne referi doar la cazurile care îşi aşteptau de prea multă vreme rezolvarea.

CRONOLOGIA OPEREI

Tabel sinoptic

Localitatea	*Anul*	*Lucrarea executată*
Poiana Sibiului (jud. Sibiu)	1771	pictura naosului, tâmpla şi icoanele-prăznicar
Apoldu de Jos (jud. Sibiu)	1772	pictura naosului
Bucerdea Vinoasă (jud. Alba)	1772 ?	icoane-prăznicar
Cheia (jud. Alba)	1772 ?	icoane-prăznicar
Geoagiu de Sus (jud. Alba)	1779	icoane împărăteşti
Ighiel (jud. Alba)	1780	icoane împărăteşti
Teiuş (jud. Alba)	1780	iconostasul
Ighiel (jud. Alba)	1781	pictură murală, icoană împărătească
Mesentea (jud. Alba)	1782 ?	icoane împărăteşti
Galda de Sus (jud. Alba)	1782	icoane împărăteşti
Ighiel (jud. Alba)	1783	icoana de hram
Alba Iulia, biserica "Sf. Treime", Maieri I	1782-1784	icoane-prăznicar
Alba Iulia, biserica "Buna Vestire"	1783	icoană împărătească
Veza (jud. Alba)	1788-1790	iconostasul
Întregalde (jud. Alba)	1789	pictura altarului şi a părţii superioare a tâmplei; icoana de hram
Dealu Geoagiului (jud. Alba)	1789 ?	icoană-prăznicar
Gârbova de Sus (jud. Alba)	1790	pictură murală
Blaj (jud. Alba), biserica grecilor	1790 ?	iconostasul
Alba Iulia, biserica "Sf. Treime", Maieri I	1790	icoane împărăteşti
Dumitra (jud. Alba)		icoana de hram
Sălciua de Jos (jud. Alba)	1794-1795	icoane împărăteşti
Mirăslău (jud. Alba)	1795	icoană împărătească
Meşcreac (jud. Alba)	1795 ?	icoane împărăteşti
Cistei (jud. Alba)	1799	icoane împărăteşti
Orlat (jud. Sibiu)	1799-1800	iconostasul, pictură murală
Gura Râului (jud. Sibiu)	1799	icoană împărătească
Sadu (jud. Sibiu)		icoană-prăznicar
Şibot (jud. Alba)		icoane

ABSTRACT

A native of Craiova, born somewhere at the middle of the XVIIIth century, endowed with talent and maybe also beneficiary of some profits which allowed him to serve apprenticeship next to leading artists of the time, painter Simon Oprovici crossed the Carpathians in Transylvania, being attested for the first time in Poiana Sibiului, in 1771. After a fruitful wandering of almost one decade, he settled down in Alba Iulia, becoming Simon Bălgrădeanul or *ot Bălgrad* (the old Slav name of the town). During his career, he had the chance to meet the greatest painters of the time from Transylvania, working next to Stan from Răşinari in Mesentea, where maybe he had the opportunity to meet also his brother, "the greatest among painters" Iacov from Feisa, with the son of whom he collaborated then, painting together in Întregalde, Dealu Geoagiului, Cheia, Gârbova de Sus and maybe in some other places unknown today.

His creation alignes to the post-Brancovan art from the second half of the XVIIIth century, when Baroque influences incorporated especially under the domination of the Serbian model represented by the Metropolitan Bishopric of Karlowitz, to whom the Transylvanian Orthodox were subordinated, provoked a reorientation of taste, obliging also the artists and beneficiaries to accept new formulas of aesthetic expression, from colours to iconography and from composition rules until the exploitation of the most subtle ways of sensorial perception. The humanization of figures, by realist rendering of the features and correct anatomy, the courage of some colour combinations are consequences of such an adaptation. Decorativism is missing, both that Byzantine, opulent by the quantity of gold incorporated to the artistic production, and the Occidental one, with its character of an apotheosis. Simon's characters emanate simplicity, confidence, fortitude and sadness incorporated to faces by the so characteristic touches of grey. Tri-dimensionality, both that related to landscapes, especially mountains and curtains, but also that which evidences the body movements under clothes, is also treated in a personal manner, characterized by haste and almost disorderly, but exactly through these features extremly modern for an epoch in which concern for detail is most time excessive. Contact with other artists, both talented and well trained, real founders of ideology, confronted Simon with a stylistic diversity that helped him develop his native artistry, encouraging him towards slightly non-conformist ways of expression, but extremly pictural for the nowadays admirer. Conscious about the value of training he received ever since the beginning, throughout the 30 years of career he remained faithful to the models he had taken over from his first masters. This didn't mean a lack of preoccupation in enriching the repertoire, but efforts for perfecting what he knew too well it differentiated him from the rest of the painters from the epoch.

Without being as sophisticated as the creation of Gheorghe son of Iacov or Simion Silaghi (the most important painters from the time), creation of Simon Bălgrădeanul is not, from artistic point of view, inferior to them. Appreciated in the epoch and invited on sites that had their importance, even if hardly recognizable today, the artist was also a guiding mark for the locality in which he settled down, Alba Iulia certainly becoming for the first time a representative artistical centre for Romanian art of the time, a place of pilgrimage for those eager to embellish the cult place with real values. If Simon's establishment in Alba Iulia was the result of a professional engagement, then this might have been connected only with the Uniate church from Lipoveni district, because the other cult building, actual Maieri II, had already an extremly valuable artistic inheritance, accumulated in the first half of the XVIIIth century and the two Orthodox parishes used as tabernacles improvised constructions, their financial effort concentrating for now on erecting some adequate ones. Thus, the only major order might have been the painting of the church from Lipoveni, whose remnants were discovered in 1922. Attribution of this work to Simon may be made only hypothetically and it would have been only the occasion and not the motivation of artist's establishment in Alba Iulia, especially that his residence wasn't distributed to the Uniate parish from Lipoveni, but to the Orthodox one from Maieri district; at the church from here the painter appears as founder, giving more icons and contributing, probably more than with advice, to the construction of the actual building. Such a sentimental and financial involvment determines us believe, that, although his last attestations are situated again in Sibiu County, Simon did not leave Alba Iulia only for fulfilling orders, which were numerous and some received from appreciable distance, a sign of the great fame they enjoyed among contemporaries. Oscillation between localities from around Sibiu and those from the Apuseni Mountains and between Blaj and the most hidden settlements of the Trascău Mountains indicate a remarkable notoriety, which, for at least two decades, he limited to the former capital of the Principality, recuperating this way, at least in part, the aspect of spiritual centre which it lost by the abolition of the Orthodox Metropolitan Bishopric of Transylvania.

In 1800, Simon Bălgrădeanul left the scene as discretly as he appeared 30 years before. It is impossible to establish whether it is an effective biological disappearance or documents do not hold any further notes. If it was the first case, then the artist died at a very young age, when he was a creating force, impoverishing even more the artistic environment already affected by the tendency of vulgarizing the painting practiced by the apprentices of the masters from the XVIIIth century, as well as by the academism of those who succeeded to reach to schools of *belle arte* from the Habsburgic Empire. If it is only an informational gap, then his creations must come up from somewhere, by reattributions or new discoveries, and so his bibliography to may cross the treshold in the XIXth century. We hope this second variant would prove the correct one, being conscious of how lucky we were along a research that allowed the recuperation for Simon Bălgrădeanul the paternity over mural painting from the churches from Bucerdea Vinoasă and Ighiel, over the icons from Cheia and Mesentea and the iconstases from the church of the Greek from Blaj and that of Maieri, Alba Iulia, to refer only to the cases when they awaited too long for a solution.

Repertoriu

1771. POIANA SIBIULUI (JUD. SIBIU)

Biserica de lemn cu hramul "Adormirea Maicii Domnului"

1. ***Iisus Pantocrator*****, bolta naosului.**

2. ***Maica Domnului*****, bolta naosului.**

3. Partea superioară a tâmplei. Crucea şi icoanele molenii sunt tot opera zugravului Simon.

4-5. Partea superioară a tâmplei, detalii din friza Proorocilor.

6. *Cuviosul Ipolit Romanul*, detaliu de pe bolta navei.

7. *Coborârea de pe cruce*, peretele de sud al navei.

8. *Duminica Tuturor Sfinţilor*, peretele de sud al navei.

9. *Sf. Ioan Evanghelistul*, *Duminica Tomii* şi medalioane cu sfinţi; peretele de sud al navei.

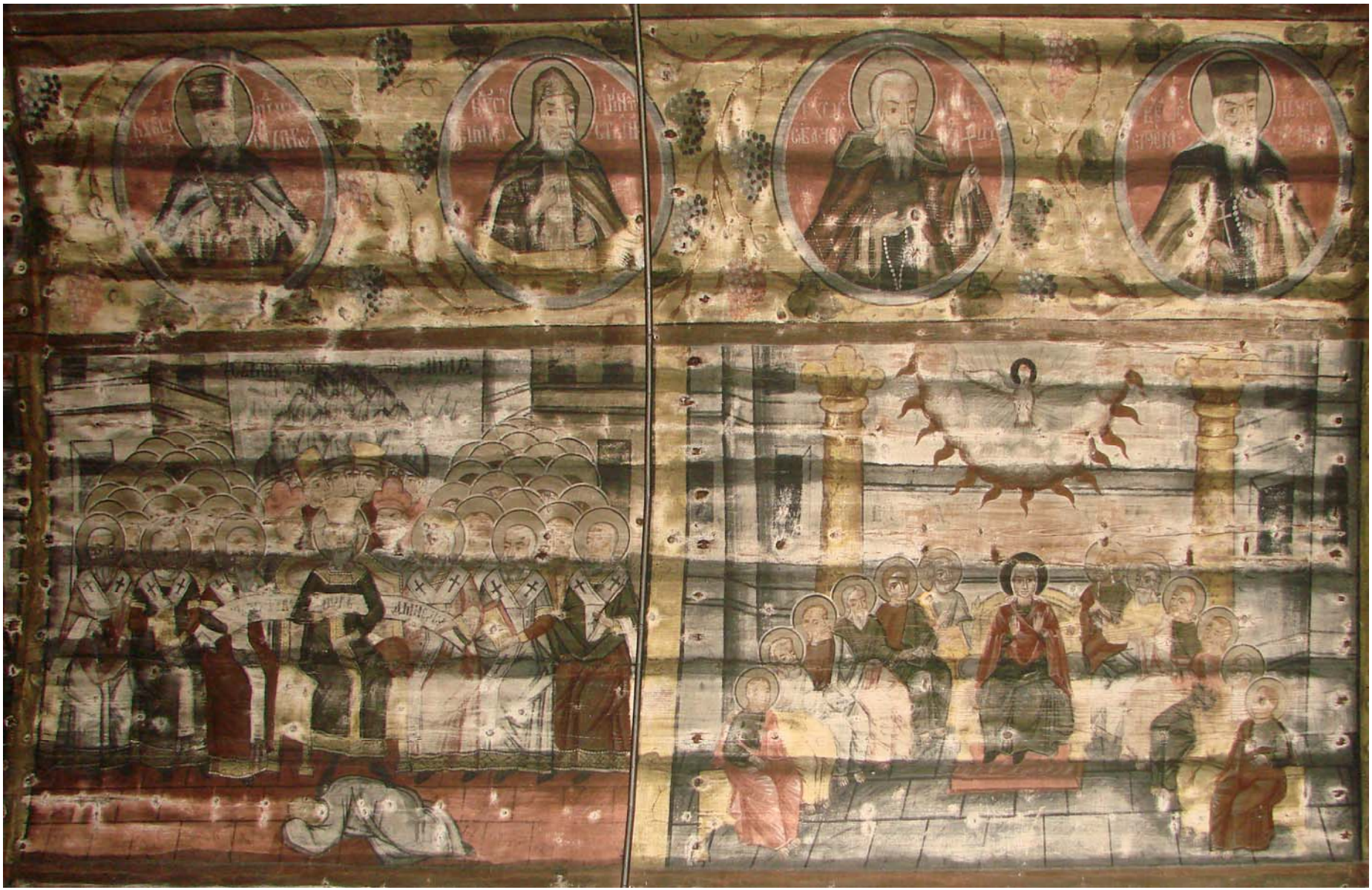

10. *Soborul de la Niceea*, *Pogorârea Sfântului Duh* şi medalioane cu sfinţi; peretele de sud al navei.

11. ***Sf. Matei Evanghelistul*****, peretele de sud al navei.**

12. ***Cuvioşii Sisoe cel Mare*** **şi** ***Antonie cel Mare*****, peretele de sud al navei.**

13. ***Sf. Mercurius*****, peretele de sud al navei.**

14. ***Încoronarea cu spini*****, peretele de sud al navei.**

15. ***Biciuirea lui Iisus***, peretele de sud al navei.

16. Sfânt militar şi pisanie cu numele celor care au plătit cheltuielile pentru zugrăvirea peretelui de nord al navei.

17. ***Purtarea crucii în drum spre Golgota*, peretele de sud al navei.**

18. Heruvimi şi medalioane cu sfinţi; bolta navei.

19. *Duminica Mironosiţelor*, peretele de sud al navei.

20. *Pilda semănătorului*, detaliu; peretele de nord al navei.

21. *Duminica slăbănogului*, peretele de sud al navei.

22. Detalii din scenele de pe peretele de nord al navei.

23. Detaliu dintr-o scenă reprezentată pe peretele de nord al navei.

24. *Arhanghelul Mihail*, bolta navei.

25. ***Naşterea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 52x42 cm; inscripţii: ***Naşterea Pre[ci]stei*****.**

26. ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 52x42,5 cm; inscripţii: ***Vovedeniia*****.**

27. *Buna Vestire*
icoană-prăznicar, 53x42 cm; inscripţii: *Buna Vestire*; imagine din arhiva fostului OJPCN Sibiu, foto Ioan Haralambie Popescu.

28. *Naşterea Sf. Ioan Botezătorul*
icoană prăznicar; 51,5x42 cm; inscripţii: *Naşterea Sfântului Ioan*.

29. *Naşterea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 51,5x41,5 cm; inscripţii: *Naşterea lui Hs*.

30. *Întâmpinarea Domnului*
icoană prăznicar; 51x43 cm; inscripţii: *Stretenia*.

31. ***Botezul lui Iisus***
icoană prăznicar; 52x43 cm; inscripţii: ***Bogoiavleniia*****.**

32. ***Duminica Floriilor***
icoană-prăznicar; 52x42 cm; inscripţii: ***Dumineca Florilor*****.**

33. *Schimbarea la faţă*
icoană-prăznicar; 52x42,5 cm; inscripţii: *Preobrajenia*.

34. *Înălţarea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 51,5x42,5 cm; inscripţii: *Înălţarea lui Hs*.

35. ***Pogorărea Sfântului Duh***
icoană-prăznicar; 52x43 cm; inscripţii: ***Pogorârea Duhului Sfânt*****.**

36. ***Adormirea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 52x42 cm; inscripţii: ***Adurmirea Precestii*****.**

1772. APOLDU DE JOS (JUD. SIBIU)

Biserica de lemn cu hramul "Sf. Ioan Evanghelistul"

37. ***Sfânta Treime*****, bolta naosului.**

38. ***Sf. Ioan Botezătorul*****, bolta naosului.**

41. ***Maica Domnului***, **bolta naosului.**

39. ***Sfinţii Ipolit şi Leon, papii Romei***, **bolta naosului.**

40. ***Sfinţii Mitrofan, Nichifor şi Anatolie, patriarhii Constantinopolului***, **bolta naosului.**

42. ***Sfinţii Sofronie, patriarhul Ierusalimului,***
Ioan Milostivul, patriarhul Alexandriei,
şi ***Metodie, patriarhul Constantinopolului***, **bolta naosului.**

43-44. ***Cuvioşii Antonie cel Mare, Eutimie cel Mare, Pahomie cel Mare, Sisoe cel Mare, Ioanichie cel Mare şi Arsenie cel Mare*****, bolta naosului.**

45. *Cina cea de Taină*, peretele de sud al navei.

46. ***Rugăciunea din grădina Ghetsimani*****, peretele de sud al navei.**

47. *Prinderea lui Iisus*, peretele de sud al navei.

48. ***Iisus la Ana şi Caiafa*****, peretele de sud al navei.**

49. *Încununarea cu spini*, peretele de sud al navei.

50. ***Purtarea crucii în drum spre Golgota*****, peretele de sud al navei.**

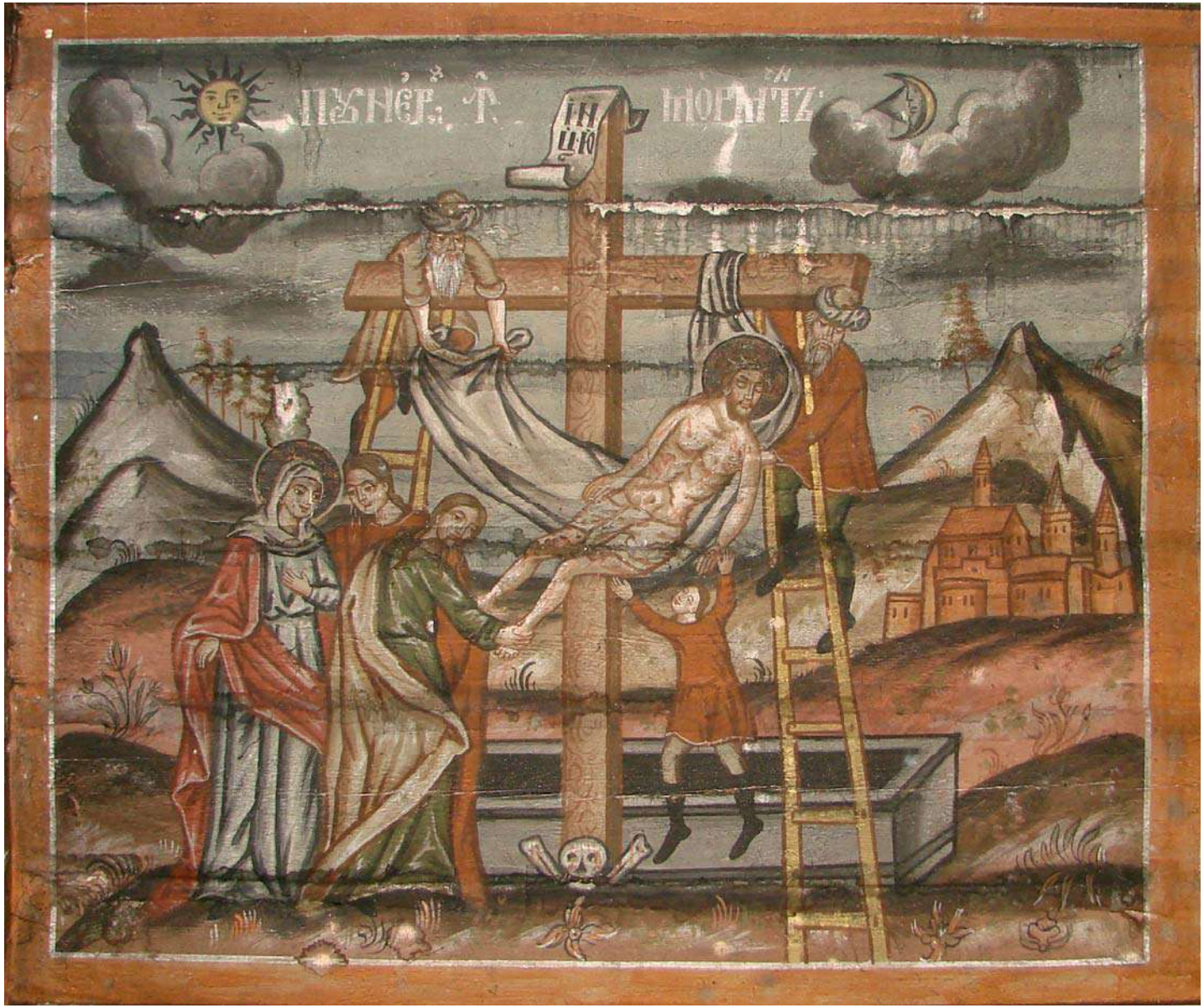

51. *Coborârea de pe cruce*, peretele de sud al navei.

52. ***Sfântul Dimitrie*****; jos:** ***Pilda vameşului şi a fariseului.***

53. ***Sfinţii Procopie şi Artemie*****; jos:** ***Pilda fiului risipitor*****; peretele de sud al navei.**

54. ***Sfinţii sutaşi Loghin şi Corneliu*****, peretele de sud al navei.**

55. ***Sfinţii Iacov Persul şi Andrei Ostaşul*****, peretele de sud al navei.**

56. ***Sfinţii Chir şi Ioan*****, peretele de sud al navei.**

57. ***Sfântul Cristofor*****, peretele de sud al navei.**

60. ***Sf. Teodor Tiron*****, peretele de sud al navei.**

58. ***Sfinţii Platon, Mercurie*****, peretele de nord al navei;**

59. ***Sfinţii Trifon şi Haralambie*****, timpanul de vest.**

61. ***Biciuirea lui Iisus*; *Sfinţii Lup şi Partenie*; peretele de nord al navei.**

62. ***Iisus înaintea lui Pilat*; *Sfinţii Aretha şi Eustahie*; peretele de nord al navei.**

63. ***Sfinţii Ioan Damaschin şi Roman Melodul*****; scene din ciclul** ***Patimilor*****;**
Sfinţii Ermolau, Damian şi Cozma**; peretele de nord al navei.**

1772. BUCERDEA VINOASĂ (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Sfinţii Arhangheli"

64. Fragmente de frescă

65. Sfinţii Procopie şi Mercurie; fragmente de frescă.

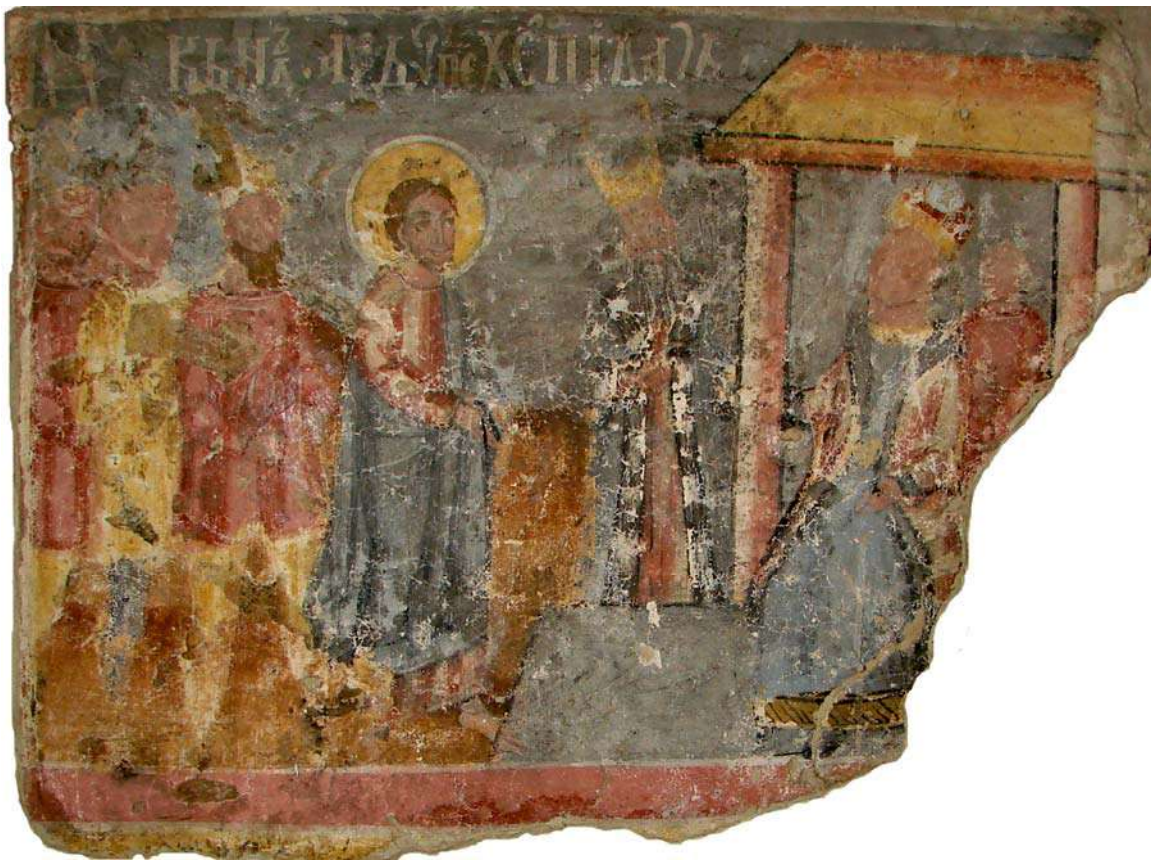

66. *Iisus înaintea lui Pilat*, fragment de frescă.

67. ***Sfinţii Dumitru, Teodor Tiron şi Teodor Stratilat*****; fragment de frescă.**

68. ***Naşterea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: ***Naşterea Precestei*****.**

69. ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: ***Întrarea în biserică*****.**

70. *Buna Vestire*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Buna Vestire*.

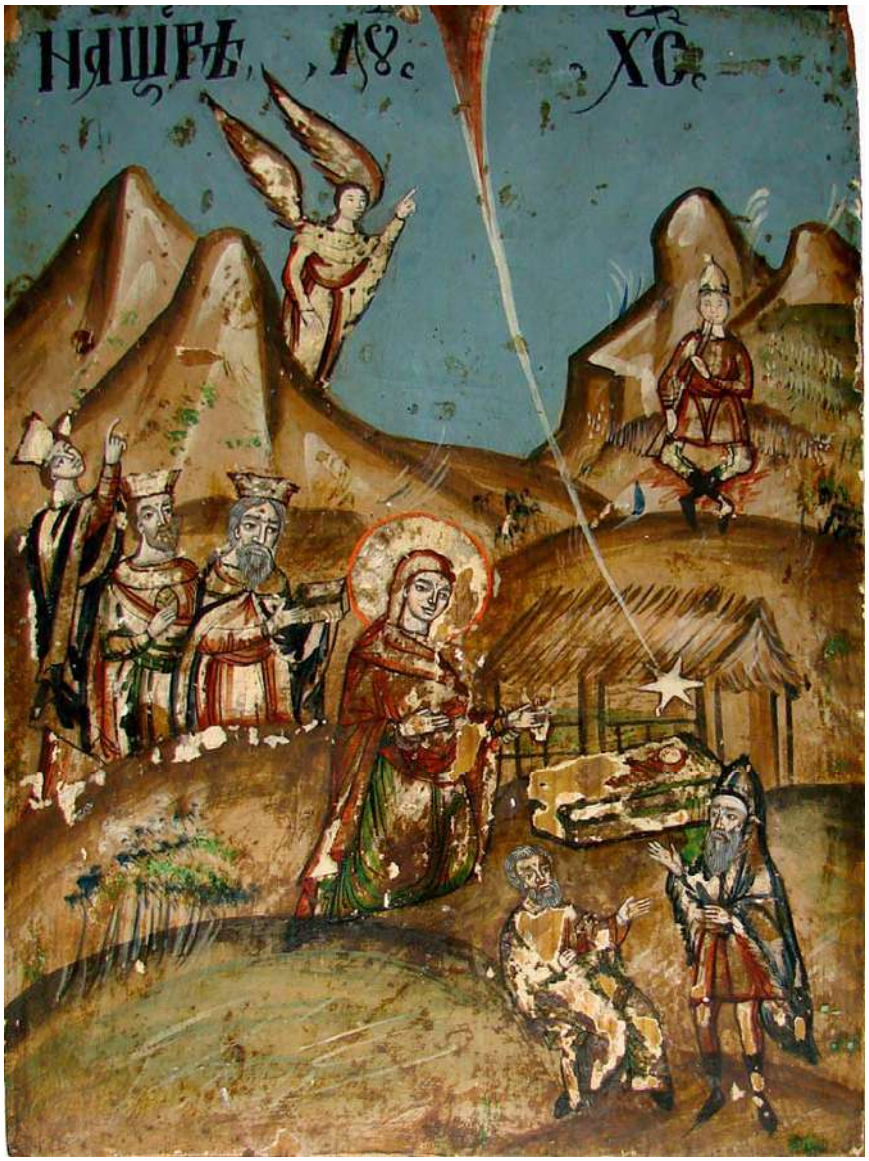

71. *Naşterea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Naşterea lui Hs*.

72. *Întâmpinarea Domnului*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Stretenia*.

73. *Botezul lui Iisus*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Dumnezăiasca arătare*.

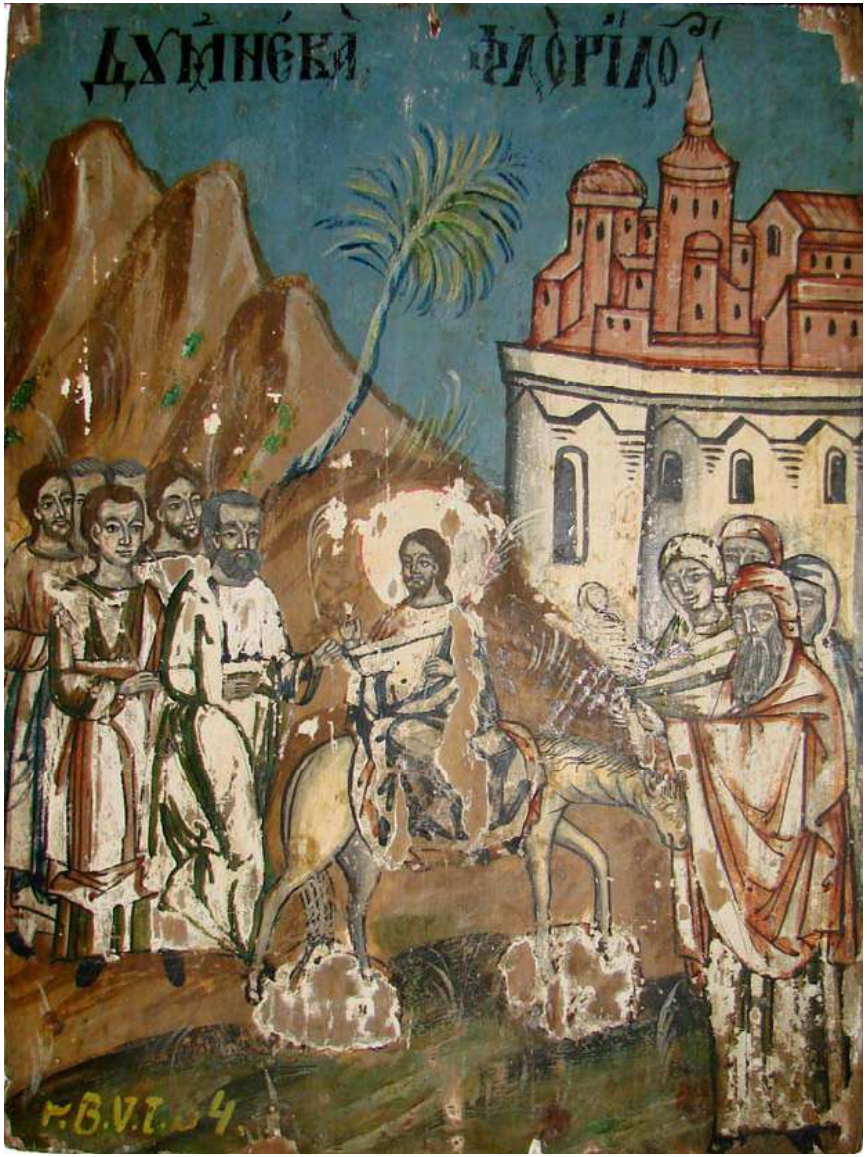

74. *Duminica Floriilor*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Dumineca Florilor*.

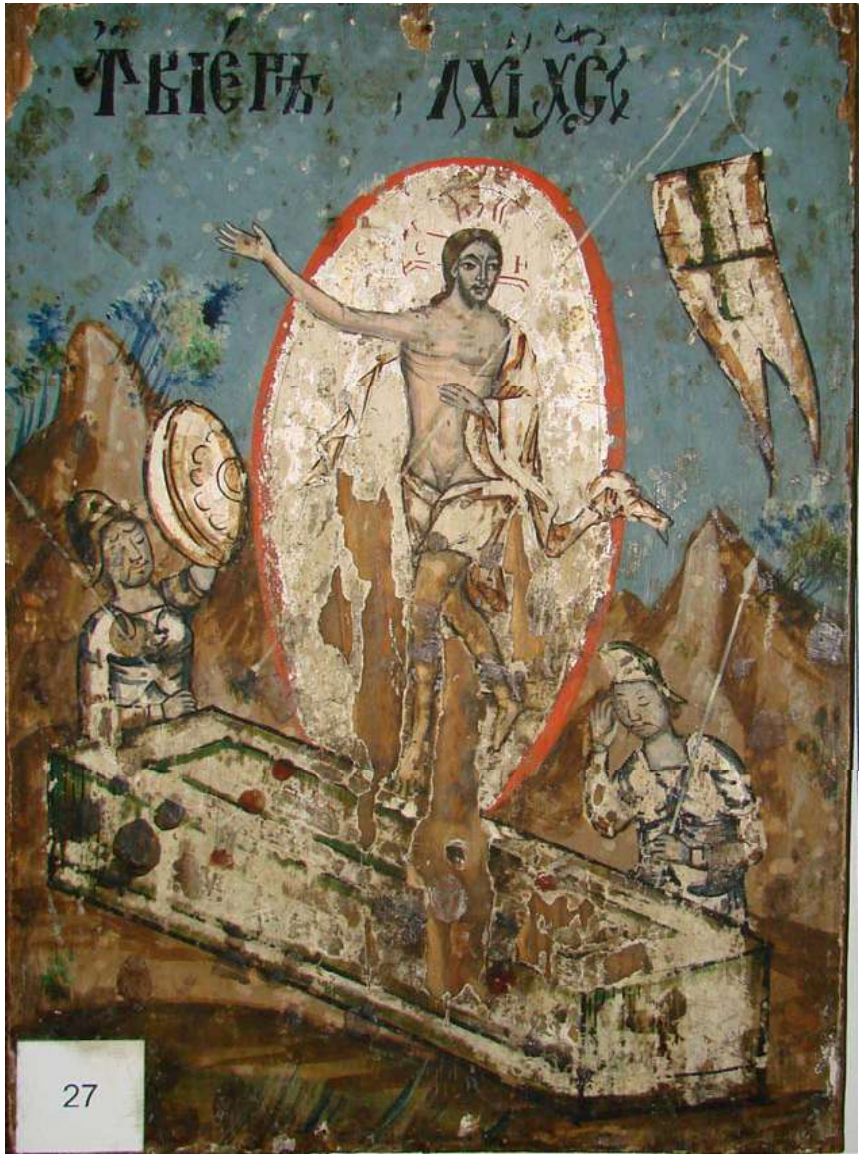

75. *Învierea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Învierea lui Hs*.

76. *Înălţarea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *Înălţarea lui Hs*.

77. *Sfânta Treime*
icoană-prăznicar; 31,5x22 cm; inscripţii: *S. Troiţă*.

1779. GEOAGIU DE SUS (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Naşterea Maicii Domnului"

78. *Sfântul Nicolae*
icoană împărătească; 84x59 cm;
inscripţii: *Is Hs*; *Mr Thu*; *Stâi Nicolae*;
datarea: *[1779] noemvrie 20 zile*, pe mediana icoanei;
bibliografie: N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 106;
G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 402, 412;
M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia,
inv. nr. 461.

79. *Maica Domnului cu Pruncul*
icoană âmpărătească; 85x60 cm;
inscripţii: *Arh. Mihail*; *Arh. Gavriil*; *Mr Thu*; *Is Hs*;
datarea: *1779*, în jumătatea inferioară;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*,
p. 402, 412; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia,
inv. nr. 437.

80. *Deisis*
icoană împărătească; 84x60 cm;
inscripţii: *Mr Thu*; *Stâi Ioan*; *Is Hs*;
datarea: *1779*, în jumătatea inferioară;
semnătura: *Aceste doao icone sunt zugrăvite de Simon Zugraf ot Craiova*, pe picioarele tronului;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*,
p. 402, 412; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275 (datată 1775);
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia,
inv. nr. 418.

1780-1781, 1783. IGHIEL (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Cuvioasa Paraschiva"

81. ***Maica Domnului cu Pruncul***
icoană împărătească; 66x48,5 cm; inscripţii: ***Mr Thu*****;** ***Is Hs*****;**
datare: ***leat 1780, mesiţa fevruarie 4 zile*****, pe mediana icoanei;**
semnătura: ***Simon Zugraf ot Belgrad*****, pe laterala stângă;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 403, 412; M. Porumb,** ***Dicţionar*****, p. 275; Gh. Fleşer,** ***Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*****, p. 95.**

82. ***Iisus Învăţător***
icoană împărătească; 66x48,5 cm; inscripţii: ***Is Hs*****;**
† Aceste doo icone le-au cumpărat jupânul Ion cu jupâneasa dumnealui Ieva**;**
Costandin, Paraschiva, ca să aibă pomenire vejnică**;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 403, 412; Gh. Fleşer,** ***Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*****, p. 95.**

83. *Sf. Nicolae*
icoană împărătească; 71x50,5 cm; inscripţii: *Stâi Nicolae*;
***Această sfântă icoană o au cumpărat Iosif Măriian pomiană la sfânta [biserică]* –**
dedicaţia de pe zugrăveala anterioară, în colţul superior drept;
datare: *leat 1781 [...]*, pe mediana icoanei;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 403, 412;
Gh. Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, p. 95.

84. *Arhanghelul Mihail*
icoană împărătească; 73,5x51 cm; inscripţii: *Arhanghel Mihail*;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 403, 412;
Gh. Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, p. 95.

85. ***Sfinţii militari Dimitrie, Teodor Tiron şi Iacov Persul*****, peretele de sud al navei, 1781.**

86-89. ***Cina cea de Taină*****,** ***Prinderea lui Iisus*****,** ***Iisus înaintea lui Ana*****,** ***Biciuirea lui Iisus*****; laturile de sud şi de nord ale navei, 1781.**

90. Sfinte muceniţe, fereastră pe latura de sud a navei.

91. *Proorocii Ilie şi Isaia*, detaliu de pe arcada din faţa tâmplei.

92. Detaliu din decorul zidului despărţitor dintre naos şi pronaos.

93. *Răpirea la cer a Sfântului Ilie*, timpanul de vest, 1781.

94. ***Sf. Alipie Stâlpnicul*****,**
zidul despărţitor dintre naos şi pronaos.

95-96. ***Sfinţii Arhidiaconi Laurenţiu şi Ştefan*****,**
deschiderea centrală a tâmplei.

97. *Maica Domnului*, bolta naosului.

98. *Sf. Ioan Botezătorul*, bolta naosului.

99. Sfânt ierarh, absida altarului, 1781.

100. *Cuvioasa Paraschiva*
icoană de hram; 28x22 cm; inscripţii: *Prepodomna Paraschiva*;
datare: *1783*, pe laterala dreaptă;
semnătura: *Simon Zugravu, ctitor*, pe laterala stângă;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 403, 412; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275; Gh. Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, p. 95.

1780. TEIUŞ (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Prezentarea la templu a Fecioarei Maria"

101. ***Sf. Nicolae***
icoană împărătească; 84x60 cm; inscripţii: *Is Hs*; *Mr Thu*; *Stâi Nicolae*;
datare: *1780* (cu slove)*, martie 20 zile, 1780* (cu cifre), pe laterala stângă;
semnătura: *Simon Zugraf*, în colţul inferior stâng;
bibliografie: N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii*, vol. II, p. 192; Partenie Pop, *Trei icoane ale lui Liton Zugravul*, în *Mitropolia Ardealului*, an XXIII, 1978, nr. 4-6, p. 336, cu ilustraţie (semnătura citită *Liton*, nu *Simon*); G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 402, 412; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275; Gh. Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, p. 135;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 416.

102. ***Arhanghelul Mihail***
icoană împărătească; 85x60 cm; inscripţii: *Arhanghel Mihail*;
datare: *1780, m[esiţa ...]*, pe laterala dreaptă, în partea inferioară;
semnătura: *Simon Zugraf*, în colţul inferior drept;
bibliografie: G. Hărdălău, *Zugravii ... în judeţul Alba*, p. 402, 412; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 275; Gh. Fleşer, *Biserici româneşti de zid din judeţul Alba*, p. 135.
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 435.

103. ***Naşterea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 34x28 cm; inscripţii: ***Învierea lui Hs***
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 449.

104. ***Învierea lui Iisus* (*Anastasis*)**
icoană-prăznicar; 35x28 cm; inscripţii: ***Învierea lui Hs***
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 101.

1782. GALDA DE SUS (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Sfinţii Arhangheli"

105. ***Maica Domnului cu Pruncul***
icoană împărătească; 66x45,5 cm; inscripţii: ***Mr Thu*****;** ***Is Hs*****;**
datare: ***1782*****, pe mediana icoanei, în partea dreaptă;**
semnătura: ***Simon Zugrav*****, pe mediana icoanei, în partea stângă;**
bibliografie: P. Pop, ***Trei icoane ale lui Liton Zugravul*****, p. 336, cu ilustraţie (semnătura**
citită ***Liton*****, nu** ***Simon*****); G. Hărdălău,** ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 402, 412;**
M. Porumb, ***Dicţionar*****, p. 275; Gh. Fleşer,** ***Biserici româneşti de zid***
din judeţul Alba**, p. 73;**
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 427.

1782-1784. ALBA IULIA

Biserica ortodoxă Maieri I

106. ***Botezul lui Iisus***
icoană-prăznicar; 33x26,5 cm; inscripţii: ***Dumnezeiasca arătare*****;**
datare: ***1782*****, pe mediana icoanei, în partea stângă;**
semnătura: ***Simon Zugrav, pomenitor*****, pe laterala stângă, în partea inferioară.**

107. ***Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul***
icoană prăznicar; 34x25 cm; inscripţii: ***Naşterea lui Stâi Ioan Prediteci*****.**

108. ***Naşterea lui Iisus***
icoană-prăznicar; 34x27,5 cm; inscripţii: ***Naşterea lui Hs*****, pe spatele icoanei.**

109. *Sf. Dimitrie*
33x22,5 cm; inscripţii: *Stâi Dimitrie*; *Cu cheltuiala lui chir Dumitru Moldovan*, pe spatele icoanei; datare: *Anu 1783*, pe spatele icoanei.

110. *Sf. Nicolae*
32,5x23,5 cm; inscripţii: *Stâi Nicolae*; *Popa Nicolae Raţiu*, pe spatele icoanei.

111. ***Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel***
36,5x29 cm; inscripţii: ***Apostol Petru, Apostol Pavel*****; Icoana S. Apostoli di la S. Biserica Maerilor, de jos, din Bălgrad, neunită, pe spatele icoanei;**
datare: ***1784*****, în jumătatea inferioară a icoanei;**
semnătura: ***Simon Zugrav*****, pe laterala stângă, în partea inferioară.**

1783. ALBA IULIA
Biserica grecilor

112. ***Iisus Învăţător***
icoană împărătească; 70,5x65,5 cm; inscripţii: ***Iis Hrs*****;**
datare: ***1783, aprilie 19*****, pe laterala stângă.**

1788-1790. VEZA (JUD. ALBA)

Biserica de zid cu hramul "Intrarea în biserică a Maicii Domnului"

113. ***Sf. Nicolae***
icoană împărătească; 86,5x65,5 cm; inscripţii: ***Stâi Nicolae*****;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 403, 412;**
M. Porumb, ***Dicţionar*****, p. 275;**
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, inv. nr. Ar.554.

114. ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***
icoană împărătească; 87x58 cm;
inscripţii: ***Întrarea în biserică a Prea S. Născătoare de Dumnezeu*****;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 403, 412;**
M. Porumb, ***Dicţionar*****, p. 275;**
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, inv. nr. Ar. 553.

115-117. *Buna Vestire*
uşi împărăteşti; detalii şi imagine de ansamblu;
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, inv. nr. Ar. 555.

1789. ÎNTREGALDE (JUD. ALBA)

Biserica de lemn cu hramul "Sf. Ilie"

118-119. *Dumnezeu-Tatăl* şi detaliu din *Năfrăma Veronicăi*, bolta absidei altarului.

120. *Soborul Arhanghelilor*, bolta absidei altarului.

121. ***Sf. Ioan Gură de Aur*****, absida altarului.**

122-123. ***Năframa Veronicăi*** **(detalii), absida altarului.**

124. ***Sf. Grigore cel Mare*****, absida altarului.**

125. *Arhidiaconul Laurenţiu*

126. *Arhidiaconul Ştefan*

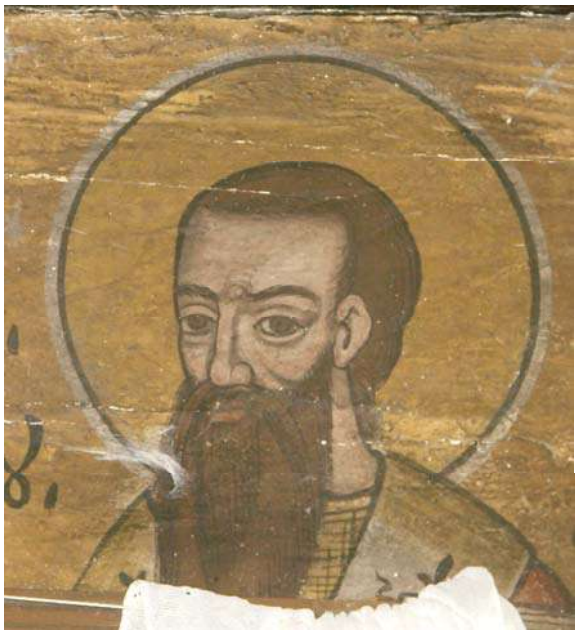

127. *Patriarhul Chiril al Alexandriei*

128. *Sf. Nicolae*

129. *Patriarhul Petru al Constantinopolului*

130. *Patriarhul Atanasie al Alexandriei*

131. *Răstignirea lui Iisus*; partea superioară a tâmplei.

132-133. Detalii din friza Proorocilor.

134-138. Friza Apostolilor, partea stângă a tâmplei.

139-143. Friza Apostolilor, partea dreaptă a tâmplei.

144-145. Detalii din friza Proorocilor.

146-147. Detalii din friza Proorocilor.

148. *Iisus Pantocrator*, bolta baosului.

149. ***Iisus Mare Arhiereu*****, partea centrală a tâmplei.**

150. ***Sf. Ilie***
icoană de hram; 78x56 cm; inscripţii: ***Proroc Ilie*****;**
datare: ***1789*****, pe filacteră;**
bibliografie: Ioana Cristache-Panait,
Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei**, p. 78.**

1794-1795. SĂLCIUA DE JOS (JUD. ALBA)

Biserica de lemn cu hramul "Sf. Treime"

151. ***Maica Domnului cu Pruncul***
93,5x65 cm; inscripţii: ***Mr Thu*****;** ***Is Hs*****;** ***Această s. icoană au plătit-o Bogolea Simion şi Buta Gavril*****; datare:** ***1794*** **(cu slove), în jumătatea inferioară;**
bibliografie: Ioana Cristache-Panait, ***Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*****, p. 122, cu ilustraţie; M. Porumb,** ***Dicţionar*****, p. 347;**
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 596.

152. ***Iisus Hristos Mare Arhiereu şi Învăţător***
93x65 cm; inscripţii: ***Is Hs*****;** ***Această s. icoană au plătit-o Onea Ion*****;**
Onea Mihăilă, Măcinic, Simina**;**
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 595.

153. ***Sf. Nicolae***
95,5x68,5 cm; inscripţii: ***Sfântul Nicolae***; ***Această s. icoană au plătit-o Gliga Rusan şi Gliganu Ion***; **colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 594.**

154. ***Sf. Treime***
91x69 cm; inscripţii: ***Sfânta Troiţă***; ***Această s. icoană au plătit-o Ioni Gavril şi cu soţu său Ioniţă şi cu Vlas Ion îi cu Vlas Simion ca să aibă pomenire vejnică***;
bibliografie: M. Porumb, ***Dicţionar***, **p. 347;**
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 593.

155. ***Iisus Pantocrator***
63x41 cm; inscripţii: *Is Hs*; datare: *1795* (cu slove), *martie 8 zile*, pe laterala stângă, în partea inferioară; *1785* (cu cifre), în colţul inferior drept;
semnătura: *Simon Zugrav*, în colţul inferior stâng;
bibliografie: Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 122, cu ilustraţie; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 347;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 602.

156. ***Naşterea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 39x29 cm; inscripţii: *Naşterea Precestei*; *Lupea Pătru şi Nedă*;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 606

157. *Buna Vestire*
icoană-prăznicar; 38x27 cm; inscripţii: *Buna Vestire*; *Oltean Ion, Oltean Simion, Măriuţă, Todor*; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 603.

158. *Duminica Floriilor*
icoană-prăznicar; 38,5x28 cm; inscripţii: *Dumineca Florilor*; *Lupea Iacov, Lupea Ion*; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 613.

159. *Învierea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 39x29 cm; inscripţii: *Învierea lui Hs*; *Cosmă Ion*;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 612.

160. *Înălţarea lui Iisus*
icoană-prăznicar; 39x29 cm; inscripţii: *Înălţarea lui Hs*;
datare: *1795*, în centrul icoanei;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 609.

1795. MIRÁSLAU (JUD. ALBA)
Biserica de lemn "Sfinţii Arhangheli"

161. ***Iisus Pantocrator***
icoană împărătească; 77x50 cm; inscripţii: *Iis Hrs*;
datare: *1795* (cu slove), *martie 27 de zile*, pe mediana stângă; *1795* (cu cifre), pe mediana dreaptă; semnătura: *Simon Z.*, pe mediana dreaptă;
bibliografie: Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 87-88, cu ilustraţie; M. Porumb, *Dicţionar*, p. 244, 275;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 323.

1799. CISTEI-TÂRNAVE (JUD. ALBA)
Biserica de lemn

162. ***Arhanghelul Mihail***
icoană împărătească; 76x56 cm; inscripţii: *Arhanghel Mihail*; *Judele Crişca Onu, Judele Dănilă Onu, Stânea*, în colţul inferior stâng;
datarea şi semnătura: *1799. Simon Zugrav*, în partea inferioară;
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. Et. 20221.

163. ***Maica Domnului cu Pruncul*** **(detaliu)**
icoană împărătească; 55x45 cm; inscripţii: ***Mr Thu*****;** ***Is Hs*****;** ***Această icoană au plătit-o Antonie Fucea*** **(?); colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 127.**

1799. GURA RAULUI (JUD. SIBIU)

Biserica de zid cu hramul "Sf. Nicolae"

164. ***Sf. Nicolae***
icoană de hram; 125x74 cm; inscripţii: ***Is Hs*****;** ***Mr Thu*****;** ***Stâi Nicolae*****;**
Popa Ştefan, Ion Hanzu, Pătru Hanzu, Tudor Albu**;**
datarea şi semnătura: ***1799, decemvrie 10 zile. Simon Zugrav*****, în colţul inferior drept.**

1799-1800, ORLAT (JUD. SIBIU)

Biserica de zid cu hramul "Sf. Nicolae"

BLAJ (JUD. ALBA)
Biserica grecilor

165-169. Friza Apostolilor din vechea tâmplă.
Inscripţia dedicatorie, cu datarea şi numele zugravului, este astăzi ilizibilă.

170-171. Icoanele molenii şi Evanghelistul Marcu.

172-173. Detalii din friza Proorocilor.

174. Detaliu din friza Proorocilor.

175-178. Detalii din friza Apostolilor;
veşmintele personajelor şi fondurile icoanelor au fost repictate.

179. *Buna Vestire*
icoană-prăznicar; inscripţii: *Buna Vestire*;
veşmintele personajelor fiind repictate.

180. *Iisus Pantocrator*
icoană-prăznicar; inscripţii: *Iis Hrs*;
veşmintele şi fondul au fost repictate.

181. Detaliu din friza prăznicarelor; veşmintele personajelor au fost repictate.

182-184. *Buna Vestire*
uşi împărăteşti; detalii şi imagine de ansamblu.

185. Crucea iconostasului şi, jos, figurile celor patru Evanghelişti.

CHEIA (JUD. ALBA)

Biserica de lemn

186. ***Naşterea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 32,5x25 cm; inscripţii: ***Naşterea Precestei*****.**

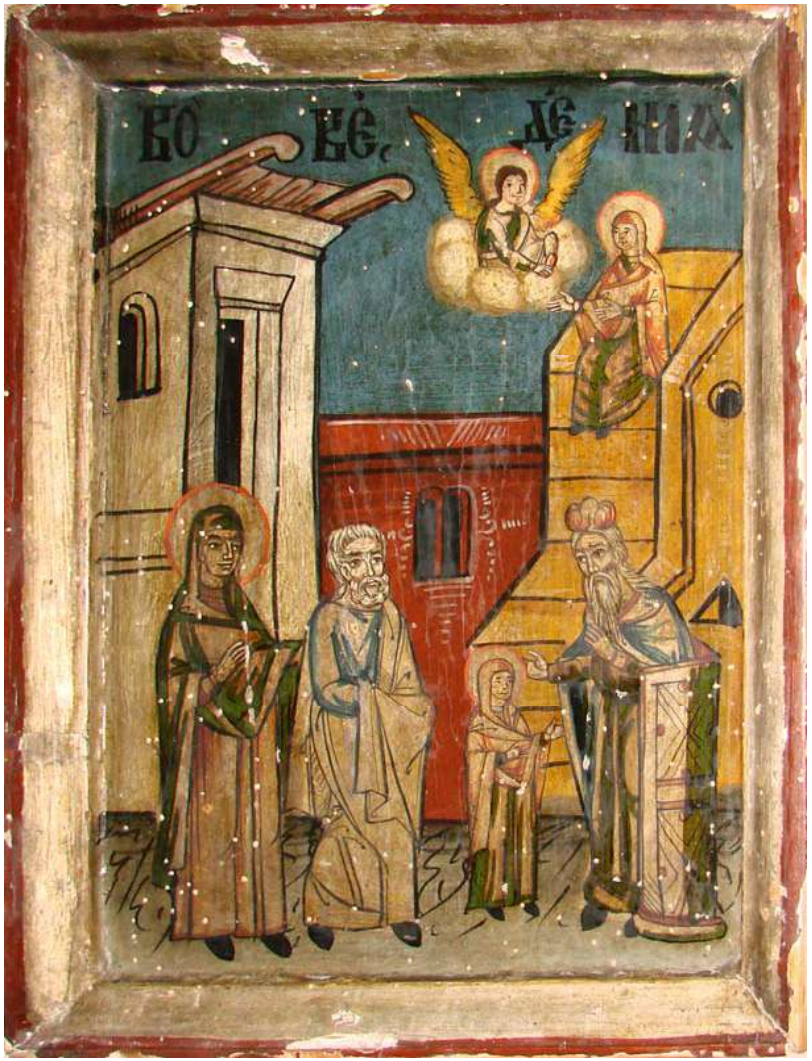

187. ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 33x25 cm; inscripţii: ***Vovedeniia*****.**

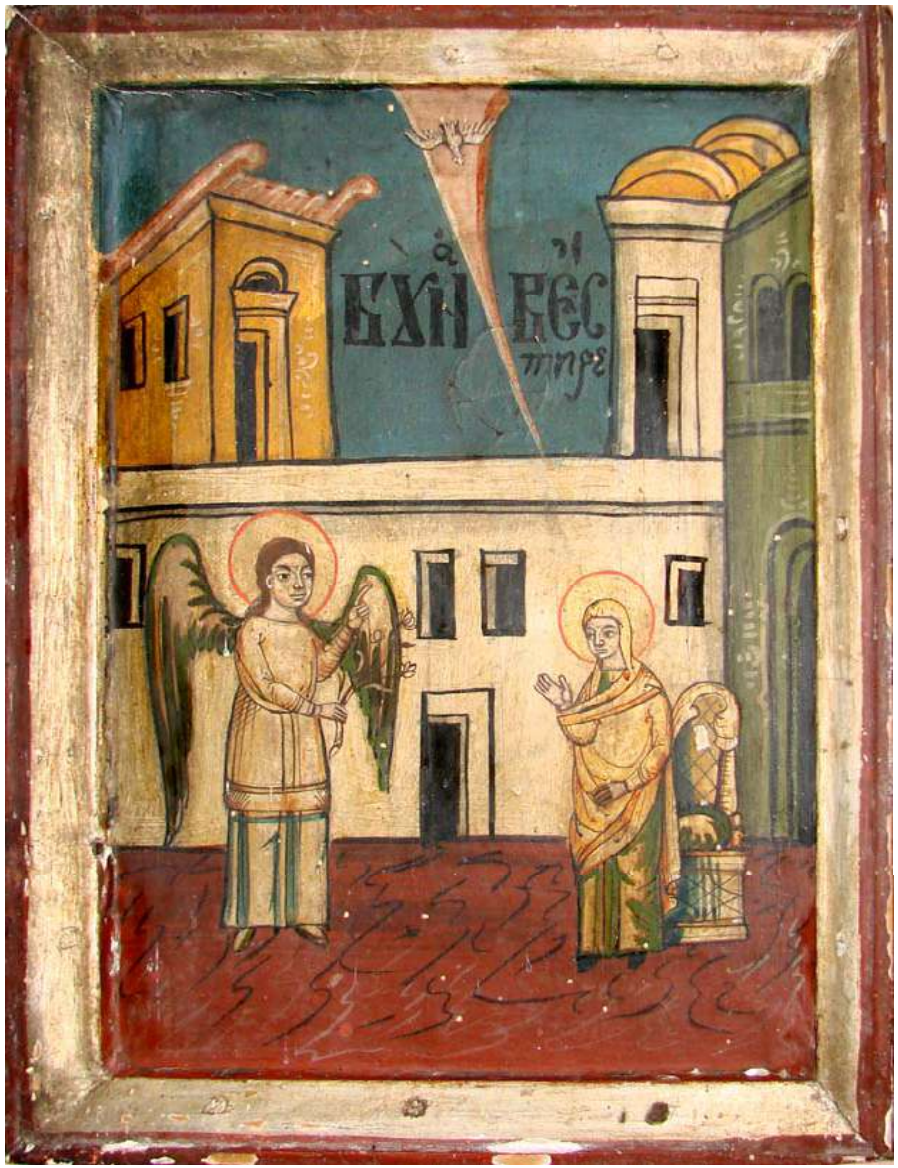

188. ***Buna Vestire***
icoană-prăznicar; 32,5x25 cm; inscripţii: ***Buna Vestire*****.**

189. ***Naşterea lui Iisus***
icoană-prăznicar; 32,5x25,5 cm; inscripţii: ***Naşterea lui Is Hs*****.**

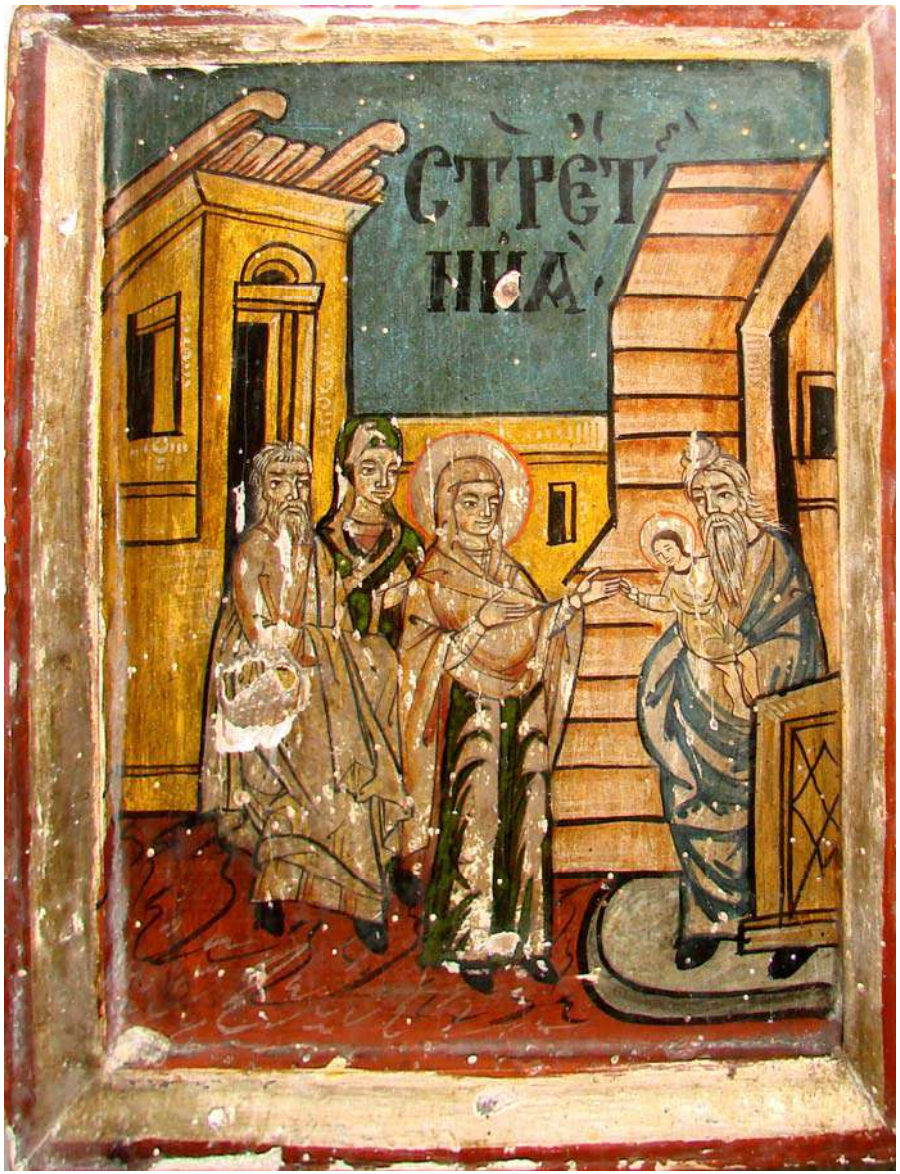

190. ***Întâmpinarea Domnului***
icoană-prăznicar; 32,5x25 cm; inscripţii: ***Streteniia*****.**

191. ***Botezul lui Iisus***
icoană-prăznicar; 33x25 cm; inscripţii: ***Botezu lui Hs*****.**

192. ***Duminica Floriilor***
icoană-prăznicar; 32,5x25 cm; inscripţii: ***Dumineca Florilor*****.**

193. ***Schimbarea la Faţă***
icoană-prăznicar; 33x25 cm; inscripţii: ***Preobrajenia*****.**

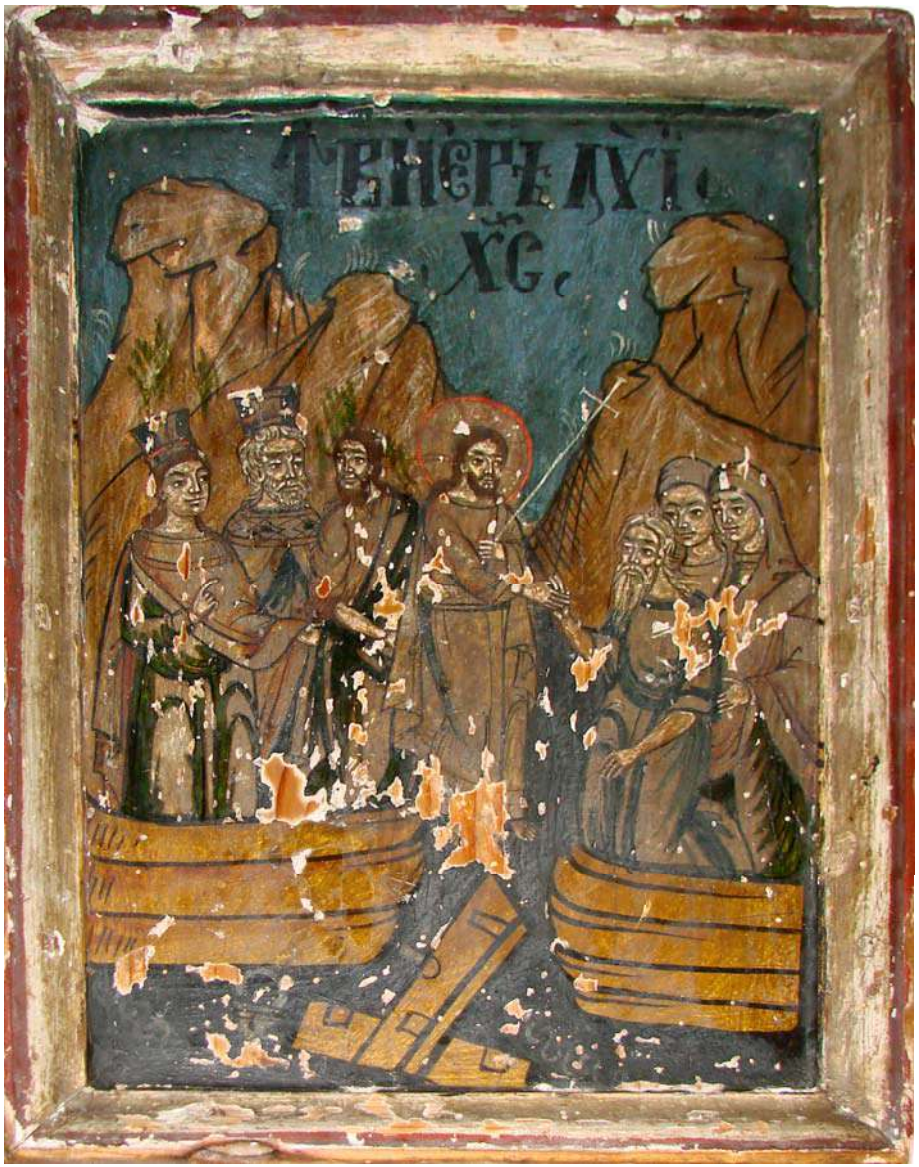

194. ***Învierea lui Iisus (Anastasis)***
icoană-prăznicar; 32,5x25 cm; inscripţii: ***Învierea lui Hs.***

195. ***Înălţarea lui Iisus***
icoană-prăznicar; 33x25 cm; inscripţii: ***Înălţarea lui Hs.***

196. ***Adormirea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; 33x25 cm; inscripţii: ***Uspenie Bogorodiţe*****.**

197. ***Sf. Treime***
icoană-prăznicar; 32,5x25,5 cm; inscripţii: ***Sfânta Troiţă*****.**

DUMITRA (JUD. ALBA)
Biserica de lemn

198. ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***
icoană de hram; 84,5x59,5; inscripţii: ***Întrarea în biserică*****;**
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. Et. 20263.

MESENTEA (JUD. ALBA)
Biserica de zid cu hramul "Cuvioasa Paraschiva"

199. ***Maica Domnului cu Pruncul***
icoană împărătească; 67x48 cm; inscripţii: ***Mr Thu*****;** ***Is Hs*****;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 397, fig. 8 (zugrav anonim).**

200. ***Iisus Pantocrator***
icoană împărătească; 60x44 cm; inscripţii: ***Is Hs O Pantocrator*****;**
bibliografie: G. Hărdălău, ***Zugravii ... în judeţul Alba*****, p. 397, fig. 7 (zugrav anonim).**

MEŞCREAC (JUD. ALBA)

Biserica de lemn cu hramul "Sfinţii Ioachim şi Ana"

201. ***Arhanghelul Mihail***
55x40,5 cm; inscripţii: ***Arhanghel Mihail*****;**
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 208;
bibliografie: Ana Dumitran, Elena Cucui, ***Zugravii Iacov şi Toader ...*****, p. 147.**

ŞIBOT (JUD. ALBA)

Biserica de lemn

202. ***Iisus Pantocrator***
73x55 cm; colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 206;
bibliografie: Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn ... din Episcopia Alba Iuliei*, p. 114; Ana Dumitran, Elena Cucui, *Zugravii de la Feisa*, p. 38, fig. 78.

203. ***Soborul Arhanghelilor***
33x26 cm; inscripţii: *Soboru îngeresc*;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 395.

204. *Soborul Arhanghelilor*
31,5x24 cm; inscripţii: *Soboru îngeresc*;
colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 402.

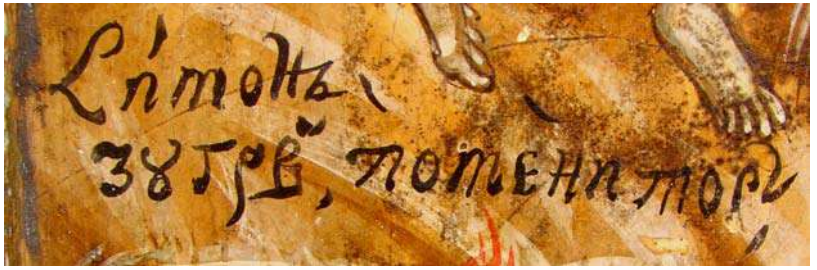

205-208. Semnături ale zugravului Simon pe icoane de la Ighiel, Galda de Sus, Cistei-Târnave şi Alba Iulia.